

Бібліотека журналу «Історія та правознавство»
Серію засновано в 2004 році

В. В. Воропаєва, М. В. Татаринов

Всесвітня історія 11 клас

**ГОТОВІ ДИДАКТИЧНІ
НАБОРИ ДО УРОКІВ**

Харків
Видавнича група «Основа»
ПП «Триада+»
2007

1

ББК 74.266.3

В 75

Воропаєва В. В., Татаринів М. В.
В 75 Всесвітня історія. 11 клас. Готові дидактичні набори до уроків. — Х.: Вид. група «Основа»: «Тріада+», 2007. — 176 с. — (Б-ка журн. «Історія та правознавство», Вип. 8 (44)).

ISBN 978-966-333-622-0.

У пропонованому посібнику використано якісно новий принцип комплексного добору дидактичних матеріалів до уроків, що відповідає вимогам Державного стандарту основної та старшої шкіл та чинним програмам з історії в старших класах профільних шкіл.

Пропонований посібник стане у пригоді вчителям історії, методистам, викладачам і студентам вищих педагогічних навчальних закладів.

ББК 74.266.3

Навчальне видання

Автори

ВОРОПАЄВА Валентина Василівна

ТАТАРИНОВ Михайло Вікторович

**ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ. 11 КЛАС
ГОТОВІ ДИДАКТИЧНІ НАБОРИ ДО УРОКІВ**

Головний редактор *Н. І. Харківська*

Редактор *О. О. Івакін*

Технічний редактор *О. В. Лебедева*

Коректор *О. М. Журенко*

Підписано до друку 21.07.2007. Формат 60×90/16.

Папір офсетний. Гарнітура шкільна. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 11,0. Замовлення № 7-08/17-04.

Виробник: ПП «Тріада+»

Свідоцтво ДК № 1870 від 16.07.2007 р.

Харків, вул. Киргизька, 19. Тел.: (057) 757-98-16, 757-98-15

ТОВ «Видавнична група «Основа»».

Свідоцтво КВ № 7434 від 12.06.2003.

Україна, 61001, Харків, вул. Плеханівська, 66.

тел.: (057) 731-96-33

e-mail: office@osnova.com.ua

ISBN 978-966-333-622-0

© В. В. Воропаєва, М. В. Татаринів, 2007

© ТОВ «Видавнична група «Основа»», 2007

ЗМІСТ

Вступ	5
Тема 1. Друга світова війна (1939–1945)	
Блок I. Творчі та пошукові завдання та запитання	10
Блок II. Документи епохи та про епоху.....	13
Блок III. Таблиці, схеми, графічні матеріали	24
Блок IV. Завдання для роботи з історичним атласом	31
Блок V. Тренувальні вправи до ЗНО	35
Блок VI. Теми рефератів, доповідей, повідомлень та есе	37
Блок VII. Словник	37
Тема 2. США та Канада	
Блок I. Творчі та пошукові завдання та запитання	40
Блок II. Документи епохи та про епоху.....	42
Блок III. Таблиці, схеми, графічні матеріали	49
Блок IV. Завдання для роботи з історичним атласом	52
Блок V. Тренувальні вправи до ЗНО	53
Блок VI. Теми для рефератів, доповідей, повідомлень, есе	55
Блок VII. Словник	56
Тема 3. Країни Західної Європи	
Блок I. Творчі та пошукові завдання та запитання	58
Блок II. Документи епохи та про епоху.....	62
Блок III. Таблиці, схеми, графічні матеріали	73
Блок IV. Завдання для роботи з історичним атласом	75
Блок V. Тренувальні вправи до ЗНО	76
Блок VI. Теми для рефератів, доповідей, повідомлень, есе	78
Блок VII. Словник	78
Тема 4. СРСР. Відновлені та нові незалежні держави	
Блок I. Творчі та пошукові завдання та запитання	81
Блок II. Документи епохи та про епоху.....	83
Блок III. Таблиці, схеми, графічні матеріали	88
Блок IV. Завдання для роботи з історичним атласом	93
Блок V. Тренувальні вправи до ЗНО	95
Блок VI. Теми для рефератів, доповідей, повідомлень, есе	96
Блок VII. Словник	97
Тема 5. Країни Центральної та Східної Європи	
Блок I. Творчі та пошукові завдання та запитання	99
Блок II. Документи епохи та про епоху.....	102
Блок III. Таблиці, схеми, графічні матеріали	111
Блок IV. Завдання для роботи з історичним атласом	114
Блок V. Тренувальні вправи до ЗНО	116
Блок VI. Теми для рефератів, доповідей, повідомлень, есе	118
Блок VII. Словник	119

Тема 6. Країни Азії, Африки та Латинської Америки

Блок I.	Творчі та пошукові завдання та запитання	121
Блок II.	Документи епохи та про епоху.....	123
Блок III.	Таблиці, схеми, графічні матеріали	132
Блок IV.	Завдання для роботи з історичним атласом	136
Блок V.	Тренувальні вправи до ЗНО	141
Блок VI.	Теми для рефератів, доповідей, повідомлень, есе.....	143
Блок VII.	Словник	144

Тема 7. Міжнародні відносини

Блок I.	Творчі та пошукові завдання та запитання	146
Блок II.	Документи епохи та про епоху.....	148
Блок III.	Таблиці, схеми, графічні матеріали	153
Блок IV.	Завдання для роботи з історичним атласом	155
Блок V.	Тренувальні вправи до ЗНО	155
Блок VI.	Теми для рефератів, доповідей, повідомлень, есе.....	157
Блок VII.	Словник	158

Тема 8. Культура країн зарубіжного світу у другій половині XX ст.

Блок I.	Творчі та пошукові завдання та запитання	161
Блок II.	Документи епохи та про епоху.....	162
Блок III.	Таблиці, схеми, графічні матеріали	166
Блок IV.	Тренувальні вправи до ЗНО	168
Блок V.	Теми для рефератів, доповідей, повідомлень, есе.....	169
Блок VI.	Словник	170

Бібліографія	171
--------------------	-----

ВСТУП

Посібник, який ви тримаєте, створено з метою використання учнями та вчителями на уроках всесвітньої історії та в позаурочний час для підготовки домашніх завдань, поглибленого опанування програмового матеріалу, підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання. Профільна старша школа сприяє не тільки наданню учням якісної повної загальної середньої освіти, у тому числі й історичної, але й розвиває їхні особистісно орієнтовані інтереси та потреби, дозволяє сформувати на уроках всесвітньої історії основні компетентності. Усього цього можна досягти, лише застосовуючи комплексно-цільовий підхід на уроках всесвітньої історії. Запропоновані у посібнику матеріали суттєво допоможуть учневі опанувати програмовий матеріал, поглибити знання з історії країн і народів у другій половині ХХ — на початку ХХ ст., набути відповідних ключових і предметних компетентностей, а вчителів полегшать виробити власну концепцію проведення того або іншого уроку курсу, дібрати завдання, історичні задачі, документи, різноманітні статистично-графічні матеріали тощо відповідно до профілю навчання, який існує у загальноосвітньому навчальному закладі.

Вміщені у цьому посібнику завдання, історичні задачі, порівняльні, хронологічні види таблиць, текстові, цифрові та комбіновані таблиці, діаграми та гістограми, уривки з різноманітних історичних документів (спогади, офіційні повідомлення, заяви та ін., репортажі з місця подій, точки зору фахівців тощо), які вперше запропоновано для використання в навчально-виховному процесі, теми для написання рефератів, есе, підготовки повідомлень і виступів мають на меті урізноманітнити технології проведення уроків, врахувати різні інтелектуальні можливості учнів, значно «оживити» навчальний процес, залучити одинадцятикласників до науково-дослідницької роботи та, врешті-решт, сформувати у них комплексне, об'єктивне бачення основних засад історичної науки.

Поетапний перехід старшої школи до системи зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень учнів за курс повної загальної середньої освіти вимагає від учня 11-го класу вільно володіти технологією виконання тестових завдань. До уваги учнів і викладачів пропонуються різноманітні приклади тестових завдань для роботи на уроках. Головна мета цих завдань полягає у творчому їх використанні на уроках різних типів у поєднанні з основними вимогами компетентнісної моделі історичної освіти.

Структура матеріалів, що пропонуються до кожної теми курсу, складається із системи дидактичних блоків:

- Блок I. Творчі та пошукові завдання та запитання.
- Блок II. Документи епохи та про епоху.
- Блок III. Таблиці, схеми, графічні матеріали.
- Блок IV. Завдання для роботи з історичним атласом.
- Блок V. Тренувальні вправи до ЗНО.
- Блок VI. Теми для рефератів, доповідей, повідомлень, есе.
- Блок VII. Словник.

Вчителеві надається широкий вибір для використання цих матеріалів на уроці в цілому, так і для кожного етапу окремо.

Робота із завданнями з різних блоків передбачає кваліфікований добір матеріалу вчителем до кожного уроку, враховуючи особистісно орієнтований підхід.

На розсуд вчителя робота у блоці «Документи епохи та про епоху» може здійснюватися відповідно до наведених до кожного з документів завдань або за адаптованим алгоритмом (*див. додатки № 1 та № 2*). Для роботи над завданням, пов'язаним з діяльністю видатних історичних осіб епохи, автори пропонують адаптований алгоритм (*див. додаток № 3*).

Додатки

№ 1. Пам'ятка для аналізу письмового історичного джерела (документа)

1. Час створення.
2. Коротка характеристика досліджуваного історичного періоду.
3. Мета створення документа.
4. Хто автор і що про нього відомо?
5. Ставлення автора до подій та історичних діячів.
6. Про що йдеться у документі?
7. Якою є головна ідея документа?
8. Про що умовчує документ? З чим це пов'язано?
9. У чому полягає цінність документів під час вивчення історичних подій, процесів, діяльності історичних діячів того часу?
10. Дайте власну оцінку значення історичного джерела.

№ 2. Пам'ятка для роботи

з історичним письмовим джерелом (документом)

1. Що це за документ, вид документа:
 - запис у щоденнику;
 - лист, приватний чи офіційний;
 - спогади;
 - публічне звернення чи заклик;

- політичний документ (звіт, протокол, резолюція, урядова постанова, декларація тощо);
 - дипломатичне послання, акт, нота;
 - уривок з історичного дослідження?
2. Хто є автором (ми) документа (приватна особа, офіційна, анонім)?
 3. Яка політична, національна, етнічна, службова приналежність автора? Яким чином це впливає на його ставлення до подій?
 4. Чи є в документі інформація, яка підтверджує, що він базується на особистому досвіді чи на причетності автора до згадуваних подій?
 5. Чи був автор очевидцем того, що сталося, або ж брав безпосередню участь у подіях?
 6. Чи є в документі які-небудь факти, які допомагають робити висновок щодо мети появи документа? Кому адресований текст?
 7. Коли з'явилось джерело? Чи був документ написаний у той час, коли сталася подія, відразу після неї чи декілька днів, тижнів, місяців чи навіть років потому?
 8. Автор просто повідомляє про ситуацію, передає інформацію або описує те, що сталося, чи ж документ містить також погляди, висновки та рекомендації?
 9. Чи намагається автор дати об'єктивний й осмислений опис того, що сталося?
 10. Чи є в документі які-небудь твердження чи фрази, які свідчили б про уподобання чи упередження автора проти будь-якої групи людей чи точки зору?
 11. Чи є в тексті факти, що дозволяють вам вважати цей документ достовірним джерелом інформації? Зробіть висновки за результатами всієї роботи [13, С. 22–23].

№ 3. Алгоритм складання характеристики історичної особи (діяча)

1. Коротка характеристика історичної епохи, в яку жила та діяла історична особа.
2. Коли та в який державі(ах) або країні(ах) жила та діяла історична особа?
3. Зовнішній вигляд та біографічні дані. До якої верстви суспільства належала особа, яке мала соціальне становище у тогочасному суспільстві?
4. Які інтереси та потреби відстоювала історична особа? Мета її діяльності.
5. Які реальні можливості мала історична особа, щоб вирішити проблемні питання того часу, змінити життя суспільства?
6. Засоби, що допомагали досягти бажаної мети.
7. Які верстви населення були задоволені діяльністю історичної особи, а які ні? Чим це можна пояснити?

8. Суперечливі риси характеру (життєдіяльності) та його (їх) вплив на перебіг історичних подій, процесів, що відбувалися.
9. Результати діяльності: чого досягнуто, а що не вдалося досягти (пояснення)?
10. Які історичні джерела допомагають вивчити життя та творчість даної історичної особи?
11. Оцінка історичної особи:
 - а) як сама оцінювала свою діяльність;
 - б) як оцінювали історичну особу її сучасники;
 - в) яка оцінка істориків та нащадків (т. б. сучасників);
 - г) з ким можна порівняти цю історичну особу?
12. Дайте власну оцінку діяльності історичної особи. Зробіть об'єктивні висновки.

Уміння правильно та грамотно формулювати власні думки, працювати з письмовими історичними джерелами та науковою літературою необхідні практично в усіх сферах життєдіяльності. У зв'язку з цим актуальною є проблема підготовки та захисту рефератів та есе. Адже реферати та есе — це не сліпе, бездумне копіювання матеріалів з Інтернету, який Чарльз Темпл назвав «середньовічним ярмарком нефільтрованих послань», а копітка, творча робота. Творчий реферат є найбільш поширеним жанром письмової роботи на окремих уроках у школі. Його складання вимагатиме від учнів демонстрування таких вмінь: добір потрібних матеріалів, цитат, суджень з даної теми, відкидання зайвої інформації, грамотний виклад, визначення обсягу реферату відповідно до теми, поставленої мети та плану написання. Реферат повинен мати титульний лист з назвою загальноосвітнього навчального закладу та назвою місцевого органу управління освітою, якому він підпорядковується, містити назву теми, дані про виконавця (учень, учениця, клас), консультанта або керівника, яким, як правило, є вчитель-предметник, із зазначенням місця та року створення (посередині, у нижній частині листа). Структура власне реферативної роботи передбачає зазначення: змісту, пунктів плану (їх назви мають відповідати питанням, які розкриваються в роботі); списку використаної літератури (бібліографія); додатків (таблиці, схеми, діаграми, малюнки, фотоматеріали, ілюстрації); глосарію (поняття, терміни, назви, абрєвіатура та її визначення).

Важливими складовими під час виконання реферату є:

- а) отримання визначеної вчителем чи обраної самостійно учнем теми;
- б) добір літератури та її опрацювання;
- в) здійснення певних виписок, підбір цитат;
- г) написання власне роботи;
- д) обґрунтування висновків, які відображають назву теми, суть розкритих питань, власні думки (як правило, висновки розпочинаються зі слів:

«таким чином», «за результатами проведеної роботи (дослідження) ми дійшли висновку», «отже», «отож»).

Есе як форма письмової роботи передбачає як творчу письмову роботу, так і точне викладення знань письмово. Творче есе має на меті логічне, неформальне, а іноді й альтернативне трактування тих або інших історичних проблем. Оцінка розкритої в есе теми може бути подана автором суб'єктивно. У разі, якщо есе виконується як точна форма письмової відповіді, її необхідно вибудовувати з дотриманням законів логіки, послідовно, використовуючи конкретні дати, події, факти, імена історичних діячів. Змістова лінія відповіді впливає на її якість [27].

Автори посібника також розробили окремі історичні задачі, які містять конкретні умови та реальні навчальні суперечності і вимагають не стільки пригадування одержаних знань, а обмірковувань, роздумів, виконання певних пошуково-дослідницьких операцій. Розв'язання учнями пропонувананих задач ставить на меті застосування на уроках всесвітньої історії проблемного методу навчання, відстоювання учнями власної точки зору.

Виданню посібника передувала значна практична робота: матеріали було апробовано протягом останніх чотирьох років на уроках у різнопрофільних класах Харківського ліцею будівництва та архітектури Харківської обласної ради, під час проведення постійно діючого семінару-практикуму для вчителів, які підвищують кваліфікацію на курсах Харківського обласного науково-методичного інституту безперервної освіти за участі фахівців даного вищого науково-навчального закладу. Готові дидактичні набори для практичного застосування здобули схвальну оцінку вчителів історії та правознавства загальноосвітніх навчальних закладів Харківської області та відповідають вимогам чинної програми із всесвітньої історії [14], Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, освітньої галузі «Суспільствознавство» [7], Концепції профільного навчання у старшій школі [22].

Посібник є логічним продовженням «Готових дидактичних наборів» для 10 класу, який вийшов друком у Видавничій групі «Основа» 2006 р.

Тема 1

ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА (1939–1945)

Блок I. Творчі та пошукові завдання та запитання

1. Адольф Гітлер по закінченні радянсько-фінської війни (кінець 1939 — початок 1940 рр.) сказав: «Російські збройні сили — глиняний колос без голови».
 - 1) З'ясуйте підстави, які дозволили А. Гітлеру так висловитися.
 - 2) Як ви вважаєте, чому радянський поет О. Твардовський назвав цю війну «незнаменитою»?
2. Договір про ненапад між СРСР і Німеччиною та секретний додатковий протокол до нього були підписані 23 серпня 1939 року.
 - 1) Поміркуйте, для якої країни умови цього нормативного документа були більш вигідними, і поясніть чому.
 - 2) Визначте, хто виявив себе більш далекоглядним політиком — Й. Сталін чи А. Гітлер.
3. Чи можна стверджувати, що СРСР опинився на боці «паліїв війни», підписавши секретний протокол з Німеччиною (так званий «пакт Молотова—Ріббентропа»)? Свою точку зору аргументуйте.
4. 28 вересня 1939 року між СРСР та Німеччиною був підписаний Договір про дружбу і кордони. У жовтні цього ж року В'ячеслав Молотов, нарком закордонних справ СРСР, виступив з промовою про те, що «не тільки безглуздо, але й злочинно вести війну з метою знищення гітлеризму». Під час переговорів В. Молотова та А. Гітлера у листопаді 1940 року Й. фон Ріббентроп запропонував СРСР приєднатися до Антикомінтернівського пакту, куди входили Німеччина, Японія, Італія. У червні 1941 року СРСР прийняв таку пропозицію, але відповідь від Німеччини так і не надійшла.
 - 1) Поміркуйте, чому Й. Сталін зробив крок назустріч з А. Гітлером. Чи виправданим було це зближення?
 - 2) Спрогнозуйте подальший перебіг подій у Європі в разі, якби СРСР приєднався до Антикомінтернівського пакту. Як ви вважаєте, чи могло це насправді статися?
5. Гітлерівська Німеччина почала війну проти Польщі 1 вересня 1939 року. А. Гітлер розраховував, що Англія і Франція дотримуватимуться нейтралітету. Проте Англія і Франція були пов'язані договірними зобов'язаннями з Польщею. Вони оголосили війну Німеччині 3 верес-

ня 1939 року, однак ніяких військових дій на Західному фронті не вели. 90 французьких дивізій протистояли 33 німецьким дивізіям на заході, водночас Німеччина відправила проти слабкої Польщі понад 50 сухопутних дивізій. Війна Англії та Франції проти Німеччини дістала назву «дивної».

- 1) Поясніть, чому так «дивно» поводитися уряди Англії та Франції щодо свого союзника.
- 2) Визначте цілі, які вони переслідували в цій війні.
- 3) Проаналізуйте, якою була розстановка сил на міжнародній арені у вересні 1939 р.
6. А. Гітлер у своїй книзі «Майн кампф» писав: «Ми починаємо з того, на чому зупинилися шість століть тому. Ми припиняємо вічне німецьке устремління на південь і захід Європи і повертаємо погляд на країну на Сході» [1, С. 179].
 - 1) Що А. Гітлер мав на увазі під «півднем і заходом» Європи?
 - 2) «Країна на Сході» — це ___?
 - 3) Внаслідок яких подій у міжнародному житті А. Гітлер вніс зміни до агресивних планів у зовнішній політиці Німеччини?
7. Проаналізуйте причини Другої світової війни. З'ясуйте, чим вони відрізняються від причин Першої світової війни.
8. Назвіть етапи створення антигітлерівської коаліції. Порівняйте, чого прагнули у цій війні країни антигітлерівської коаліції та країни Троїстого пакту.
9. Деякі американські історики стверджують, що основним фронтом Другої світової війни був азійсько-тихоокеанський, англійські ж історики вважають, що таким фронтом був африканський.
 - 1) Наведіть аргументи на користь твердження американських чи англійських істориків.
 - 2) Доведіть, використовуючи факти, що основним фронтом в роки Другої світової війни був радянсько-німецький.
10. Відомо, що під час Другої світової війни в кабінеті одного нацистського лідера відбулася зустріч двох російських генералів: Антона Денікіна та Андрія Власова. Коли А. Денікіну представили А. Власова, він сказав: «Не знаю такого генерала». Нацистський лідер вимовив: «Зрозуміло. Ви у різні часи боролися проти одного ворога — більшовиків». — «Але я їм не служив», — зауважив А. Денікін.
 - 1) Поміркуйте, чому А. Денікін висловив таку зневагу до генерала А. Власова.
 - 2) Що вам відомо про проблему колабораціонізму в роки Другої світової війни?

11. Німецький ефрейтор писав до Німеччини під час битви за Москву в 1941 році: «Ми крокуємо по німецьких трупах і залишаємо у снігових заметах своїх поранених. Сьогодні ми крокуємо по трупах тих, хто поліг попереду; завтра ми станемо трупами, і нас також розчавлять гармати і гусениці» [32, С. 171].
 - 1) З'ясуйте причини, через які німецька наступальна операція на Москву «Тайфун» була зупинена Червоною Армією?
 - 2) Гітлерівські стратеги вважали, що причиною провального наступу на Москву були люті морози, відсутність зимового обмундирування у німців, розбиті дороги, несприятливе становище з паливом. Чи згодні ви з такою точкою зору?
 - 3) У чому ви вбачаєте витоки перемоги Червоної Армії в битві за Москву?
12. Наприкінці серпня 1942 року німецькі війська вийшли до Волги, але їм не вдалося, незважаючи на запеклий штурм, захопити Сталінград. Поясніть чому. З'ясуйте значення Сталінградської битви в історії Другої світової війни.
13. Тегеранська конференція за участі голів держав СРСР, США, Великої Британії Й. Сталіна, Ф. Рузвельта та У. Черчілля відповідно почала роботу 28 листопада 1943 року. Під час її роботи була узгоджена декларація, що закінчувалася словами: «Наш наступ буде нещадним і зростаючим. Ми виїжджаємо звідси справжніми друзями по духу й за метою».
 - 1) Проаналізуйте основні рішення Тегеранської конференції.
 - 2) З'ясуйте, які суперечності та чому виникли між її учасниками.
14. Проаналізуйте відносини між учасниками «великої трійки» (Йосиф Сталін, Франклін Рузвельт, Уїнстон Черчілль) на завершальному етапі Другої світової війни. Які рішення були ухвалені Кримською (Ялтинською) конференцією щодо повоєнного облаштування Європи?
15. Виконайте творче завдання: «Чому Берлін 1945 року не став для німців таким символом, яким була для радянського народу Москва 1941 року?» [31, С. 199]
16. Розв'яжіть історичну задачу. Відомий український письменник П. А. Загребельний у романі «Європа 45» писав: «Європа знову поверталася до цивілізації, до людської правди, до миру. Чи ж вистачить у тебе, Європо, сміливості й снаги знову підвестися на ноги, оновитися, омолодитися? Чи не забудеш ти мільйони убитих і понівечених, чи прийдеш вклонитися прахові радянських юнаків, які прийшли зі сходу рятувати тебе від фашизму і могили яких розкидані по твоїх полях, лісах і горах?» [12, С. 603].
 - 1) Проаналізуйте уривок з роману і висловіть власну точку зору.

- 2) Чи згодні ви з точкою зору окремих сучасних європейських політиків, що визволення Європи радянськими військами перетворилося на її окупацію? Відповідь аргументуйте.

Блок II. Документи епохи та про епоху

Документ 1

- А. *З проекту інструкції, складеної 26 грудня 1939 року в Управлінні пропаганди та агітації ЦК ВКП(б) «З чого починати політичну та організаційну роботу комуністів у районах, звільнених від влади білих»*

«1. Поширювати Декларацію Народного уряду, договір, укладений між Фінляндією та СРСР, газету «Кансан Валта» («Влада народу»), звернення ЦК Компартії Фінляндії та інші комуністичні видання.

2. З'ясувати настрої та викоринити уявлення частини трудового народу, що винуватцями його страждань є комуністи або Радянський Союз і Червона Армія. Треба негайно вжити особливих, енергійних заходів (розгорнути роботу пропагандистів, поширювати особливі листівки, складені з урахуванням умов даної місцевості і т. ін.) для того, щоб як усними, так і друкарськими засобами пропаганди переконливо показати брехливість демагогії білих.

3. У найтіснішому зв'язку із заходами Народного уряду, уповноважених із постачання та інших адміністративних органів необхідно розгорнути практичну роботу з надання на перших етапах допомоги трудовому населенню, що перебуває у найбільш скрутному становищі», оскільки «не можна забувати, що широкі маси трудового населення створюватимуть свою думку про нову урядову владу, виходячи з того, як її представники і взагалі комуністи із самого початку справді опікуються інтересами трудового народу» [53, 1993, № 3 (май—юнь), С. 97].

- Б. *З виступів фінських політиків про радянсько-фінську війну*

1. *Ю. К. Паасікві, прем'єр-міністр Фінляндії (лютий 1946 року)*

«Я вважаю, політика Фінляндії була б більш послідовною, якби нею керували далекоглядні політики...»

2. *К. Г. Маннергейм, маршал фінської армії*

«Я говорив, що Фінляндії було б набагато вигідніше пересунути, зрозуміло, за компенсацію, державний кордон від Петербурга на декілька миль на захід. Я серйозно попереджаю про те, що не можна відпускати до Москви радянського посла Штейна з порожніми руками. Але саме так і вийшло. 6 квітня він відбув з Хельсінкі, так і не виконавши доручення. Навіть парламент не вважав за необхідне поінформувати про місію Штейна. Не може назвати інакше, як короткозорість» [40, С. 31].

Завдання

- 1) Визначте справжні цілі партійного керівництва СРСР у війні з Фінляндією.

- 2) З'ясуйте, які реальні події часів радянсько-фінської війни стали підставою для висловлювання Ю. К. Паасікві та К. Г. Маннергейма.
- 3) Як ви вважаєте, що стало справжньою причиною радянсько-фінської війни: територіальні претензії чи створення прорадянського маріонеткового уряду під керівництвом секретаря Виконкому Комінтерну О. В. Куусінена та втілення ідеї «світової революції» в 30-х роках ХХ ст.?
- 4) Дослідіть, чи вдалося СРСР досягти у війні поставленої мети та яким чином завершився цей збройний конфлікт.

Документ 2

Із промови А. Гітлера на нараді вищих керівників німецької армії від 22 серпня 1939 року

«Ліквідація Польщі є нашою першочерговою задачею. Метою повинно бути не досягнення будь-якої певної лінії, а знищення живої сили. Навіть якби війна могла розпочатися на Заході, ліквідація Польщі повинна бути нашою першою задачею. З урахуванням пори року рішення повинно бути негайним. Для пропаганди я висуну будь-яку причину, щоб розпочати війну. Не має значення, буде вона достовірною чи ні. Переможця ніхто не запитує, сказав він правду чи ні. Питання, пов'язані з початком і веденням війни, вирішує не правова перемога. Будьте безжалючими. Будьте брутальними. Вісімдесят мільйонів людей повинні отримати те, що їм належить, їм необхідно забезпечити життя. Закон перебуває на боці сильнішого. Поводитися необхідно з максимальною суворістю. Потрібні швидкі рішення, непорушна віра в німецького солдата. Поразка можлива лише тоді, коли затремтять нерви керівників. Перша мета — дійти до Вісли та Нарви; наші технічні переваги розтрощать поляків психологічно. Кожна нова польська армія, яка з'явиться, повинна бути негайно розгромлена; війна повинна бути війною на знищення» [42, С. 159–160].

Завдання

- 1) Установіть, які цілі поставило нацистське керівництво Німеччини у новій світовій війні.
- 2) З'ясуйте, чому ліквідація Польщі стала першочерговою задачею А. Гітлера.
- 3) Визначте, як і чому саме таким чином мали поводитися німецькі солдати на окупованих територіях.

Документ 3

З промови рейхсфюрера СС Генріха Гімmlера від 16 вересня 1941 року

«Було б добре, якби всі розуміли, що означає той факт, що ми, 83 млн німців, маємо побороти 200 млн росіян. Треба вчитися в англійців не на

теорії, а на практиці, навчитися того, як вони поводитися з індусами. Слід вчитися того, щоб одна людина німецького походження могла панувати над областю зі 100 тис. людей. У їх розпорядженні будуть каміння, дерево, солома, зерно, худоба. Хай будують собі з цього власний рай, але панувати повинен німець. Протягом 20 років ми повинні германізувати і заселити Білорусію, Естонію, Латвію, Литву і Крим» [10, С. 106].

Завдання

- 1) Якої мети та якими засобами прагнули досягти німці на окупованих територіях?
- 2) Чому Г. Гімлер закликав німецьку армію «вчитися в англійців не на теорії, а на практиці, вчитися того, як вони поводитися з індусами»?
- 3) Пригадайте з курсу всесвітньої історії суть колоніальної політики та методи її здійснення.

Документ 4

Уривки з виступів політичних лідерів Німеччини, Радянського Союзу та Великої Британії у зв'язку з початком Великої Вітчизняної війни

А. З виступу Адольфа Гітлера по радіо 22 червня 1941 року

«Німецький народ! Націонал-соціалісти!

Ви всі, ймовірно, відчули, що цей крок був для мене гірким і важким. Ніколи народ не мав ворожих почуттів до народів Росії. Проте вже понад два десятиліття єврейсько-більшовицький уряд з Москви намагається роздмухувати вогонь ворожнечі не тільки в Німеччині, але й в усій Європі. Не Німеччина намагалася привнести до Росії свій націонал-соціалістичний світогляд, а саме влада у Москві невпинно здійснювала спроби нав'язати нашому та іншим європейським народам своє панування, причому не тільки ідеологічними, але й мілітаристськими методами. Наслідками діяльності такого режиму в усіх країнах були лише хаос, зубожіння і голод...

Німецький народ!

У цей момент відбувається зосередження і розгортання військових сил такого обсягу і розмаху, якого дотепер не бачив світ. У союзі з фінськими соратниками стоять війська на Північному Льодовитому океані... Від Східної Пруссії до Карпат простяглися військові підрозділи Східного німецького фронту. На берегах Пруту, в нижній течії Дунаю, до морського узбережжя Чорного моря під керівництвом глави держави Антонеску об'єднуються німецькі та румунські солдати. Завданням цього фронту є не тільки захист окремих держав, але й гарантування безпеки Європи і тим самим порятунку всіх і вся...

Хай допоможе нам Бог у цій боротьбі!» [21, С. 264–266].

Б. З виступу В'ячеслава Молотова по радянському радіо 22 червня 1941 року
«Громадяни і громадянки Радянського Союзу!

...Сьогодні, о четвертій годині ранку, без висунення будь-яких претензій до Радянського Союзу, без оголошення війни, німецькі війська напали на нашу країну, атакували наші кордони в багатьох місцях і піддали бомбардуванню зі своїх літаків наші міста — Житомир, Київ, Севастополь, Каунас та деякі інші, причому убито й поранено понад двісті чоловік. Нальоти ворожих літаків й артилерійський обстріл були здійснені також з румунської та фінської території.

Вже після здійсненого нападу німецький посол в Москві Шуленбург о 5 годині 30 хвилин ранку зробив мені заяву про те, що німецький уряд вирішив виступити з війною проти СРСР у зв'язку із зосередженням частин Червоної Армії поблизу східного німецького кордону.

...Німеччина зробила напад на СРСР, незважаючи на миролюбну позицію Радянського Союзу, відтак фашистська Німеччина є нападаючою стороною.

...Радянським урядом даний нашим військам наказ — відбити розбійницький напад і вигнати німецькі війська з території нашої Батьківщини.

Не вперше нашому народові доводиться мати справу з нападаючим ворогом.... Червона Армія і весь наш народ поведуть звитяжну Вітчизняну війну за Батьківщину, за честь, за свободу.

Уряд закликає вас, громадяни і громадянки Радянського Союзу, ще тісніше згуртувати свої ряди навколо нашої славної більшовицької партії, навколо нашого Радянського уряду, навколо нашого великого вождя товариша Сталіна.

Наша справа справедлива! Ворог буде розбитий! Перемога буде за нами!» [21, С. 266—267].

В. З виступу прем'єр-міністра Уїнстона Черчілля по англійському радіо 22 червня 1941 року

«Нацистському режиму властиві гірші ознаки комунізму. У нього немає ніяких засад і принципів, окрім.... прагнення до расового панування. За своєю жорстокістю і лютою агресивністю він перевершує всі форми людської злікованості. За останні 25 років ніхто не був більш послідовним ворогом комунізму, ніж я. Я не візьму назад жодного слова, яке я сказав про нього. Проте все це тьмяніє перед видовищем, що розгортається зараз. Минуле з його злочинами, божевіллям і трагедіями зникає. Я бачу російських солдат, що стоять на порозі своєї рідної землі, що захищають поля, які їх батьки обробляли з незапам'ятних часів. Я бачу, як вони охороняють свої домівки, де їх матері і дружини моляться.... Я бачу, як на все це насувається мерзотна нацистська військова машина з її вишколеними, брязкаючими шпорами, пруськими офіцерами, з її майстерними агентами, що тільки-

но придушили і зв'язали по руках і ногах десятків країн. Я бачу також сіру вимуштрувану, слухняну масу жорстокої солдатні, що насувається подібно до хмар повзучої сарани. Ми сповнені рішучості знищити Гітлера й всі сліди нацистського режиму. Звідси випливає, що ми надамо Росії (*прим. авт.* — читай СРСР) і російському народові (*прим. авт.* — радянському) всю допомогу, яку тільки зможемо.

Небезпека, що загрожує Росії, — це небезпека, що загрожує нам і Сполученим Штатам... Подвоїмо свої зусилля і боротимемося разом, скільки вистачить сил і життя» [21, С. 267].

Г. *З виступу Йосифа Сталіна по радянському радіо 3 липня 1941 року*
«Товариші! Громадяни!

Брати і сестри!

Бійці нашої армії і флоту!

До вас звертаюся я, друзі мої!

Підступний військовий напад гітлерівської Німеччини на нашу Батьківщину, розпочатий 22 червня, триває....

...Історія свідчить, що непереможних армій немає і не буває. Те ж саме можна сказати про нинішню німецько-фашистську армію Гітлера.

Що стосується того, що частина нашої території виявилася все ж таки захопленою німецько-фашистськими військами, то це пояснюється головним чином тим, що війна фашистської Німеччини проти СРСР почалася за вигідних умов для німецьких військ і невідгод для радянських військ. Справа в тому, що війська Німеччини як країни, що веде війну, були цілком змобілізовані... Фашистська Німеччина несподівано й підступно порушила пакт про ненапад, укладений в 1939 році. Можуть запитати: як могло трапитися, що Радянський уряд пішов на укладення пакту про ненапад з такими підступними людьми і недолюдками, як Гітлер і Ріббентроп? Чи не пропустилися ми тут помилки? Звичайно, ні!...

Ворог жорстокий і невтомний. Він ставить за мету захоплення наших земель, нашого хліба і нашої нафти. Він ставить собі за мету відновлення влади поміщиків, відновлення царизму, руйнування національної державності вільних народів Радянського Союзу, їх понічечення, перетворення їх на рабів німецьких князів і баронів.

У разі вимушеного відходу частин Червоної Армії треба вивозити весь рухомий залізничний склад, не залишати ворогові жодного кілограма хліба, жодного літра пального. Усе цінне майно, яке не можна буде вивезти, треба безумовно знищувати.

Метою цієї всенародної вітчизняної війни проти фашистських гнобителів є не тільки ліквідація небезпеки, що нависла над нашою країною, але й допомога усім народам Європи, що потерпають під ярмом німецького фашизму... Наша війна за свободу нашої Вітчизни зіллється з боротьбою

народів Європи й Америки за їх незалежність, за демократичні свободи...

Всі сили народу — на розгром ворога!

Вперед, за нашу перемогу!» [21, С. 268–269].

Завдання

Проаналізуйте суть документів, наведених вище, порівняйте їх відповідно до встановлених нижче критеріїв і заповніть таблицю.

Критерії для порівняння	Документ А	Документ Б	Документ В	Документ Г
Характер документа				
До кого і в якій формі звертається автор?				
Головна мета документа, ключові слова				
Як визначено причини війни?				
Як визначено характер війни?				
Які пропагандистські ідеї, прийоми використовують політики?				

Документ 5

З наказу № 1 для старшого офіцерського складу

Об'єднаного флоту Японії від 5 листопада 1941 року

«На Сході Американський флот має бути знищений. Американські лінії операцій та постачання мають бути зламані. Війська противника треба роз'єднати і знищити. Перемога має деморалізувати ворога, унеможливити подальшу боротьбу. Від результатів цієї битви залежить зліт або падіння імперії. Кожен повинен виконувати свій обов'язок до кінця» [48, 1991, № 12, С. 44].

Завдання

- З'ясуйте, які задачі стояли перед японським командуванням восени 1941 р.
- Дослідіть, яким чином було реалізовано цей наказ та які наслідки для американських збройних сил мало його виконання.

Документ 6

Уривки з «Блокадної книги» Олеса Адамовича та Даниїла Граніна

«Наприкінці війни... Беззубова відрядили до Німеччини, призначили начальником науково-технічного відділу харчової промисловості. Йому довелося відати в Німеччині лабораторіями університетів, науково-дослід-

ницькими інститутами, проектними організаціями, тому не дивно, що доля звела його з таким видатним німецьким фахівцем, як професор Цігельмайєр...

Його залучали займатися найважливішою для (німецького) командування проблемою блокованого Ленінграда. Прямий наступ на місто захлинувся. Наші війська щільно тримали зсередини блокадне кільце, не даючи ніде його переступити. Він (Цігельмайєр) обмірковував і радив, що слід робити, щоб швидше уморити голодом Ленінград. Цігельмайєр розповів мені, що вони точно знали, скільки у нас залишилося продовольства, знали, скільки людей в Ленінграді. Правда, він зробив помилку, я потім йому сказав, що у нас становище було ще гірше: «Ви не врахували, скільки з армією прийшло населення з Ленінградської, Новгородської та інших областей». Цігельмайєр дивувався і все мене питав: «Як же ви витримали? Як ви витримали? Як ви могли? Це здійснити неможливо! Я писав довідку, що люди на такому пайку фізично не можуть жити. І тому не слід ризикувати німецькими солдатами. Ленінградці самі помруть, тільки не треба випускати жодну людину через фронт. Нехай їх залишиться там більше, тоді вони швидше помруть, і ми увійдемо до міста абсолютно вільно, не втратимо жодного німецького солдата». Потім він говорив: «Я все ж таки досвідчений харчовик. Я не розумію, що за диво у вас там сталося» [16, С. 58–59].

Завдання

У чому, на вашу думку, полягав подвиг ленінградців у роки війни?

Документ 7

Зі спогадів німецького солдата Вернера Піхта

«...Для фюрера солдат був лише частиною техніки, деякою подобою моторизованої зброї. Як до солдата, так і до техніки, у цій війні, яка велася без будь-якого урахування сил і можливостей, висувалися надмірні вимоги, виконати які вони були не в змозі. ...Високі якості військових командирів не знайшли застосування через те, що вони були skutі волею дилетанта і фанатика, який прагне до безмежної влади. ...Сумніви щодо перемоги вважалися гідними смерті, віра у несахібність фюрера — вищим законом. ...У період Другої світової війни тотальний розгром армії настав безпосередньо за її блискучими історичними перемогами. Під час свого останнього походу німецька армія мала командирів надзвичайних здібностей. Розкладання форми та духу армії збігається в часі з її найбільшими військовими успіхами. ...Карколомний успіх, який армія пережила на початку війни, є суттєвою частиною цієї драми. ...Вже початок війни з Польщею у вересні 1939 р. приніс солдату несподівану для нього славу. ...На карті бойових дій вимальовувалася картина бездоганно проведеної операції великих масштабів. ...Ріг достатку, який дав німцям стільки успіхів, ще не вичерпався, але те, що насправді це була скриня Пандори, мало хто розумів. ...Перемоги

німецької армії були досягнуті... завдяки її високому моральному духу, який суттєво відрізнявся від морального духу противника. Німецькі збройні сили, сміливо використовуючи нові тактичні можливості, які відкрилися з появою авіації, танків і моторизованих з'єднань, в одну мить прорвали пояс укріплень, що вважався до цього часу нездоланим, та розбили найбільш славетну... армію Європи... (прим. авт. — французів) ...Кампанія проводилась «проти Версаля» і те, що війська крокували по місцях боїв Першої світової війни, сприймалося німцями як позбавлення ганьби за минулу поразку. ...Успіх війни в Європі призвів... до беззастережної віри в командування. ...Солдат відчував, що він перебуває на службі великої ідеї, здійснення якої, здавалося йому, можливе... малими жертвами...

Війна проти Росії (прим. авт. — читай СРСР) докорінним чином змінила становище німецького солдата. ...Умови одразу стали незрозумілими. Ворог був затаврований як людина нижчої раси, щодо якої дозволяються будь-які дії. Населення окупованих областей... було уявлене. Це призвело до посилення партизанського руху. За лінією фронту есесівські загони влаштовували єврейські погроми. Нелюдське поводження з військовополоненими призвело до того, що ворог бився вкрай запекло, до останнього набою. І чим далі німецький солдат залишався в цій країні, тим більшим пеклом ставала вона для нього. ...Нестерпне навантаження в боях, суворий клімат та нескінченні несподіванки ворога призводили до втрати людьми витримки. Дорога перемог стала дорогою ям. ...Витривалість німецького солдата, продемонстрована ним наприкінці війни під час боїв в оточенні, які не могли не привести армію до загибелі, все ж таки викликає здивування. Ошуканий власним командуванням і, врешті-решт, відкрито ним зраджений... солдат наприкінці війни залишився на самоті» [18, С. 58–66].

Завдання

- 1) Визначте ставлення вищого нацистського керівництва до пересічного німецького солдата.
- 2) Доберіть факти, які характеризують:
 - а) А. Гітлера як Верховного Головнокомандувача;
 - б) командирів німецької армії;
 - в) німецького солдата.
- 3) Завдяки чому німецька армія здобувала перемоги?
- 4) Охарактеризуйте дії німецьких солдат на окупованих територіях. Чи можна їх вважати винуватцями трагедії уявлених народів?
- 5) Дослідіть, яким чином змінювалося становище німецьких солдат від початку війни до її завершення.
- 6) З'ясуйте, у чому полягав триумф і трагедія німецької армії в роки Другої світової війни.

Документ 8

З листування генералісімуса СРСР Й. Сталіна та прем'єр-міністра Великої Британії У. Черчілля про відкриття Другого фронту в Європі

А. З листа Уінстона Черчілля Йосифу Сталіну

«Усе розпочалося добре. Міни, перепони та узбережні батареї значною мірою подолані. Повітряні десанти були доволі вдалимими та були здійснені у великому масштабі. Висадка піхоти розгортається швидко та велика кількість танків самохідних гармат вже на березі.

Перспективи на погоду пристойні, з тенденцією на покращення».

06 червня 1944 р.

Б. З відповіді Йосифа Сталіна на лист Уінстона Черчілля від 06 червня 1944 року

«Ваше повідомлення про успішний початок операції «Оверлорд» отримав та радує усіх нас та дає надію відносно подальших успіхів.

Літній наступ радянських військ, організований згідно з умовами Тегеранської конференції, розпочинається з середини червня на одній з важливих ділянок фронту. Загальний наступ радянських військ буде розгортатися етапами шляхом послідовного введення армій в наступальні операції. Наприкінці червня та протягом липня наступальні операції перетворюються на загальний наступ радянських військ.

Зобов'язуюся своєчасно інформувати Вас про хід наступальних операцій».

В. З листа Уінстона Черчілля Йосифу Сталіну

«З. У Нормандії точаться гарячі бої. Погода у червні була вкрай несприятливою. У нас на узбережжі був не тільки шторм, ... але була ще й сильна хмарність, яка позбавляє нас можливості повністю використовувати нашу кількісну перевагу у повітрі, а також допомагає летючим бомбам досягати Лондона... Тим часом, загальні бої проходять сприятливо для нас, і, хоча проти британської ділянки діють тринадцять танкових дивізій, в нас все ж таки є чимала перевага у танках. Ми маємо на березі значно більше трьох чвертей мільйона британців та американців... Противник горить та спливає кров'ю на усіх фронтах одразу, та я згоден з Вами, що так повинно продовжуватися до завершення».

01 липня 1944 р.

Г. Німецький командувач Західним фронтом генерал фон Кюне Адольфу Гітлеру

«Противник має велику перевагу в авіації, яка придушує майже усе наше просування. Разом з тим кожне просування противника готується та прикривається його авіацією. Людські та матеріальні втрати колосальні.

Моральний стан війська сильно підірваний внаслідок безперервного нищівного вогню противника».

20 серпня 1944 р.» [44, С. 344–346, 353–354].

Завдання

- 1) Проаналізуйте листування між У. Черчіллем та Й. Сталіним та встановіть, про яку подію йдеться. У чому полягало її історичне значення?
- 2) З'ясуйте, які роди військ армій ворогуючих сторін брали участь в операції «Оверлорд».
- 3) Визначте, які труднощі виникали в ході боїв у військ антигітлерівської коаліції за нацистськими військами?
- 4) Дослідіть, яким чином змінилося військово-стратегічна ситуація в червні–липні та серпні 1944 р. на західному та східному театрі європейських фронтів.

Документ 9

Витяг з протоколу проведення засідання представників трьох великих держав на Берлінській конференції від 1 серпня 1945 р.

- «II. Політичні та економічні принципи, якими необхідно керуватися при поводженні з Німеччиною в початковий контрольний період.
- A. Політичні принципи
1. Відповідно до Угоди про контрольний механізм в Німеччині верховна влада в Німеччині здійснюватиметься головнокомандуючими збройних сил Союзу Радянських Соціалістичних Республік, Сполучених Штатів Америки, Сполученого Королівства і Французької Республіки, кожна у своїй зоні окупації.
 3. Цілями окупації Німеччини, якими повинна керуватися Контрольна Рада, є:
 - 1) Повне роззброєння та демілітаризація Німеччини, ліквідації всієї німецької промисловості, яка може бути використана для військового виробництва або контроль над нею.
 - 2) Переконати німецький народ, що він зазнав тотальної військової поразки і що він не може уникнути відповідальності за те, що він накликав на себе, оскільки його власне безжалісне ведення війни, фактичний опір нацистів зруйнували німецьку економіку і зробили хаос і страждання неминучими.
 - 3) Знищити націонал-соціалістичну партію та її філіали і підконтрольні організації, розпустити всі нацистські установи, забезпечити, щоб вони не відродилися ні в якій формі, і запобігти будь-якій нацистській і мілітаристській діяльності чи пропаганді.
 - 4) Підготуватися до остаточної реконструкції німецького політичного життя на демократичних засадах і мирній співпраці Німеччини і міжнародного життя.

III. Репарації з Німеччини

Репараційні претензії СРСР будуть задоволені вилученнями із зони Німеччини, окупованої СРСР, і з відповідних німецьких вкладень за кордоном. <...>

V. Місто Кенігсберг і прилеглий до нього район

Конференція погодилася із передачею Радянському Союзу міста Кенігсберга і прилеглого до нього району.

VI. Військові злочинці

Три уряди вважають справою величезної важливості, щоб суд над цими головними злочинцями почався якнайскоріше. Перший список обвинувачених буде опублікований до 1-го вересня цього року» [40, С. 114].

Завдання

Встановіть, які зміни відбулися в Європі за рішенням Берлінської конференції.

Документ 10

З монографії Джузеппе Боффа «Історія Радянського Союзу. Від Вітчизняної війни до становища другої світової держави. Сталін і Хрущов. 1941–1964 рр.»

«6 серпня скинута американцями на Хіросіму атомна бомба повністю зруйнувала це японське місто... Можна сказати, що з того часу всі суперечки велися про те, чи було це бомбардування «останнім військовим актом Другої світової війни, чи ж першою значною дипломатичною операцією в «холодній війні» проти СРСР». Насправді — і в цьому полягає політична суть справи бомбардування Хіросіми — це було водночас і те, й інше. Лідерам західних держав було зрозуміло, що нова зброя надає в руки США колосальної потужності зняття тиску, особливо тиску на СРСР...

Бомба вибухнула над Нагасакі 9 серпня. Лише цього дня радянські війська відкрили військові дії в Маньчжурії. Почався короткий — і відносно неважкий — азіатський додаток до тієї тривалої війни, яку СРСР витримав в Європі.

Безвідносно до зобов'язань, узятих на себе Сталіним перед союзниками по коаліції, участь у війні проти Японії відповідала деяким глибинним інтересам СРСР, які не зовсім вичерпувалися територіальними придбаннями, узгодженими в Ялті...

Наступ радянських військ планувався як велика операція з оточенням. Під керівництвом Василевського діяли три фронти. Два основних завдавали удар з досить віддалених один від одного районів: перший — під командуванням Малиновського — на території Монгольської Народної Республіки; другий — під командуванням Мерецкова — з Примор'я, маючи за спиною Владивосток; обидва просувалися в напрямку на Харбін. Між ними діяв набагато менших розмірів фронт, яким командував генерал Пуркаєв, —

його метою так само був Харбін. У цілому Радянський Союз виставив на поле бою півтора мільйона чоловік.

Тепер наступ у Маньчжурії давав можливість СРСР відновити прямий контакт зі збройними силами комуністів, які під керівництвом Мао Цзедуна продовжували боротьбу в Китаї» [40, С. 119–120].

Завдання

- 1) Визначте характерні риси ведення бойових дій у війні з Японією.
- 2) З'ясуйте цілі СРСР та США у війні з Японією.

Документ 11

Зі спогадів американського журналіста та коментатора

Уільяма Л. Ширера «Конференція “Термінал” – справжня віха в історії»

«І ось 1945 рік наближався до закінчення. Це, безумовно, був найбільш знаменний рік у нашому житті. Рік перемоги союзників, рік, що поклав кінець мріям Японії та Німеччини досягти світового панування та найстрашнішій війні в історії людства. Цей рік був також роком народження Організації Об'єднаних Націй, роком другої спроби нинішнього покоління забезпечити мир в усьому світі. Він сповістив також про ще одну велику подію — вступ в атомну еру, яка почалася, коли в липні у штаті Нью-Мексико було висаджено першу атомну бомбу. Якою ж буде ця нова атомна ера? Чи не принесе вона з собою загибель людства?» [30, С. 439].

Завдання

- 1) Назвіть зміни, які відбулися в світі по завершенні Другої світової війни.
- 2) Як, на ваш розсуд, чи справдилися побоювання автора щодо майбутнього людства?

Блок III. Таблиці, схеми, графічні матеріали

1. Проаналізуйте окремі наведені у порівняльних таблицях показники [6, С. 35–36] і виконайте завдання до них.

Склад збройних сил СРСР та країн фашистського Блоку в 1941–1943 рр.

№ з/п	Кількісні показники та критерії	Назви окремих наступальних операцій					
		Контрнаступ під Москвою		Контрнаступ під Сталінградом		Контрнаступ під Курськом	
1	2	3		4		5	
1	Час	Кінець 1941 — початок 1942 рр.		Кінець 1942 — початок 1943 рр.		Середина 1943 р.	
2	Армії держав	СРСР	Країни фашистського блоку	СРСР	Країни фашистського блоку	СРСР	Країни фашистського блоку

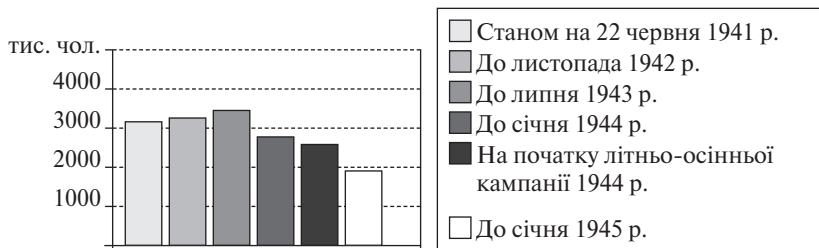
1	2	3		4		5	
3	Чисельність особового складу (тис. чол.)	1100	1708	1106	1011	2266	900
4	Зброя та міномети (тис. од.)	7,65	13,5	15,5	10,29	33,0	10,0
5	Танки та САУ (тис. од.)	0,77	1,17	1,46	0,67	4,8	1,8
6	Бойові літаки (тис. од.)	1,0	0,61	1,35	1,21	4,3	2,1

**Склад збройних сил союзницьких (англо-американських)
та країн фашистського блоку**

№ з/п	Кількісні показники та критерії	Назви стратегічних операцій			
		Битва під Ель-Аламейном		Сицилійська операція	
1	Час	Жовтень–листопад 1942 р.		Липень 1943 р.	
2	Армії воюючих держав	Союзницькі війська	Фашистські війська	Союзницькі війська	Фашистські війська
3	Чисельність особового складу (тис. чол.)	230	80	478	255
4	Зброя та міномети (тис. од.)	2,31	1,22	1,8	—
5	Танки (тис. од.)	1,44	0,54	0,6	Близько 0,2
6	Бойові літаки (тис. од.)	1,50	0,35	Понад 4,0	Близько 0,6

Завдання

- З'ясуйте, які з наведених у таблицях битви стали, на вашу думку, переломними. Доберіть аргументи.
- Установіть, у чому полягали особливості цих битв.
- Проаналізуйте наведені у гістограмі дані про загальну кількість німецьких сухопутних військ на радянсько-німецькому фронті з червня 1941 по січень 1945 рр. [6, С. 37] і виконайте завдання.

Завдання

Зробіть висновки щодо динаміки змін чисельності німецьких сухопутних військ. Поясніть, з чим вони пов'язані.

3. У роки Другої світової війни США надавали військову та економічну допомогу СРСР згідно із законом про ленд-ліз. Дослідіть наведені в діаграмі дані щодо постачання Радянському Союзові військової техніки, автомобілів і залізничного транспорту [1, С. 188].

Завдання

- 1) Про що свідчать дані діаграми?
- 2) Враховуючи той факт, що, згідно із законом про ленд-ліз, СРСР отримав від США 18 % літаків від всього наявного парку, 13 % танків від наявних у країні та майже вдвічі більше автомобілів, ніж до цього часу було випущено, визначте політичну, соціальну та економічну роль ленд-лізу:
 - а) для США;
 - б) для СРСР.
4. Історики США наголошують на вирішальному значенні бойових дій на тихоокеанському та північно-африканському фронтах у роки Другої світової війни. Проаналізуйте наведені у порівняльній історичній таб-

лиці дані [1, С. 90–91; 30, С. 120–121, 336] і порівняйте їх з битвами, що відбулися на території Радянського Союзу.

№ з/п	Битви	Терміни	Загальні втрати військ противника
1	Морська битва біля о. Мідуей	Червень 1942 р.	Японські війська: • 4 авіаносці; • 1 вантажний крейсер; • 332 літаки
2	Під Ель-Аламейном	Листопад 1942 р.	Італо-німецькі війська: • 12 дивізій; • 80 тис. чол.
3	Бойові дії в Тунісі	Травень 1943 р.	Італо-німецькі війська: • 250 тис. чол. взято в полон
4	Східний фронт	Червень — початок грудня 1942 р.	Німецькі війська: • 750 тис. чол. вбито, поранено, потрапили в полон; • 5180 бойових літаків
5	Битва за Бобруйськ (Білорусія)	Червень 1944 р.	Німецькі війська: • 366 танків і самохідних гармат; • 2664 гармати; • 50 тис. чол. вбито; • понад 20 тис. чол. потрапили в полон

5. Складіть текстову порівняльну таблицю «Окупаційний режим у країнах Європи в роки Другої світової війни».

№ з/п	Країна	Час окупації	Прояви та особливості окупаційного режиму	Наслідки режиму
1				
2				
...				

6. Проаналізуйте специфіку руху Опору в країнах Європи в роки Другої світової війни.

№ з/п	Критерії для порівняння	Країна				
		Франція	Польща	Югославія
1	Мета руху					
2	Учасники					
3	Методи боротьби					
4	Принципи та ідеологія учасників					
5	Результати боротьби					

Висновки:

7. Заповніть порівняльну текстову таблицю «Визволення країн Центральної та Південно-Східної Європи». Зробіть висновки з отриманих даних.

№ з/п	Країна	Дата визволення	Учасники визволення	Наслідки
1	Румунія	27 березня — 23 серпня 1944 рр.	Війська Червоної Армії, партизанські загони румунів, румунські антифашистські політичні рухи	Сформовано антифашистський коаліційний уряд. Оголошення війни Німеччині
2				
3				
...				

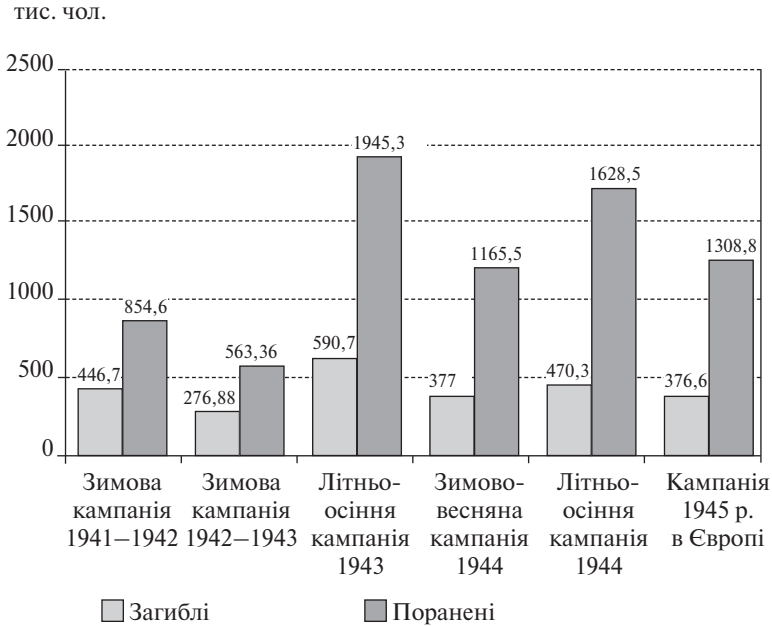
8. За наведеними нижче критеріями проаналізуйте битву, яка, на ваш погляд, була ключовою у 1941, 1942, 1943, 1944 і 1945 роках. Вибір обґрунтуйте.

№ з/п	Критерії	1941	1942	1943	1944	1945
1	Назва битви					
2	Дата битви					
3	Місце битви					
4	Учасники битви					
5	Перебіг подій					
6	Результати та наслідки					

9. У таблиці наведені дані про співвідношення радянських та німецьких сил напередодні проведення операції «Багратіон» [30, С. 327–328]. Проаналізуйте співвідношення сил противників. З'ясуйте їх вплив на подальший перебіг подій та результати військово-стратегічної операції «Багратіон».

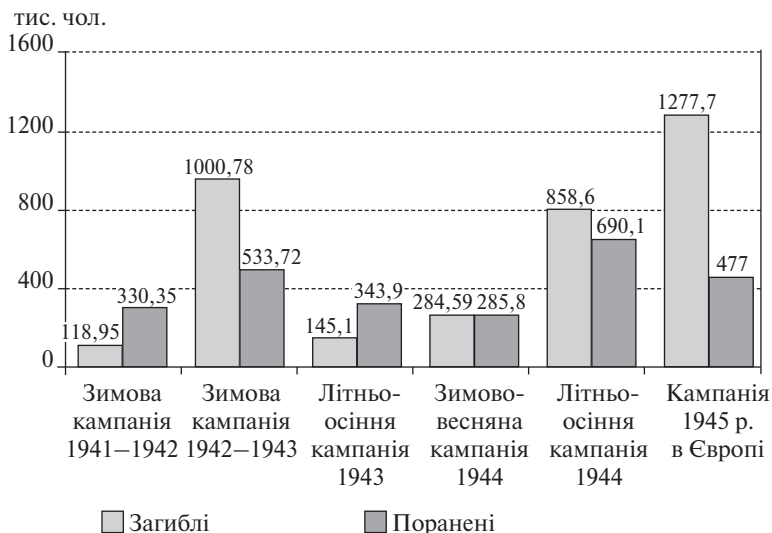
№ з/п	Критерії для порівняння	Радянські війська	Німецькі війська
1	Чисельність особистого складу	2,4 млн чол.	1,2 млн чол.
2	Гармати та міномети	36400 од.	9500 од.
3	Танки та самохідні гармати	5200 од.	900 од.
4	Бойові літаки	5300 од.	1350 од.

10. Проаналізуйте гістограму «Кількість загиблих та поранених радянських солдат у 1941–1945 роках» [48, 1991, № 11, С. 12–15] і виконайте завдання до неї.

Завдання

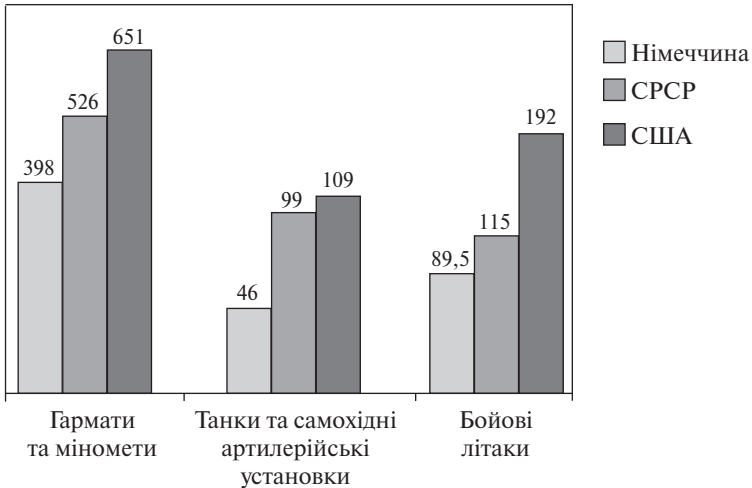
- 1) Підрахуйте:
 - а) загальну кількість поранених серед радянських солдат протягом 1941–1945 рр.;
 - б) загальну кількість загиблих радянських солдат протягом 1941–1945 рр.;
 - 2) Під час якої військово-стратегічної кампанії радянських солдат було поранено найменше, а коли — найбільше?
 - 3) Під час якої військово-стратегічної кампанії втрати серед радянських солдат були найменшими, а в якій — найбільшими?
 - 4) З'ясуйте, в яких військово-стратегічних кампаніях загальні втрати серед радянських солдат (поранені та загиблі) були мінімальними, а в яких — максимальними. Назвіть битви, які відбувалися у цей час.
11. Проаналізуйте гістограму «Кількість загиблих і поранених німецьких солдат у 1941–1945 роках» [48, 1991, № 11, С. 12–15] і виконайте завдання до неї.

Завдання

- 1) Підрахуйте:
 - а) загальну кількість поранених серед німецьких солдат протягом 1941–1945 рр.;
 - б) загальну кількість загиблих німецьких солдат протягом 1941–1945 рр.;
- 2) Під час якої військово-стратегічної кампанії була поранена найменша кількість німецьких воїнів, а коли — найбільша?
- 3) Під час якої військово-стратегічної кампанії втрати серед німецьких воїнів були найменшими, а в якій — найбільшими?
- 4) З'ясуйте, в яких військово-стратегічних кампаніях загальні втрати німецьких військ (поранені та загиблі) були мінімальними, а в яких — максимальними. Назвіть битви, які відбувалися у цей час.
- 5) Порівняйте обидві гістограми та з'ясуйте співвідношення загальних втрат (поранені та загиблі) у складі радянських та німецьких військ під час кожної з військово-стратегічних кампаній у період 1941–1945 рр.
- 6) Поясніть на конкретних прикладах саме таке співвідношення загальних втрат воюючих сторін у кожному із шести хронологічних періодів війни 1941–1945 рр.
12. Проаналізуйте наведені в гістограмі дані щодо випуску воєнної техніки в роки Другої світової та Великої Вітчизняної воєн [15, С. 248]. Порівняйте дані, які наведено, та з'ясуйте, яким чином нарощування обсягів воєнного виробництва в роки війни впливало на перебіг і результативність бойових дій на фронтах.

тис. од.

Блок IV. Завдання для роботи з історичним атласом

Карта «Друга Світова війна.

Воєнні дії з 1 вересня 1939 р. — по 22 червня 1941 р.»

1. Назвіть хронологічні рамки радянсько-фінської війни.
2. Назвіть міста СРСР, з яких вівся наступ військ Червоної Армії проти Фінляндії.
3. Визначте найбільш важливий стратегічний регіон, де розгорталися бойові дії радянсько-фінської війни.
4. Прокоментуйте, які територіальні зміни сталися на радянсько-фінському кордоні згідно з угодою 12 березня 1940 р.
5. Яку територію отримав СРСР в оренду згідно з угодою від 12 березня 1940 р.? У чому полягало стратегічне значення цієї орендованої території для СРСР?
6. Заповніть таблицю «Перебіг воєнних дій в Європі та Північній Африці в перший період Другої світової війни». Зробіть висновки за результатами проведеної роботи.

№ з/п	Анексовані Німеччиною та Італією території	Окуповані території	Держави- сателіти Німеччини	Нейтральні держави
1	Чехословаччина	Нідерланди	Болгарія	Ірландія
2				
3				
...				

7. З'ясуйте, яких змін зазнала «сфера інтересів» СРСР і Німеччини в період від укладання Договору про ненапад (23 серпня 1939 р.) та після укладання Договору про дружбу і кордон (28 вересня 1939 р.)?
8. Дайте оцінку військовим діям держав, які зазнали фашистської агресії. Війська яких держав, що зазнали нападу з боку Німеччини, вели бойові дії в цей період?
9. На території яких держав війська англо-французької коаліції вели бойові дії проти Німеччини та її союзників? Якими були результати перших битв?
10. Назвіть англійські міста, які зазнали бомбардувань німецькою авіацією.
11. Заповніть таблицю «Бойові дії на морі в перші роки Другої світової війни». За результатами проведеної роботи зробіть висновки.

№ з/п	Дата	Назва моря	Учасники	Результат
1	Жовтень 1939 року	Північне	Англійський та німецький флоти	Розгром англійців
2				
3				
4				

12. Випишіть назви найбільших німецьких концентраційних таборів та назви країн, на території яких вони знаходилися.
 - а) Маутхаузен (Австрія);
 - б) ___;
 - в) ___;
 - г) ___.

Карта «Друга світова війна».

Воєнні дії в Європі з 22 червня 1941 р. по 19 листопада 1942 р.»

1. Проаналізуйте карту та заповніть таблицю «Загарбницькі дії Німеччини та її союзників». Зробіть висновки.

Загарбані території	
До червня 1941 р.	Після червня 1941 р.
Польща, Норвегія, __, __	__, __

2. Які нові країни стали союзниками Німеччини та Італії в період 1941–1942 рр.?
3. Проаналізуйте перебіг воєнних дій на радянсько-німецькому фронті в період з 22 червня по грудень 1941 р. та з грудня 1941 р. до листопада 1942 р.

4. Назвіть міста СРСР, які відзначилися героїчною обороною проти фашистських загарбників.
5. Проаналізуйте, де радянські війська вели найбільш запеклі оборонні бої проти фашистів та чим вони завершилися.
6. З'ясуйте результативність контрударів радянських військ взимку 1941–1942 рр.
7. Яким чином було здійснено евакуацію Чорноморського флоту?
8. На території яких союзних республік СРСР діяли партизанські загони?
9. Назвіть місця масового знищення нацистами мирного населення та радянських військовополонених. Про що свідчать ці дані?
10. Встановіть, на які країни поширювався закон про ленд-ліз та для яких країн він був призначений.
11. Використовуючи карту Європи, дослідіть, території яких сучасних країн були включені до складу так званої «Великої Німеччини» в 1941–1944 рр.

Карта «Друга світова війна.

Воєнні дії у Європі з 19 листопада 1942 р. по 9 травня 1945 р.»

1. Визначте, на території яких радянських областей в листопаді 1942 р. точилися бої на радянсько-німецькому фронті.
2. Яка найбільша битва відбувалася на радянсько-німецькому фронті протягом 19 листопада 1942 р. — 2 лютого 1943 р.?
3. Заповніть пропуски.
Сталінградська битва завершилася у __ р. капітуляцією німецьких військ поблизу міста __.
4. Використовуючи карту атласа, заповніть таблицю «Етапи визволення СРСР від фашистської окупації». За результатами проведеної роботи зробіть висновки.

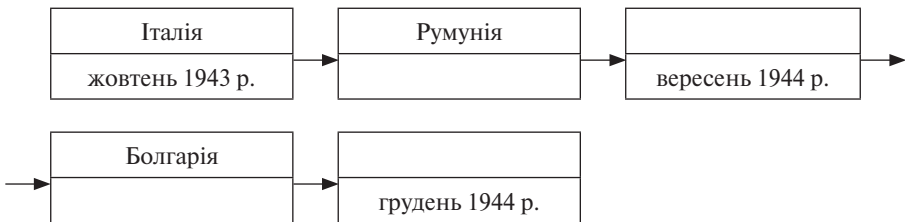
№ з/п	Період	Визволені території, регіони, республіки, міста
1	Листопад 1942 року — лютий 1943 рр.	м. Сталінград, Нижнє Поволжя, Краснодарський, Ставропольський краї, Нижній Дон, частина Північно-Східної України, м. Курськ
2	Липень—грудень 1943 р.	
3	Перша половина 1944 р.	
4	Вересень—грудень 1944 р.	

5. Використовуючи додаткові історичні матеріали, з'ясуйте, як розвивалися події на початку 1943 р. на радянсько-німецькому фронті внаслідок контрударів німецьких військ у районі Белгорода — Харкова — Ізюма.

6. Проаналізуйте карту атласа, заповніть таблицю «Антифашистські повстання в Європі у 1944–1945 рр.» та з'ясуйте їх результати.

№ з/п	Назва повстання	Результати
1	Варшавське	
2	Словацьке	
3	Празьке	
...		

7. Використовуючи карту атласа, продовжте історичний ланцюжок «Оголошення війни Німеччини колишніми її союзниками».

8. Дослідіть зміст карти та складіть оповідання «Відкриття Другого фронту в Європі та дії союзницьких військ у 1944–1945 рр. під час розгрому гітлерівських окупантів».

Карта «Друга світова війна. Воєнні дії в Африці та на Тихому океані»

- Назвіть африканські країни, на території яких точилися бойові дії в роки війни.
- Назвіть найбільш визначні битви у Північній Африці у 1940–1943 рр.
- Порівняйте карту «Африка 1940–1941 рр.» та карту «Африка 1942–1943 рр.» і з'ясуйте, як змінилися сили ворогуючих сторін протягом чотирьох років війни.
- Поясніть дату:
13 травня 1943 р. — __ .
- Назвіть держави, які брали участь у військових діях в Тихоокеанському регіоні в роки Другої світової війни.
- Яка азіатська країна була союзником мілітаристської Японії в роки Другої світової війни?
- Поясніть дати:
7 грудня 1941 р. — __ ;
4–6 червня 1942 р. — __ .

Використовуючи додатковий історичний матеріал, розкрийте суть та значення подій, з якими пов'язані наведені дати.

8. Заповніть текстову хронологічну таблицю «Ключові битви на морі в тихоокеанському регіоні в роки Другої світової війни». Проаналізуйте отримані результати.

№ з/п	Дата	Регіон (район, територія)	Результат
1	Грудень 1941 р.	Південно-Китайське море, район британського Таїланду	Розгром британськими військами Японського флоту
2	Лютий 1942 р.		
3	Травень 1942 р.		
4		Острів Мідуей	
5			Знищення кораблями Японії британського флоту
6		Маріанські острови	
7	Жовтень 1944 р.		

9. З якими подіями пов'язані назви японських міст Хіросіма та Нагасакі?

Блок V. Тренувальні вправи до ЗНО

- Друга світова війна розпочалася:
 - 23 серпня 1939 р.;
 - 17 вересня 1939 р.;
 - 28 вересня 1939 р.;
 - 1 вересня 1939 р.
- Генеральний план нацистської Німеччини, розроблений у травні 1940 р. щодо проведення окупаційної політики на захоплених територіях Східної Європи, отримав назву:
 - «Барбаросса»;
 - «Вайс»;
 - «Маршалла»;
 - «Ост».
- Співпраця населення окупованих територій у роки Другої світової війни називається:
 - нігілізм;
 - евакуація;
 - колабораціонізм;
 - голокост.
- Битва, яка тривала в період з 19 листопада 1942 р. по 2 березня 1943 р. та поклала початок перелому в Великій Вітчизняній війні, називалася:
 - Сталінградська;
 - Курська;
 - Корсунь-Шевченківська;
 - Московська.

5. Документ, який було укладено 1 січня 1942 р. урядами країн, що воювали з державами Троїстого пакту та передбачав використання усіх ресурсів для перемоги над ворогом, недопущення укладання сепаративного миру, називався:
- Пакт Молотова–Ріббентропа;
 - Декларація об'єднаних націй;
 - «Атлантична хартія»;
 - «Сталевий пакт».
6. Основними рисами «нового порядку», встановленого на окупованих нацистами землях, були:
- заборона діяльності всіх політичних партій та організацій, окрім фашистських;
 - дозвіл діяльності профспілкових організацій та на проведення страйків;
 - утримання окупаційних військ за рахунок місцевого населення;
 - сприяння широкому розвитку культури окупованих народів;
 - примусове вивезення до Німеччини робочої сили.
7. Розташуйте події у хронологічній послідовності, вписавши поруч дату, коли вона сталася:
- атомне бомбардування американцями м. Хіросіми (__ р.);
 - відбулася Тегеранська конференція (__ р.);
 - укладення Троїстого пакту між Німеччиною, Японією та Італією (__ р.);
 - напад японської авіації на військово-морську базу США Перл-Харбор (__ р.);
 - початок військами союзників операції «Оверлорд» (__ р.).
8. Поєднайте дати з відповідними подіями Другої світової війни. Запишіть наслідки цих подій у відповідну колонку.

Дата	Подія	Наслідки
1) 21 травня 1940 р.	а) Початок контрнаступу радянських військ під Москвою	
2) 5 грудня 1941 р.	б) проведення операції «Багратіон»	
3) 10 липня 1943 р.	в) укладення Акта про беззастережну капітуляцію Японії	
4) 23 червня — 29 липня 1944 р.	г) битва під Дюнкерком	
5) 2 вересня 1945 р.	д) висадка військ союзників у Сицилії	

9. З'ясуйте, про якого історичного діяча йдеться.
- Генерал німецької армії, який отримав прізвисько «лис пустелі». Очолював італо-німецькі війська у Північній Африці.

- 2) «Маршал перемоги», під командуванням якого під час Другої світової війни німцям було завдано найбільших поразок.
- 3) Головнокомандуючий англо-американськими об'єднаними збройними силами під час операції «Оверлорд», в майбутньому — президент-республіканець однієї з цих держав.
- 4) Генерал, який очолював рух «Вільна Франція», діяльність якого сприяла звільненню країни від німецьких окупантів.
- 5) Командуючий 6-ою німецькою армією, генерал-фельдмаршал, який потрапив в оточення під Сталінградом.

Блок VI. Теми рефератів, доповідей, повідомлень та есе

1. Взаємини лідерів антифашистської коаліції — Й. Сталіна, Ф. Рузвельта, У. Черчілля: проблема довіри.
2. Причини перемог Німеччини в Європі в 1939–1941 рр.
3. «Битва за Англію» та її значення.
4. Італія в Другій світовій війні.
5. Вступ США у Другу світову війну.
6. Бойові дії в Північній Африці та їх вплив на результат війни.
7. Війна на Тихому океані.
8. Проблема ленд-лізу та його значення для союзників США.
9. «Атлантична хартія» і принципи врегулювання.
10. Гітлерівський «новий порядок» в Європі і рух Опору.
11. Конференції країн антигітлерівської коаліції та їх рішення.
12. Роль радянсько-німецького фронту в Другій світовій війні.
13. Основні підсумки Другої світової війни.
14. Проблема ролі СРСР у Другій світовій війні.

Блок VII. Словник

Антифашистська коаліція — військово-політичний союз держав, які боролися в Другій світовій війні проти фашистського блоку — Німеччини, Італії, Японії та їхніх сателітів.

Битва за Англію (серпень 1940 — травень 1941) — під такою назвою увійшла до історії Другої світової війни повітряна битва над Британськими островами. Влітку 1940 р. уряд нацистської Німеччини з метою забезпечити тил для майбутньої війни проти СРСР намагався укласти мир з Великобританією, але успіху не досяг. Тоді 16 липня Гітлер видав директиву про підготовку операції «Морський лев» проти Великобританії, а 1 серпня — директиву про проведення широкої повітряної війни проти Британії, маючи на меті знищити англійську авіацію, зруйнувати економіку, тероризувати населення і примусити Великобританію до капітуляції. Після того, як Німеччина втратила 1733 літаки, битва була завершена.

Битва за Атлантику — боротьба США і Великобританії з нацистською Німеччиною за контроль над морськими комунікаціями в Атлантичному океані під час Другої світової війни, особливо в період 1940–1943 рр., коли конвої союзників піддавалися атакам німецьких підводних човнів, надводних військових суден та авіації далекої дії. Контрзаходи союзників включали: супровід конвоїв військовими суднами, спорудження експортних авіаносців та озброєного транспорту, патрулювання районів найважливіших морських комунікацій підводними човнами, авіаційну підтримку конвоїв із суші, використання радарів і пристроїв підводного спостереження — гідролокаторів. Термін «Битва за Атлантику» вперше офіційно вжив Уїнстон Черчилль у промові 6 березня 1941 р.

Бліцкриг — «блискавична війна», створена німецькими військовими теорія ведення війни з метою здобуття повної перемоги над супротивником у стислі строки, що обчислювалися днями або місяцями. Основними елементами стратегії були швидкість і несподівані атаки (наприклад, використання танків і пікіруючих бомбардувальників), що мали призвести до паніки й дезорганізації у лавах супротивника. План бліцкриг був успішно втілений німецькими генералами у Франції 1940 р.

Геноцид — знищення окремих груп населення за расовими, національними або релігійними ознаками; один із найтяжчих злочинів проти людства. Геноцид органічно пов'язаний з фашизмом і расизмом.

Гетто — 1) частина території в багатьох середньовічних містах Західної і Центральної Європи, відведена для ізольованого проживання євреїв; 2) територія для ізольованого проживання меншин, яких дискримінують за національною, расовою або релігійною ознакою.

Гітлеризм — найбільш реакційна особиста фашистська диктатура в Німеччині (1933–1945), що призвела до розв'язання Другої світової війни й найтяжчих моральних і матеріальних втрат німецького народу.

Голокост, холокост — тотальне знищення людей через спалення. Термін, який означає масове винищення гітлерівцями євреїв під час Другої світової війни.

Другий фронт — фронт, створений для здійснення збройної боротьби США і Великої Британії проти фашистської Німеччини в 1944–1945 рр. у Західній Європі. Рішення про його відкриття було досягнуто під час переговорів між СРСР, США і Великою Британією (травень–червень 1942). Другий фронт було відкрито 6 червня 1944 р. на території північно-західної Франції. Висадкою англо-американських експедиційних сил (операція «Оверлорд») керував верховний головнокомандуючий — генерал Д. Ейзенхауер.

Колaboraціоніст — зрадник, який співробітничав з фашистськими загарбниками у країнах, окупованих ними під час Другої світової війни.

Ленд-ліз — система передачі США в позику чи оренду зброї, боєприпасів, стратегічної сировини, продовольства тощо країнам антифашистської коаліції під час Другої світової війни.

Організація Об'єднаних Націй (ООН) — міжнародна організація, яка об'єднує на добровільних засадах 185 країн світу (за даними 1996 р.). Створена за ініціативи Великої Британії, СРСР, США (Статут набув чинності 24 жовтня 1945 р.). Напрями діяльності: підтримка і зміцнення миру та безпеки, розвиток співробітництва між державами, вирішення глобальних економічних і науково-технічних проблем, розширення співробітництва держав з різними соціальними системами тощо.

План «Барбаросса» — кодова назва плану військового нападу нацистської Німеччини на СРСР, був розроблений в 1940 році, передбачав блискавичний розгром основних сил Червоної Армії на захід від річок Дніпро і Західна Двіна. Війну передбачалося виграти протягом 2–3-х місяців. У 1941 р. не був втілений у життя.

Рух Опору — визвольний рух Другої світової війни проти зовнішнього й внутрішнього фашизму і встановлених ним порядків, за відновлення національної незалежності та державного суверенітету окупованих країн, а також країн фашистського блоку, за більш справедливий і демократичний устрій після визволення. Рух Опору характеризувався розмаїттям форм і методів боротьби. Набув великого розмаху в Югославії, Франції, Італії, Польщі, Чехо-Словаччині, Греції, Китаї та інших країнах.

Satellit — держава, яка є формально незалежною, але фактично підпорядкована іншій (більшій) державі.

Світова війна — організована збройна боротьба держав, націй за зміну системи міжнародних відносин, сфери впливу і панування. У ХХ ст. відбулося дві світові війни: у Першій світовій війні (1914–1918) брали участь 33 держави (74 млн чол.), під час якої було вбито 10 млн, поранено 20 млн чол., військові втрати становили 208 млрд доларів; у Другій світовій війні (1939–1945) — 72 держави (110 млн чол.), вбито майже 50 млн, поранено 28 млн чол., військові втрати — 1 348 млрд доларів.

Тема 2

США ТА КАНАДА

Блок I. Творчі та пошукові завдання та запитання

1. Розв'яжіть історичну задачу.

Президент США Гаррі Трумен продовжував політику свого попередника Франкліна Рузвельта, яка стала називатися «справедливий курс» та базувалася на принципах постійної корекції дій ринкового механізму методом державного втручання в соціально-економічну сферу.

- 1) З'ясуйте, у чому полягав внесок президента Гаррі Трумена у створення в США «держави загального добробуту».
 - 2) Чи вважаєте ви, що президентові насправді вдалося створити «державу загального добробуту»?
2. У першій половині 50-х років ХХ ст. у США набула масового характеру кампанія переслідування інакомислячих громадян за політичними мотивами: прийнято закон про внутрішню безпеку, посилено процедуру з перевірки лояльності, складено список 628 підривних організацій, велася боротьба з комуністами, а Державний департамент був звинувачений, що він поблажливо поставився до 205 комуністів, які працювали в його стінах. У свою чергу, постраждали тисячі невинних громадян країни, а в громадському житті діяли тисячі політичних негідників.
- 1) З'ясуйте назву такої внутрішньої політики США та встановіть причини її виникнення.
 - 2) Використовуючи знання з правознавства, визначте, які конституційні права та свободи громадян було порушено.
 - 3) Проаналізуйте наслідки проведення такого внутрішньополітичного курсу.
3. У 50–60-х роках ХХ ст. США, одна з найбагатших країн світу, перетворилися на конгломерат різних громадсько-політичних виступів і рухів. Дослідіть розвиток цих виступів і рухів за планом:
- а) назва та спрямованість;
 - б) причини виникнення;
 - в) характер;
 - г) масштаби;
 - д) наслідки.
4. Проаналізуйте, чому в 70-х роках ХХ ст. у США спостерігався масовий спад громадських рухів. Які проблеми та чому постали перед американським суспільством і вимагали термінового вирішення?

5. Президент США Джон Кеннеді заявив: «Спочатку ми втілимо ідею зниження податків, а потім перейдемо до витратних програм допомоги».
 - 1) З'ясуйте, як називалася програма реформ Дж. Кеннеді.
 - 2) Якими були причини її запровадження?
 - 3) Назвіть складові цих реформ.
6. Колишній президент-республіканець США Ричард Ніксон у своїх спогадах писав: «Тепер, озираючись на «уотергейт», можна сказати, що на третину це були неправильні дії, на третину — грубі помилки, а на третину — політична помста»... [39, С. 83]
 - 1) Дайте визначення терміна «уотергейт».
 - 2) З'ясуйте, чому він став можливим і до яких наслідки призвів.
 - 3) Чи відомі вам приклади «уотергейту» в інших країнах світу?
7. Встановіть причини зростання неоконсерватизму та ринкової філософії наприкінці 70-х років ХХ ст., які забезпечили перемогу на чергових президентських виборах республіканця Рональда Рейгана.
8. Випишіть та поясніть суть складових «рейганоміки». Дослідіть позитивні та негативні результати політики президентської адміністрації Рональда Рейгана в 1981–1989 роках.
9. Виступаючи 4 травня 1994 року в м. Атланта (штат Джорджія) на телеканалі CNN, Білл Клінтон проголосив, що «настала ера перемог, нових можливостей та небезпеки. Головне для нас — це захист території та американського способу життя».
 - 1) Прокоментуйте слова президента та з'ясуйте, що було зроблено адміністрацією Б. Клінтона у внутрішній та зовнішній політиці для реалізації цих слів.
 - 2) Дайте власну оцінку діяльності адміністрації Б. Клінтона.
10. Використовуючи матеріали періодичних видань, засобів масової інформації, проаналізуйте позитивні та негативні ознаки внутрішньої та зовнішньої політики адміністрації президента Джорджа Буша-молодшого.
11. Складіть перелік досягнень найбільш видатних діячів США другої половини ХХ — початку ХХІ ст. Вибір обґрунтуйте.
12. У ХХІ ст. США перетворилися на наддержаву-лідера. Проаналізуйте повоєнну історію цієї країни та вкажіть етапи шляху США до світового лідерства.
13. Проведіть дослідження за темою «Позиції США у світовій історії, в політичній, економічній, культурній та науковій сферах на початку ХХІ ст.».
14. З'ясуйте, яким чином вдалося створити канадську модель державності та безпечного громадянського суспільства.

15. Простежте, як виникла «квебекська проблема» в Канаді, та визначте її суть й механізм розв'язання.
16. Виконайте дослідницьку роботу «Українці в США та Канаді. Причини виникнення, напрями діяльності, внесок у розвиток країни, видатні особи, зв'язки з історичною Батьківщиною».

Блок II. Документи епохи та про епоху

Документ 1

*Із закону, прийнятого Конгресом США 23 вересня 1950 року
(«Закон Маккарена»)*

«Зі свідчень, наданих різним комітетам Сенату і Палати представників, Конгрес встановив, що:

1. Належить заснувати комітет, який називатиметься Комітетом з контролю підривної діяльності і складатиметься з п'яти членів, що призначаються Президентом за рекомендацією і згодою Сенату.
2. До обов'язків комітету входить:
 - 1) за заявою міністра юстиції або будь-якої іншої організації визначити, чи є та або інша організація комуністичної організації або організацією комуністичного фронту;
 - 2) за заявою міністра юстиції або будь-якої особи визначити, чи є та або інша особа членом тієї або іншої комуністичної організації. Не дозволяється в'їзд до США будь-якому іноземцю, що підпадає під одну з таких категорій:
 - а) іноземці, що належать або належали у будь-який час до будь-якої з наступних категорій:
 - б) іноземці, що є анархістами;
 - в) іноземці, що є членами або пов'язані з Комуністичною партією США, будь-якої іншої тоталітарної партії США, Комуністичної політичної асоціації, комуністичної або будь-якої іншої тоталітарної партії будь-якого штату США, будь-якої іноземної держав;
 - г) іноземці, що пропагують економічні, інтернаціональні та урядові доктрини світового комунізму або економічні та урядові доктрини будь-якої іншої форми тоталітаризму;
 - д) іноземці, які пишуть або публікують, або сприяють написанню публікації або які свідомо з метою друкування, розповсюдження, показу пропагують будь-які рукописи або друкарські видання або становлять опозицію всім організованим формам правління.

У будь-який час існування надзвичайного становища Президент дає згоду за допомогою чинного міністра юстиції заарештовувати і затримувати згідно з даним законом будь-яку особу, якщо є розумні підстави вважати, що ця особа може змовитися з іншими особами взяти участь в актах шпигунства і саботажу» [43, С. 413–414].

Завдання

- 1) Проаналізуйте, з якою метою та чому було прийнято цей законодавчий документ.
- 2) З'ясуйте, який новий державний орган влади було утворено та з якою метою. Якими були його повноваження?
- 3) Установіть категорію осіб, що стали небажаними особами у США через свої політичні погляди.
- 4) Визначте, які демократичні права та свободи громадян порушував цей закон.

Документ 2

- А. *Витяг з передвиборчої платформи Демократичної партії США від 15 липня 1960 року:*

«Новий уряд Демократичної партії виконає й уточнить цілі та засоби нашої програми допомоги іноземним державам. Там, де необхідна військова допомога для спільної оборони, ми простежимо, щоб всі потреби були задоволені. Нашим друзям і соратникам в Атлантичному співтоваристві ми пропонуємо ще ширшу співпрацю, яка буде більш всеосяжною, ...ми визнаємо глибину і силу наших загальних політичних, економічних і культурних інтересів. Ми вітаємо нещодавні обнадійливі кроки європейської інтеграції. Ми підтверджуємо рішучу протидію вступу комуністичного Китаю в ООН в даний час.

...Економічний білля про права.

Партія зобов'язується:

Забезпечити право на корисну роботу, створення нових промислових підприємств в районах економічного занепаду; збільшення мінімальної погодинної заробітної платні до 1 долара 25 центів для декількох мільйонів робітників.

Забезпечити право кожного фермера продавати свої продукти за цінами, які забезпечать йому та його сім'ї пристойне існування; право кожного підприємця, великого і дрібного, здійснювати свою діяльність в атмосфері, вільній від несправедливої конкуренції і панування монополій в країні і за кордоном.

Право кожної сім'ї на пристойне житло, здорову економіку, що розвивається, дадуть нам можливість будувати по два мільйони будинків щорічно. Наша економіка може й повинна зростати щорічно на 5 %, що майже в два рази перевищить темпи зростання, починаючи з 1953 р.» [43, С. 435].

- Б. *Витяг з передвиборчої платформи Республіканської партії США від 28 липня в 1960 року*

«...Ми намагаємося дотримуватися внутрішньої політики в зовнішніх справах, яка вже так добре прислужилася нам. Ми збираємося підтримувати

незрівнянну військову міць. Ми зобов'язуємося на користь людей похилого віку:

1. Розширити або лібералізувати деякі виплати за системою соціального забезпечення на такій основі, яка не піддає сумніву фінансову стійкість цієї системи.

2. Зобов'язуємося підтримати такі заходи, розраховані на підтримку, але не заміну приватної ініціативи:

- а) знищення трущоб;
- б) створення спеціальних типів житлових будинків, наприклад, для людей похилого віку;
- в) скорочення квартплати.

Ми зобов'язуємося продовжувати енергійне втілення в життя законів про громадянські права, щоб забезпечити громадянам в усіх частинах країни право на голосування» [43, С. 435–436].

Завдання

- 1) Проаналізуйте передвиборчі програми політичних партій — опонентів за такими орієнтовними критеріями:
 - а) основні економічні засади програми;
 - б) підходи щодо вирішення соціальних проблем американців;
 - в) мета майбутньої зовнішньополітичної діяльності.
- 2) Дослідіть, чому саме кандидат від демократичної партії Джон Кеннеді здобув перемогу на президентських виборах 1960 року.

Документ 3

А. Зі спогадів Мартіна Лютера Кінга

«Негра примушували стояти, хоча в автобусі були вільні місця «тільки для білих». Навіть якщо в автобусі не було білих пасажирів, а негрів набилася багато, їм не дозволялося сідати на перші чотири місця. Але це було ще не все. Якщо всі місця, призначені для білих, вже були ними зайняті, а до автобуса увійшли нові білі пасажирів, негри, що сидять на незарезервованих місцях, що знаходяться позаду... і призначені для білих, повинні були встати і поступитися їм місцем.

Якщо негр відмовлявся це зробити, його заарештовували. У більшості випадків негри підкорялися цьому правилу без заперечення, хоча час від часу зустрічалися такі, що відмовлялися підкорятися цьому приниженню» [2, С. 115].

Завдання

- 1) Які громадянські права людини порушувалися в США?
- 2) Висловіть власні почуття щодо ситуації, про яку йдеться в спогадах.
- 3) З'ясуйте причини такого становища чорношкірого населення США.

Б. Про форми боротьби чорношкірого населення США за свої громадянські права

«1 грудня 1955 року 42-річна Роза Паркс, активістка руху чорношкірих американців за громадянські права, була арештована за відмову поступитися місцем в автобусі білому пасажиру. Ця подія і стала тим спусковим гачком, який поклав край терпінню. Чорношкірі жителі міста (а вони склали близько 70 % пасажирів автобусів) на знак протесту стали бойкотувати муніципальний транспорт. Протест отримав назву «Ходьба в ім'я свободи». Близько 50 тис. чол. протягом 381 дня ходили пішки, незважаючи на погрози і провокації расистів. Місцеві автобусні компанії зазнавали значних збитків. 20 грудня 1956 р. в Монтгомері отримали наказ про скасування сегрегації в міських автобусах. Слідом за подіями в Монтгомері подібні кампанії відбулися в багатьох південних штатах» [2, С. 116].

Завдання

- 1) З'ясуйте причини перемоги чорношкірого населення в США в боротьбі за свої громадянські права.
- 2) Пригадайте з курсу всесвітньої історії про рух громадянської непокори в Індії на чолі з Махатмою Ганді. Встановіть спільні риси між рухом чорношкірого населення США в 60-х роках та рухом громадянської непокори в Індії в 20–30-х роках ХХ ст.

Документ 4

Відомий письменник та журналіст Мелор Стурра про завдання рейганівської адміністрації

«Рейганівська адміністрація проголосила інфляцію ворогом номер один, а задачу боротьби з нею — першочерговою. Проблемі інфляції була присвячена основна частина промови президента, виголошена ним одразу після присяги. Проблема інфляції стояла на першому місці в порядку денному першого ж засідання кабінету міністрів, скликаному у Білому домі. У своїй промові поблизу стін Капітолію Рейган говорив про те, що країна страждає від «найдовшої та найбільш стійкої інфляції за всю історію Сполучених Штатів», що інфляція б'є з однаковою силою і по молоді, і по похилих людях, загрожуючи похитнути життя мільйонів наших людей». Рейган... запропонував невиразну філософію консервативної політичної економії, стрижнем якої є заохочення вільного підприємництва за рахунок обмеження державного регулювання та скорочення федеральних програм, збалансування бюджету, зменшення федеральних податків з метою стимулювання ділової активності. Рейган наголосив: «Уряд не є вирішенням наших проблем. Він власне сама проблема. Не народ для уряду, а уряд для народу» [38, С. 30 — 31].

Завдання

- 1) Визначте ключову проблему, яку необхідно було вирішити адміністрації президента США Рональда Рейгана.
- 2) З'ясуйте суть «рейганоміки». Встановіть, чи відповідають її засади принципам монетаристської економічної теорії та політики.
- 3) У чому полягав популізм рейганівської промови і чому він був необхідний?

Документ 5

З доповіді Президента США Білла Клінтона Конгресові від 24 січня 1995 року «Про становище країни»

«Саме про це я й хочу сьогодні з вами поговорити. Я називаю це «Новою угодою».

...Ми повинні докорінним чином змінити нашу економіку, урядову систему та самих себе.

...Ще важливіше... — змінити систему роботи урядових структур. Давайте зробимо так, щоб вони стали не такими громіздкими та менш дорогими, але, звичайно, не менш ефективними.

...Бюджет моєї адміністрації піддається значним скороченням, але він забезпечує фінансування освіти, виплату пенсій ветеранам, здійснення соціального забезпечення та охорони здоров'я... Чи треба нам і надалі скорочувати дефіцит? Зрозуміло, треба. Але ми можемо скорочувати його так, щоб і надалі сприяти економічному оздоровленню країни.

...Для цього необхідно здійснити наступне.

По-перше, знизити податки тим, хто бажає здобути освіту або професійну підготовку після закінчення середньої школи.

По-друге, знизити на 500 доларів податки на сім'ї з дітьми у віці до 13 років.

По-третє, зміцнити систему особистих збережень та особистої відповідальності.

І, по-четверте, прийняти Білль на захист американських трудящих.

Ми пропонуємо згорнути 70 федеральних програм та повернути заощаджене безпосередньо до рук працюючих американців» [39, С. 89].

Завдання

- 1) Проаналізуйте пропозиції американського президента щодо соціально-економічних перетворень:
 - а) реформування органів державної влади;
 - б) пріоритети фінансування програм;
 - в) захист майнових інтересів громадян та їх родин;
 - г) паритетність у діяльності федерального уряду та органів влади штатів.
- 2) З'ясуйте, яким чином програма сприяла подальшому зміцненню економічних позицій США як світової наддержави.

Документ 6

З висловлювань Президента США Джорджа Буша-молодшого

«— Що стосується бюджету..., то в ньому забагато цифр...

— А у вас що, теж є негри? (*Запитання до президента Бразилії*)

— Природний газ — напівсферичний. Мені подобається говорити про те, що він напівсферичний у природі, тому що це те, що ми можемо зустріти поруч.

— Я певен, що люди і риби можуть мирно співіснувати.

— Ми маємо усвідомити, що бідні люди — не обов'язково убивці.

— Наші вороги винахідливі та кмітливі так само, як і ми. Вони ніколи не припинять пошук нових шляхів, аби завдати шкоди нашій країні та нашій економіці так само, як і ми.

— Я вважаю, що війна — загрозове місце.

— Я вважаю, що ми всі можемо погодитися — минуле вже минуло.

— Ми найбільш великодушна країна у світі. Ми дуже великодушні. Я пишаюсь тим, що ми такі великодушні. Але, попри всю нашу великодушність, ми не повинні хвалитися своєю великодушністю» [58, серпень 2004 р., № 33 (215), С. 11].

Завдання

- 1) Проаналізуйте висловлювання Президента США. Як вони характеризують його як людину та як політика?
- 2) Дослідіть, чому американці двічі переобирали Джорджа Буша-молодшого на посаду президента, та з'ясуйте, кому і чим він може завдячувати за це.

Документ 7

Зі статті оглядача британського журналу «The Economist»

Пітера Девіда «Канада, яка розганяється»

«...Ліберали, які прийшли до влади в результаті виборів 1993 року, різко позакручували гайки федеральних видатків, підвищили податки, продовжили процес лібералізації торгівлі з США.

...Стрімкий злет цін на енергоносії доповнив ці чудові перетворення: сьогодні Канада — єдина з промислово розвинених країн — не має ані бюджетного, ані торгового, ані платіжного дефіциту.

...Володіння величезними запасами газу та нафти аж ніяк не є досягненням правлячого уряду, але вміння дістати користь з цього багатства безперечно є його заслугою.

...Сучасні канадські технології нафтовидобування вимагають великих витрат прісної води, на яку дуже багата Канада, але до якої ...канадці ставляться дуже бережливо.

...Екологічно вимоглива Канада не шкодує коштів на природозберігаючі технології.

...Канадська модель капіталізму має дуже мало спільного з голою гонитвою за найбільшим наваром.

...Обіг товарів і послуг через американо-канадський кордон оцінюється в 700 млрд. американських доларів за рік, до того ж 70 % канадського експорту припадає саме на США. Штати дуже комфортно почуваються, маючи під боком надійного та стабільного постачальника енергоносіїв, а більша частина канадської економіки орієнтована саме на американського споживача.

...У березні минулого року (*прим. авт.* — 2005р.) ...була створена Рада із зовнішніх відносин. Представники Канади, Мексики та США, які увійшли до неї, почали розробляти концепцію Північноамериканського товариства, у рамках якого до 2010 року планується об'єднати політику трьох держав у сфері економіки, безпеки, а також, можливо, екології, охорони здоров'я та трудових ресурсів. Найбільш завзяті прибічники подекують навіть про запровадження єдиної валюти...

...Знаменита канадська деревина є однією з найважливіших статей національного експорту... Америка (*прим. авт.* — США) три роки тому (*прим. авт.* — у 2003 р.) запровадили імпортне мито. Законослухняні канадці звернулися до арбітражного суду, створеного в рамках NAFTA (*прим. авт.* — Північноамериканської угоди про вільну торгівлю між США, Канадою та Мексикою) ...Арбітри визнали мито незаконним і постановили його скасувати, а всю вже зібрану суму повернути Канаді. От лише американці це рішення просто проігнорували.

...Хитромудрий державний лад, завдяки якому природні багатства належать не федеральному уряду, а провінціям, сприяє тому, що золотоносний нафтовий дощ нерівномірно зрошує канадський ґрунт. Мешканці провінції Альберто, де сконцентрована більша частина нафтових пісків, багатіють, скорочують податки, підвищують соціальні виплати. І лише 26 % з них вважають, що своїм багатством треба поділитися з рештою канадців, а це 61 % мешканців інших провінцій... Водночас провінція Онтаріо, де профільними вважаються високі технології та автомобілебудування, зараз опинилися в занепаді, перебуває у глибокій фінансовій кризі.

...Не передбачається й раціонального вирішення квебекської проблеми. «Призначення» французької мови державною в країні... створює більше проблем, ніж вирішує.

...Демонстративне рішення не направляти свої війська до Іраку, не підтримувати економічне ембарго проти Куби і не брати участі в єдиній протиракетній системі принесло політичні дивіденди попередньому уряду, однак навряд чи відіграє позитивну роль зараз» [55, 21 января 2006 г., №2 (581), С. 11].

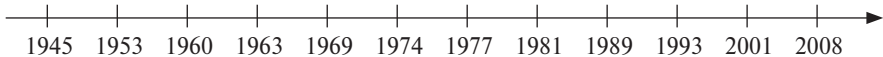
Завдання

1) Назвіть пріоритети в економічному розвитку Канади.

- 2) З'ясуйте переваги та недоліки канадської моделі капіталізму «з мило-сердним обличчям Мадонни».
- 3) Яким чином Канада бере участь у процесах інтеграції та глобалізації? Які труднощі виникають на цьому шляху? Як канадський уряд прагне їх розв'язати?
- 4) Використовуючи наведені у статті приклади, доведіть, що висловлювання канадського прем'єр-міністра П'єра Трюдо у 1969 році щодо американо-канадських відносин не втратили актуальності й на початку ХХІ ст.: «Жити з вами поруч — все одне, що спати поруч зі слоном. Навіть якщо тварина налаштована мирно та дружньо, все одно відчуваєш кожний її рух».
- 5) Дослідіть, яким чином особливості форми державного устрою Канади впливає на специфіку її регіонального економічного розвитку.
- 6) Проаналізуйте специфіку основних напрямів зовнішньої політики канадських урядів. Як ви вважаєте, яких змін вона потребує в умовах вирішення глобальних проблем сучасності?

Блок III. Таблиці, схеми, графічні матеріали

1. На стрічці часу позначте імена та прізвища президентів США. Укажіть їх партійну приналежність: республіканець (р) або демократ (д).

2. Складіть текстову історичну таблицю «Зовнішня політика президентських адміністрацій США (1945–2007 рр.)». Зробіть висновки за результатами проведеної роботи.

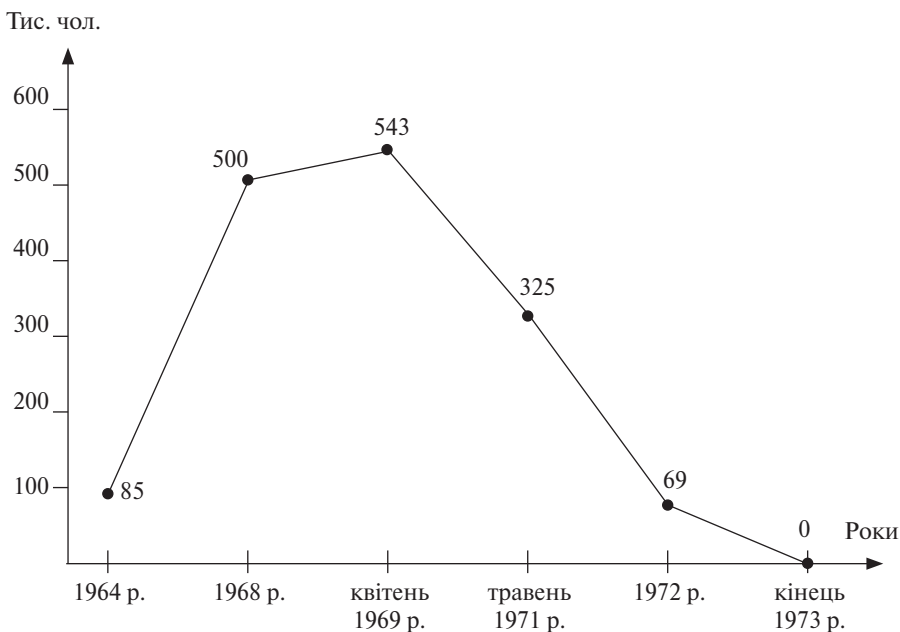
№ з/п	Дата	Подія	Доктрина або принципи	Політичні діячі
1				
...				

3. Проаналізуйте суть внутрішньої політики президентських адміністрацій США з 1945 р. до сьогодення та складіть порівняльну текстову таблицю «Внутрішня політика президентів США від Гаррі Трумена до Джорджа Буша-молодшого».

№ з/п	Роки президентства	Ім'я та прізвище президента	Партія	Образна назва курсу	Суть внутрішньої політики
1	2	3	4	5	6
1	1945–1953	Гаррі Трумен	Демократична	«Справедливий курс»	

1	2	3	4	5	6
2		Дуайт Ей- зенхауер			
3				«Нові рубежі»	
4	1963–1969				
5			Республіканська		
6		Гаррі Форд			
7				«660 обіцянок»	
8	1981–1989				
9		Джордж Буш-ст.			
10			Демократична		
11	2001–...				

4. Проаналізуйте дані, наведені в графіку «Чисельність американських військ у В'єтнамі з 1964 по 1973 рр.».

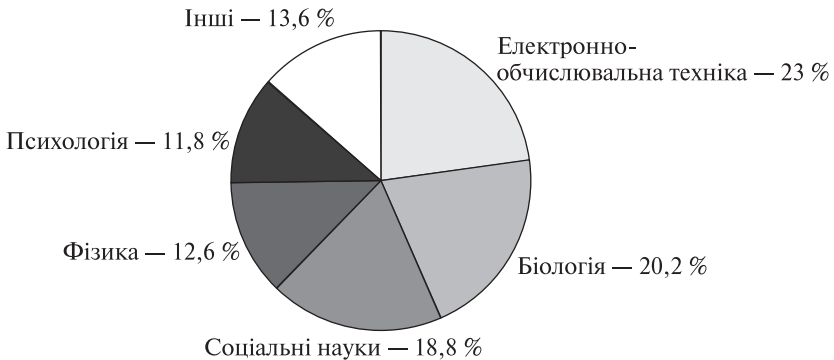

- 1) Поясніть причини зростання та зменшення чисельності американських військ у В'єтнамі.
- 2) Чому виник «в'єтнамський синдром» та які наслідки він мав для США?

5. Використовуючи принципи монетаристської економічної теорії та політики [36, С. 71–72], розкрийте суть «рейганоміки» як неоконсервативного курсу в США у 80-х роках та заповніть відповідні графи таблиці «Внутрішня політика адміністрації президента Рональда Рейгана (1981–1989 роки)».

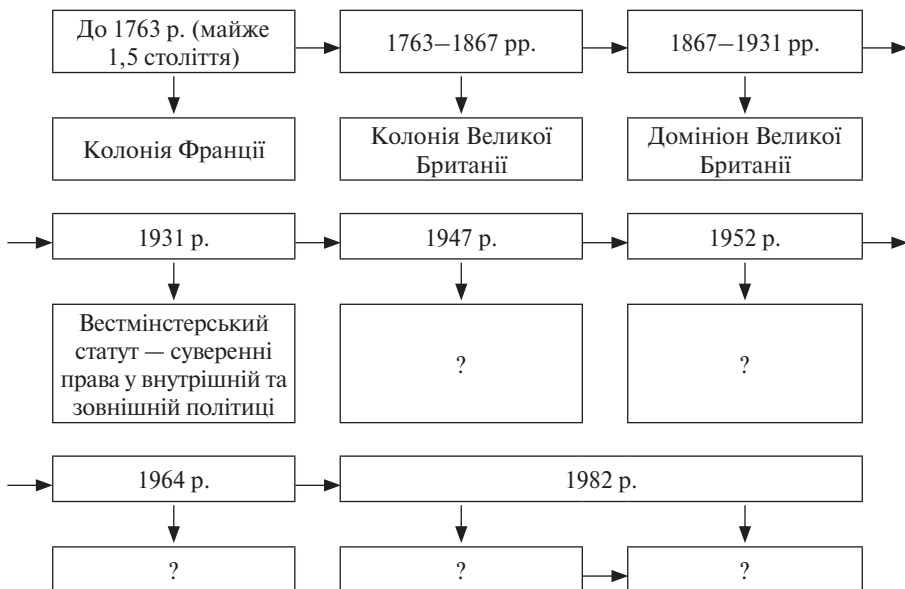
№ з/п	Принципи монетаристської економічної теорії та політики	Складові внутрішньої політики «рейганоміки»
1	Заохочення розвитку вільного ринку та його здатність до саморегуляції	
2	Мінімальне втручання держави в економічні процедури	
3	Перевага принципів рентабельності та ефективності виробництва	
4	Відсутність принципу соціальної справедливості	
5	Боротьба з організованим робочим і профспілковим рухом	
6	Ворог № 1 — це інфляція	

6. Проаналізуйте дані, наведені в діаграмі «Зайнятість наукових кадрів у різних галузях в 80-х роках» [1, С. 215].

Поясніть, чим викликаний такий розподіл кадрів в окремих галузях і з якими дослідженнями це було пов'язано.

7. Заповніть хронологічний ланцюжок «Шлях Канади до незалежності». Зробіть висновки.

8. Порівняйте політичний курс консервативних і ліберальних урядів Канади в другій половині XX — на початку XXI ст. та заповніть відповідні розділи текстової таблиці «Політика канадських урядів».

№ з/п	Політичні партії		
	Критерії для порівняння		
1	Лідери	Джон Діфенбейкер; Брайан Малруні; Кім Кемпбелл	Макензі Кінг; Луї Сен-Лоран; Лестер Пірсон; П'єр Елліот Трюдо; Жан Крет'єн; Пол Мартін
2	Економічна політика		
3	Соціальна політика		
4	Основні зовнішньополітичні заходи		
5	Висновки		

Блок IV. Завдання для роботи з історичним атласом

1. Використовуючи матеріали карти атласа, заповніть таблицю «Рух за громадянські права у США».

№ з/п	Рік	Назва штату	Міста, в яких відбувалися заходи
1	1955	Алабама	Монтгомері
...			

2. Дослідіть маршрут борців проти расової дискримінації в США.
 - 1) Спробуйте з'ясувати, чому саме цим шляхом проходили так звані «рейди свободи» чорношкірих і білих борців проти расової дискримінації.
 - 2) Пригадайте відомий роман Г. Бічер-Стоу «Хижина дядьки Тома». Які аналогії можна провести між боротьбою за права чорношкірого населення в першій половині XIX ст. та в другій половині XX ст.?
 - 3) У яких містах США та коли сталися бунти та заворушення чорношкірого населення?
3. Доведіть, що в другій половині XX ст. у США вступили в добу пост-індустріального суспільства.
4. З'ясуйте, що об'єднує наведені на карті Канади дати: 1947 р., 1965 р., 1982 р.
5. Поясніть дати, використовуючи карту Канади:
1964 р. — __ ;
1982 р. — __ .
6. За допомогою карти Канади поясніть, яким чином вирішувалася «квебекська проблема» у 60–90-х роках XX ст.

Блок V. Тренувальні вправи до ЗНО

1. Виберіть з числа наведених періодів роки перебування при владі президента США Джона Кеннеді:
 - а) 1961–1963 рр.;
 - б) 1963–1969 рр.;
 - в) 1969–1974 рр.;
 - г) 1980–1989 рр.
2. Дайте визначення внутрішньополітичного курсу президентської адміністрації Гаррі Трумена:
 - а) «політика нових рубежів»;
 - б) «новий початок для Америки»;
 - в) концепція «нового федералізму»;
 - г) «справедливий курс».
3. Про кого йдеться?
Президент США, який запровадив короткострокову програму розвитку економіки на загальну суму асигнувань 30 млрд дол., сприяв покращенню інвестиційного клімату, втілював програму скорочення бюджетного

дефіциту, завдяки чому розпочалося стійке економічне зростання наприкінці ХХ ст.

- а) Річард Ніксон;
 - б) Рональд Рейган;
 - в) Білл Клінтон;
 - г) Джордж Буш-молодший.
4. Яке місто США зазнало найбільших людських втрат і руйнувань 11 вересня 2001 року?
- а) Лос-Анджелес;
 - б) Сан-Франциско;
 - в) Чикаго;
 - г) Нью-Йорк.
5. Назва суспільно-політичного явища в США, яке характеризується масовою боротьбою проти комунізму, перевіркою громадян країни на лояльність до влади та грубим порушенням громадських прав і свобод американців:
- а) «рейганоміка»;
 - б) «маккартизм»;
 - в) «уотергейтський скандал»;
 - г) «ірангейт».
6. Оберіть ознаки, притаманні курсу «рейганоміки»:
- а) скорочення витрат з федерального бюджету на соціальні програми;
 - б) жорсткий урядовий контроль за цінами на внутрішньому ринку;
 - в) надання податкових пільг великим корпораціям з метою стимулювання капіталовкладень;
 - г) послаблення державної регламентації підприємницької діяльності;
 - д) обмеження свободи підприємництва.
7. Установіть відповідності між датами та подіями. Дані про наслідки цих подій занесіть у відповідну графу.

Дата	Подія	Наслідки
1) 1947 р.	а) Встановлення дипломатичних відносин між Канадою та Україною	
2) 1968 р.	б) Референдум, ініційований федеральною владою Канади щодо незалежності провінції Квебек	
3) 1982 р.	в) Перемога на парламентських виборах лейбористів на чолі з Лестером Пірсоном	
4) 1991 р.	г) Прийняття закону про канадське громадянство	
5) 1997 р.	д) Ухвалено акт про Конституцію Канади	

8. Розташуйте наведені нижче хронологічні події з історії США та Канади та впишіть поруч рік, коли вони сталися.
 - а) Оголошення війни у В'єтнамі (__ р.);
 - б) обрання президентом США республіканця Джорджа Буша-молодшого (__ р.);
 - в) вбивство видатного лідера руху за громадянські права афроамериканців Мартіна Лютера Кінга (__ р.);
 - г) прийняття програми «СОІ» (__ р.);
 - д) прийняття британським парламентом «Акта про Канаду» (__ р.).
9. З'ясуйте, про кого з видатних діячів США та Канади розповідають наведені біографічні відомості.
 - 1) Священик християнської церкви, який очолив рух афроамериканців США за свої громадянські права та був удостоєний Нобелівської премії миру.
 - 2) Колишній командувач збройними силами США в Європі в роки Другої світової війни, як командувач Об'єднаними збройними силами військ союзників у Європі брав участь у відкритті Другого фронту. Після перемоги на президентських виборах обіймав пост глави держави протягом 1952–1960 років.
 - 3) Американський астронавт космічного корабля «Аполлон-11», який першим здійснив висадку на поверхню Місяця.
 - 4) Прем'єр-міністр Канади від Ліберальної партії, який тричі обіймав цю посаду та відстоював ідею «єдиної Канади», хоча сам походив з провінції Квебек.
 - 5) Прем'єр-міністр Канади від Ліберальної партії, лауреат Нобелівської премії миру, за часів правління якого затверджено новий канадський прапор із зображенням кленового листа.

Блок VI. Теми для рефератів, доповідей, повідомлень, есе

1. Цикли політичного життя США після Другої світової війни.
2. Поразка США у війні у В'єтнамі та «в'єтнамський синдром» для американців.
3. Хто убив Дж. Кеннеді: загадка загибелі президента.
4. Г. Кіссенджер — теоретик зовнішньої політики США.
5. Р. Ніксон та «уотергейтський скандал» .
6. Програма «Зоряні війни» адміністрації Р. Рейгана та радянсько-американські відносини.
7. Р. Рейган та ідеологія антикомуністичного «хрестового походу».
8. Неоконсерватизм і моделі становлення інформаційного суспільства в США.

9. Америка та американці в період президентства Дж. Буша-старшого та Б. Клінтона.
10. Трагедія Америки: терористичні акти 11 вересня 2001 року.
11. Проблема Квебека в Канаді.
12. Прем'єр-міністр Канади Жан Кретьєн: людина і політик.

Блок VII. Словник

Білий дім — резиденція та канцелярія президента США в центрі Вашингтона (з 1800 р.); будівля в стилі класицизму, побудована в 1792– 1829 рр. Цей термін вживають, маючи на увазі уряд США, очолюваний президентом.

Двопартійна система — існуюча в деяких країнах система, за якої дві найбільші партії періодично перебувають при владі, наприклад, у США — Демократична й Республіканська партії, у Великій Британії — Лейбористська й Консервативна, у Канаді — Ліберальна й Консервативна партії. Одна з партій час від часу стає правлячою, інша — опозиційною. Демократична система не виключає існування інших партій, які, однак, з різних причин не беруть реальної участі в управлінні державою.

Демократична партія США — одна із двох (разом із Республіканською партією) основних політичних партій США, заснована у 1828 р., президенти від цієї партії в історії XX ст.: Вільсон, Рузвельт, Трумен, Кеннеді, Джонсон, Картер, Клінтон. Партія переконувала уряд розпочати дії, спрямовані на заохочення промисловості та скорочення безробіття, спричинене повоювальною депресією.

Доктрина — вчення, наукова або філософська теорія, політична система, провідний теоретичний або політичний принцип.

«Зоряні війни» — проголошена президентом США Р. Рейганом у березні 1983 р. довгострокова програма створення широкомасштабної системи протиракетної оборони (ПРО) з елементами космічного базування, яка отримала офіційну назву «стратегічна оборонна ініціатива» (СОІ).

«Імперія зла» — один зі стереотипів західної пропаганди 80-х років. Уперше термін стосовно СРСР використав президент США Р. Рейган у виступі перед Конгресом 1983 р., коли оголосив «хрестовий похід» проти Радянського Союзу і «світового комунізму».

Маккартизм — реакційна течія в політичному житті США початку 50-х р. XX ст., спрямована на переслідування прогресивних діячів та організацій і розпалювання «холодної війни». Пов'язана з діяльністю голови комісії конгресу США сенатора Джозефа Маккарті (1908–1957).

Науково-технічна революція — докорінний переворот у продуктивних силах суспільства, коли наука перетворюється на безпосередню продуктивну силу. Характерні ознаки НТР: універсальність (перетворення в усіх галузях) і прискорення науково-технічних перетворень (скорочує час між відкриттям і впровадженням).

Панамериканізм — політична доктрина, що пропагує створення воєнно-політичного блоку всіх країн Американського континенту під зверхністю США.

Расизм — расова дискримінація, сукупність концепцій, основу яких складають положення про фізичну та психологічну неповноцінність людських рас, про одвічний розподіл людей на вищі та нижчі раси, причому вищі — творці культури і цивілізації покликані панувати.

Рейганоміка — соціально-економічна програма, проголошена адміністрацією президента США Р. Рейгана (1981–1989) в 1981 р., яка отримала його ім'я. Рейганоміка передбачала: зниження податків на прибуток корпораціям та особисті прибутки; обмеження державних витрат на соціальні потреби; скорочення сфери державного регулювання; подолання інфляції; жорстку антипрофспілкову політику; «експорт рейганоміки», коли під прапором боротьби за світові ринки партнерам нав'язують американські концепції розвитку.

Республіканська партія США — одна із двох (поруч із Демократичною партією) основних партій США, заснована в 1854 р. У другій половині ХХ ст. партія перебувала при владі в 1953–1960, 1969–1977, 1981–1993 рр., а також з 2001 р. Соціальну базу партії становлять наближені до неї кола великої фінансової буржуазії, частина середньої буржуазії та фермерства. Основу партійної програми складає торговий протекціонізм, підтримка приватного підприємництва, зниження урядових витрат і скорочення повноважень центральних органів управління. Президенти-республіканці: Ейзенхауер, Ніксон, Форд, Рейган, Буш-старший, Буш-молодший.

Сепаратизм — прагнення до відокремлення, відособлення.

Уотергейт — великий політичний скандал в адміністрації президента США; політичний скандал великого масштабу, особливо пов'язаний зі спробою приховати невігідні факти або протизаконні дії. Походить від назви готелю у Вашингтоні, де у 1972 р. перебував передвиборчий штаб Демократичної партії і де були розміщені підслуховуючі прилади, через що президент-республіканець Р. Ніксон був вимушений піти у відставку в 1974 р.

Тема 3

КРАЇНИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

Блок I. Творчі та пошукові завдання та запитання

1. Поміркуйте, чому прем'єр-міністр Великої Британії Уїнстон Черчілль охарактеризував стан країни після Другої світової війни як «тріумф і трагедія».

2. Розв'яжіть історичну задачу.

У 50–70-х рр. XX ст. лейбористські уряди Великої Британії реалізовували низку програм, як-от: «Обличчям до майбутнього» (уряд Клемент Еттли), «Програма національних ідей» (уряд Гарольда Вільсона), спрямованих на побудову ліберальної моделі «держави загального добробуту». Однак у середині 70-х р. Велика Британія перетворилася на «хвору країну Європи».

З'ясуйте внутрішні та зовнішні причини, що призвели Велику Британію до такого становища. Чи можна звинувачувати в ситуації, що склалася, лише лейбористські уряди?

3. Прийшовши до влади, прем'єр-міністр Великої Британії Маргарет Тетчер заявила: «Наша політика полягає в тому, щоб кожний, хто має прибутки, став власником... Ми будемо демократію власників».

1) Поясніть суть такого явища, як «тетчеризм».

2) З'ясуйте позитивні та негативні риси цієї політики.

4. Розв'яжіть історичну задачу.

Починаючи з травня 1997 року, лейбористи на чолі з прем'єр-міністром Тоні Блером незмінно перебувають при владі у Великій Британії.

Однак 27 червня 2007 року прем'єр-міністр Тоні Блер добровільно пішов у відставку, а його місце посів міністр фінансів його уряду Гордон Браун.

1) Проаналізуйте суть політики уряду лейбористів і визначте, у чому полягає їх успіх.

2) З'ясуйте, чому Тоні Блер прийняв рішення про дострокову відставку з посади.

3) Як ви вважаєте, що в політиці лейбористів викликало невдоволення в британському суспільстві?

4) Розкажіть про труднощі в роботі нового прем'єр-міністра та шляхи їх розв'язання.

5. Доберіть необхідний історичний матеріал і складіть тези доповіді «Проблеми Ольстера: суть та шляхи вирішення».

6. Розв'яжіть історичну задачу.

Андре Фросар, французький громадський діяч, так висловився про президента Франції Шарля де Голля: «Він урятував нас від безчестя, він урятував нас від диктатури і громадянської війни, він повернув нам довіру і дружбу бідних народів, він урятував нас від сорому, якого б ми набралися, безкінечно затягуючи звільнення народів, яких ми навчили свободи».

Наведіть конкретні приклади з історії Франції часів правління Шарля де Голля, які підтверджують наведені вище висловлювання у:

- а) внутрішній політиці;
- б) зовнішній політиці.

Зробіть висновки про феномен голлізму для Франції.

7. З'ясуйте, чим став Індокитай для Франції як колоніальної держави.

8. Події 1968 р. в історії Франції отримали назву «червоного травня», а майже 10 млн громадян підтримали гасла «10 років вистачить!», «Прощавай, де Голль!».

- 1) Розкрийте причини кризового становища, в якому опинилася П'ята Республіка.
- 2) Дослідіть, яким чином було розв'язано суспільно-політичну кризу.
- 3) Окремі історики вважають, що голлізм є оновленим націоналістичним реформізмом з авторитарними тенденціями. Підтвердьте або спростуйте таку точку зору науковців.

9. Розв'яжіть історичну задачу.

«Президент-соціаліст Франсуа Міттеран побив усі рекорди П'ятої Республіки за тривалістю політичного довліття, випереджаючи навіть її творця Шарля де Голля. Але тривалий час сам президент залишався загадковою особистістю для більшості французів, які відчували до нього змішане почуття недовіри та стриманого захоплення» [49, 1993, № 1, С. 55, 70].

Проаналізуйте висновки російського історика В. М. Васютинського про постать Франсуа Міттерана та вкажіть відмінні риси політики цього президента від своїх попередників.

10. Відомо, що останні президентські вибори у Франції в 2007 році продемонстрували політичний розкол і соціальну полярність суспільства. У запеклій політичній боротьбі перемогу здобув 52-річний Ніколя Саркозі. Новий президент отримав у спадок країну, яка за останні 25 років за обсягами ВВП посідає 17 місце проти 7-го, яке було, рівень безробіття в якій серед інших країн Європейського Союзу становить 8 %, а заворушення серед імігрантів стали реальною загрозою національній безпеці.

Використовуючи допоміжні матеріали засобів масової інформації, дослідіть, яким чином новообраний президент вирішує проблеми Франції.

11. Використовуючи матеріали підручника та інші додаткові історичні дослідження, розкрийте власне бачення причин розколу Німеччини на дві держави по завершенні Другої світової війни.
12. Проведіть порівняльний аналіз процесу відбудови Німеччини після Першої світової та Другої світової воєн.
 - 1) Виділіть спільне та відмінне у відбудовчих процесах.
 - 2) Якими були результати цих процесів?
 - 3) Розкрийте роль зовнішнього фактора у відбудовчих процесах у Німеччині в 20–30-х рр. та ФРН — у 40–60-х рр. ХХ ст.
13. Зовнішня політика федерального канцлера ФРН Віллі Брандта отримала умовну назву «нових східних рубежів».
 - 1) Визначте, що нового передбачав зовнішньополітичний курс Віллі Брандта порівняно з його попередниками.
 - 2) З'ясуйте, за що канцлер В. Брандт був відзначений в 1971 р. Нобелівською премією миру.
14. Шістнадцять років незмінного перебування при владі правоцентристського блоку ХДС/ХСС — ВДП увійшли в історію Німеччини як «ера Коля».
 - 1) Визначте суть курсу цієї правлячої коаліції у:
 - а) внутрішній політиці;
 - б) зовнішній політиці.
 - 2) Розкрийте роль канцлера Гельмута Коля в об'єднанні Німеччини.
15. Об'єднання Німеччини поставило на порядок денний питання про необхідність вирішення низки соціально-економічних проблем. Сьогодні їх вирішенням займається перша в історії країни жінка-канцлер, виходець зі Східної Німеччини, лідер ХДС, Ангела Меркель.
 - 1) Проаналізуйте суть політики Ангели Меркель, яку в 2007 році названо «залізною леді».
 - 2) Визначте, у чому полягає феномен жінки-політика в німецькій історії.
16. Проаналізуйте, коли та чому в суспільно-політичному житті Італії був сильним вплив комуністів.
17. Протягом 1950–1973 рр. валовий національний продукт (ВНП) Італії зростав середніми темпами 5 % на рік, приплив капіталу до державного бюджету дозволяв збільшувати витрати на соціальні програми, що впливало на підвищення реальної заробітної плати тих, хто працював за наймом, у період з 1950 р. до 1970 р. в 2,1 разів. [36, С. 16].
 - 1) Дослідить, про яке економічне явище в Італії йдеться.
 - 2) Завдяки яким внутрішнім і зовнішнім причинам воно стало можливим? З'ясуйте його значення для країни.

18. В історію Італії 70-і — перша половина 80-х рр. XX ст. увійшли під назвою «свинцеві»: у цей період було здійснено понад 12 тисяч терористичних актів, під час яких було поранено понад 600 чоловік і загинуло 326 [36, С. 65]. Особливо сумної слави зажила у цей період лівацька терористична організація «Червоні бригади».

З'ясуйте причини, суть, особливості та наслідки політичного «лівого» терору в Італії.

19. В Італії в лютому 1992 року розпочато операцію «чисті руки»: понад 20 тисяч високопосадових чиновників було піддано судовому переслідуванню за фактами звинувачення в хабарництві, перевищення службових повноважень, привласнення державних коштів і за зв'язок з мафіозними структурами. Кримінальні справи за вказаними вище фактами було відкрито проти колишніх прем'єр-міністрів, сенаторів та членів правлячих політичних партій.

Проаналізуйте причини, хід, особливості, масштаби та наслідки операції «чисті руки». Зробіть висновки.

20. Відомо, що в Італії за період з 1945 року й до сьогодні змінилося понад 60 урядів.

1) Визначте, про які соціально-економічні та політичні процеси в житті країни свідчить цей факт.

2) Назвіть найбільш відомих вам прем'єр-міністрів Італії та проаналізуйте політику їх урядів.

21. Охарактеризуйте процес європейської інтеграції в другій половині XX — на початку XXI ст. за таким орієнтовним планом:

а) причини;

б) організаційні етапи;

в) напрями (економічний, митний, політичний, військовий, культурний);

г) розширення;

д) проблеми та шляхи подолання;

е) загальні висновки.

22. У другій половині XX ст. існували два підходи до процесу євроінтеграції: «Батьківщина-Європа» та «Європа батьківщин». Порівняйте суть цих двох підходів і визначте принципові відмінності.

23. Проведіть дослідження з питання «Розширення Європейського Союзу: проблеми країн «старої» та «нової Європи». Захистіть власний проект.

24. Вхідження до Європейського Союзу підвищує статус держави. Водночас зростає активність руху антиглобалістів.

1) З'ясуйте, чому рух антиглобалістів не поступається за розмахом єврооптимістам.

2) Які цілі та які методи застосовуються для їх втілення?

Блок II. Документи епохи та про епоху

Документ 1

Із промови лідера британських консерваторів Уїнстона Черчілля в Цюріху 19 вересня 1946 р.

«Ми повинні створити щось на зразок Сполучених Штатів Європи... Те, що я зараз вам скажу, дуже вас здивує. Першим кроком у розбудові європейської сім'ї повинно стати партнерство між Францією та Німеччиною. Тільки таким шляхом Франція зможе досягти морального лідерства у Європі. Без духовно великої Франції та духовно великої Німеччини відродження Європи неможливе. Якщо структура Сполучених Штатів Європи буде створена належним чином, то матеріальна сила кожної окремої держави не матиме особливого значення. Малі нації значать не менше, ніж великі, і заслуговують на повагу до себе завдяки внеску в загальну справу..»

Проте я мушу вас попередити. Часу, можливо, дуже мало. Зараз у нас є перепочинок. Гармати мовчать. Бойові дії припинилися, але небезпеки не зникли. Щоб нам вдалося створити Сполучені Штати Європи, чи як там вони будуть називатися, ми маємо розпочинати вже сьогодні...» [36, С. 105–106].

Завдання

- 1) З'ясуйте, чому інтеграційні процеси в Європі повинні були розпочатися зі встановлення партнерських відносин між Німеччиною та Францією.
- 2) Які факти з історії взаємовідносин Німеччини та Франції могли здивувати слухачів промови У. Черчілля?
- 3) Дослідіть, які небезпеки існували на шляху до створення єдиної Європи.

Документ 2

Про ставлення країн Європи, СРСР та США до плану Джорджа Маршалла

- A. З домовленості між заступником Державного Секретаря США У. Клейтоном та міністрами британського уряду (1947 рік)

«а) Англія та США погодилися, що «план Маршалла» повинен розглядатися як план реконструкції Європи, а не допомога Європі...;

б) Англія та США погодилися, що реконструкція Європи може бути здійснена шляхом створення серії функціональних комітетів з вугілля, сталі, транспорту, сільського господарства та продовольства на чолі з одним головним комітетом...;

в) будь-яка організація, створена для реалізації «плану Маршалла», повинна перебувати поза ООН. Це пояснюється тим, що Німеччина не є членом Об'єднаних Націй;

г) Англія та США вважають, що Німеччина все ще є ключем європейської економіки. Тому вона фактично є однією з основ будь-якого плану відновлення континенту;

д) Англія та Америка чинитимуть опір виплаті Радянському Союзу репарацій з поточної продукції» [29, С. 116–117].

Б. *Із заяви заступника Державного Секретаря США У. Клейтона (1947 рік)*
«Адміністрація США прагне отримати інформацію від усіх зацікавлених європейських країн щодо того, чому відбудова Європи тривала настільки повільно, що Європа може зробити для допомоги самій собі, скільки часу це забере, яка мінімальна допомога з боку США потрібна Європі, щоб вона знову підвелася з колін» [29, С. 117].

В. *Телеграма ЦК ВКП(б) керівникам Албанії, Болгарії, Польщі, Румунії, Угорщини, Фінляндії, Чехословаччини, Югославії (липень 1947 року)*
«Отримані Радянським Урядом останні дані про характер Паризької наради від 12 липня виявили дві нових обставини. По-перше, ініціатори наради, англійці та французи, не мають намірів вносити будь-які зміни щодо власних планів господарського відновлення Європи, без урахування інтересів суверенітету та економічної самостійності малих країн. По-друге, під виглядом вироблення плану відновлення Європи ініціатори наради прагнуть насправді створити західний блок із включенням до нього Західної Німеччини.

...ЦК ВКП(б) ...пропонує відмовитися від участі в нараді, тобто не відправляти делегацію на нараду. Мотиви відмови кожна країна може представити на власний розсуд» [29, С. 120].

Г. *З висловлювання учасника чехословацької делегації, міністра закордонних справ Чехословаччини, Яна Масарика після зустрічі 9 липня 1947 року з Йосифом Сталіним*
«Я їхав до Москви як вільний міністр, а повернувся як сталінський наймит!» [29, С. 121]

Завдання

- 1) З'ясуйте, яким чином США та Англія прагнули здійснити відбудову Європи.
- 2) Поміркуйте, чому, на думку англійських і американських політиків, Німеччина того часу була «ключем європейської економіки».
- 3) Проаналізуйте висловлювання заступника державного секретаря США У. Клейтона та назвіть вимоги, які повинні були виконати країни Європи, щоб отримати допомогу за «планом Маршалла».
- 4) Визначте позицію СРСР щодо «плану Маршалла» та з'ясуйте, які зовнішньополітичні цілі переслідувало сталінське керівництво.
- 5) Використовуючи матеріали підручника та додаткові історичні матеріали, дослідіть, що стало підставою для такої заяви Я. Масарика.

Документ 3

*Із промови міністра закордонних справ Франції Робера Шумана
9 травня 1950 року*

«Пропонується надати під загальне найвище управління усе франко-німецьке виробництво вугілля та сталі в організації, відкритій для участі інших країн Європи. Об'єднання виробництва вугілля та сталі негайно сприятиме створенню загальної бази для економічного розвитку як першого кроку до європейської федерації, змінить долю тих регіонів, що так довго відзначалися виробництвом спорядження для воєн, жертвами яких вони самі переважно й виявлялися. Досягнута в такий спосіб солідарність зробить очевидним, що будь-яка війна між Францією і Німеччиною стає не тільки неприпустимою, але й неможливою вже з матеріальних причин...» [36, С. 106].

Завдання

- 1) Назвіть галузі промисловості, які передавалися під управління єдиного наднаціонального європейського органу.
- 2) Чому саме ці галузі промисловості об'єднувалися під керівництвом єдиного наднаціонального європейського органу?
- 3) З'ясуйте, які економічні та політичні цілі переслідував так званий «план Шумана».
- 4) Дослідіть проблему: «План Шумана» — це проект народження нової Європи».

Документ 4

З «Паризької хартії для нової Європи» (21 листопада 1990 року)

«Ми, голови держав і урядів держав-учасників Наради з безпеки та співробітництва в Європі, зібрались у Парижі в період глибоких змін та історичних очікувань. Ера конфронтації та розколу в Європі закінчилася. Ми заявляємо, що віднині наші стосунки будуть ґрунтуватися на взаємній повазі та співпраці.

Європа звільняється від спадщини минулого.

...Десять принципів Заключного акта будуть нашою дороговказною зіркою...

...Права людини та основні свободи з народження належать усім людям, вони невід'ємні та гарантуються законом. Їх захист і сприяння — найперший обов'язок уряду. ...Їх дотримання та повне здійснення — основа свободи, справедливості та миру. Економічна свобода, соціальна справедливість та відповідальне ставлення до навколишнього середовища абсолютно потрібні для процвітання.

...Свобода та політичний плюралізм є необхідними елементами нашої загальної цілі: розвиток ринкової економіки в напрямку сталого економічного зростання, процвітання соціальної справедливості, збільшення зайнятості та ефективного використання ресурсів.

...Тепер, коли над Європою займається світанок нової ери, ми сповнені рішучості розширювати та зміцнювати дружні відносини та співробітництво між державами Європи, США та Канадою, а також сприяти дружбі між нашими народами.

...Ми знову підтверджуємо нашу прихильність до врегулювання суперечок мирними засобами.

...Ми хочемо, щоб Європа служила джерелом миру, була відкрита до діалогу та співробітництва з іншими країнами...

...Безпрецедентне скорочення збройних сил ...у поєднанні з новими підходами до безпеки й співробітництва... призведуть до нового розуміння безпеки в Європі...

...Ми з великим задоволенням відзначаємо Договір про остаточне врегулювання відносин Німеччини... та щиро вітаємо той факт, що німецький народ об'єднався в одній державі... Досягнення національного єднання Німеччини — важливий внесок у встановлення... єдиної демократичної Європи...

...Ми заявляємо, що наша повага прав людини та основних свобод є незмінною.

...Питання, які стосуються національних меншин, можуть вирішуватися належним чином лише в демократичних політичних межах.

...Ми висловлюємо свою рішучість боротися проти всіх форм расової та етнічної ненависті, антисемітизму, ксенофобії та дискримінації щодо будь-кого, а також переслідування за релігійними та ідеологічними мотивами.

...Ми вітаємо розвиток туризму та розширення поїздок громадян наших країн один до одного.

...Ми беззастережно засуджуємо ...методи та практику тероризму та висловлюємо свою рішучість співпрацювати з метою його викорінення...

...Ми також будемо спільно боротися з незаконним обігом наркотиків.

...Ми сповнені рішучості надати необхідний імпульс співпраці між нашими державами в галузі енергетики, транспорту та туризму...

...Ми визнаємо... необхідність розв'язання проблем навколишнього середовища.

...Ми визнаємо, що проблеми робочих-мігрантів та їхніх родин, що законно мешкають в країнах, які їх приймають, мають економічні, культурні та соціальні аспекти...» [59, 23 ноября 1990 г., №327 (26410), С. 1, 3].

Завдання

- 1) Про які зміни, що сталися в Європі, заявили голови держав та урядів країн-учасників Паризької зустрічі?
- 2) З'ясуйте, яким бачать майбутню Європу учасники РБСЄ.
- 3) Назвіть проблеми, які, на думку учасників Паризької зустрічі, потребують вирішення.

Документ 5

Витяг із закону про націоналізацію вугільної промисловості

«Створюється національне управління вугільною промисловістю у складі дев'яти членів для придбання шахт, керування цією галуззю промисловості й забезпечення її ефективного розвитку. Управління це підпорядковуватиметься загальному керівництву міністра палива й енергетики. Компенсація за передані управління активи виплачуватиметься урядовими цінними паперами.

Положення закону є частиною підготовлених планів реорганізації вугільної промисловості... Вони передбачають не тільки націоналізацію певних суміжних виробництв, таких, як коксувальні печі, заводи з виробництва штучного палива, електростанції, транспортні підприємства, компанії з торгівлі нерухомістю й установи соціального забезпечення, пов'язані з вугільними шахтами.

Національне управління вугільною промисловістю матиме три головні завдання, а саме: розробку вугільних родовищ, забезпечення подальшого розвитку вугільної промисловості й забезпечення постачання вугіллям у таких розмірах і за такими цінами, які управління вважатиме найбільш відповідними суспільним інтересам...

Управління складатиметься з голови й восьми членів, призначених міністром палива й енергетики. Уряд бажає, щоб управління працювало як комерційне підприємство, а не частина державного апарату й мало свободу в питаннях повсякденного керування. Необхідно уникнути зайвої централізації безпосередньої організації виробництва.

Водночас міністр матиме право видавати директиви загального характеру з питань, які, на його думку, пов'язані із суспільними інтересами. При створенні програм реорганізації або розвитку, що вимагають значних капіталовкладень, управління повинне діяти в затверджених міністром рамках. Ця умова має своєю метою забезпечити відповідність подібних планів політики уряду в питаннях інвестицій та зайнятості...» [43, С. 436–437]

Завдання

- 1) Розкрийте суть заходів, які проводили лейбористи Великої Британії у вугільній галузі.
- 2) Назвіть характерні риси дирижистської та ринкової економік, які були зазначені у цьому законі.
- 3) Використовуючи додаткові історичні матеріали, у тому числі й підручник, з'ясуйте наслідки націоналізації підприємств вугільної галузі для економічного розвитку Великої Британії.

Документ 6.

З книги К. Огдена «Маргарет Тетчер: жінка при владі»

«...Коли в червні вона здобула переконливу перемогу на виборах, отримавши перевагу в 101 голос у палаті громад, їй було забезпечено місце в історії як

прем'єр-міністра, вперше після 20-х рр. ХХ ст. обраного на три терміни поспіль... У внутрішній політиці вона домінувала над опозицією і диктувала порядок денний. У зовнішній вона сьогодні простягала руку допомоги Рональду Рейгану, завтра вела справи з Горбачовим, із дня у день визначаючи роль Англії в Європі, в західному співтоваристві, у світі... Завдяки їй, Тетчер, Англія знову знайшла собі місце на політичній карті світу...

...У 1975 році, коли Тетчер прибрала до рук консервативну партію, країна перебувала на межі банкрутства... Необхідно було щось робити... Європа й Азія загрожували все більш жорстокою промисловою конкуренцією. Оподаткування, що витрушує гаманці, розбешені профспілками робітники, що віддають перевагу мазохістському страйку, лякали інвесторів, чії капітали спливали в кращі країни. Відбувся й «відтік мізків»: кращі інтелектуали Англії потоком прямували за кордон, зваблені перспективами більш цікавої й високооплачуваної роботи.

Англія була «хворою людиною Європи», мішенню для глузувань політичних памфлетистів. Страйки вважалися «англійською хворобою»...

...Мрією Тетчер була Англія без соціалізму, Англія, в якій процвітає вільне підприємництво і яка знову зможе пишатиметься собою. Із завзятістю місіонерки-євангелістки заходила вона втілювати поставлену мету... Невірними були в її очах комуністи й соціалісти, ці вороги працьовитості й заповзятливості, що загрожують свободі.

...Війну за океаном вона провела з такою непохитною рішучістю, що міністр оборони назвав її «найстійкішим воїном, що в нас тільки був». У середині країни вона після жорстокої свари, що тривала цілий рік, приборкала найбільш непокірну профспілку, примусивши її підкоритися. У себе в кабінеті вона розправилася зі слабкими чи недостатньо відданими міністрами й обеззброїла суперників, щоб вийти з цих перипетій перетвореною з робочої бджоли на бджолину матку...

...Її безкомпромісне ставлення до Європи спонукувало європейських лідерів приділяти Англії таку ж увагу, яку де Голль примусив приділяти Франції. Прихильності Тетчер шукали Москва й Пекін. Чорна Африка спершу таврувала її, а потім почала поважати. Арабський світ прагнув втягнути її у миротворчий процес на Близькому Сході. Співдружність націй боролася з нею через Південну Африку. Аргентина воювала з нею через Фолклендські острови, завдяки чому про Тетчер заговорила вся Південна Америка, а сама вона довела, що дане їй прізвисько «залізна леді» аж ніяк не випадкове» [36, С. 121].

Завдання

- 1) З'ясуйте, які цілі переслідувала Маргарет Тетчер у внутрішній політиці.
- 2) Дослідіть основні напрями зовнішньої політики уряду Маргарет Тетчер.
- 3) Доберіть приклади, що підтверджують прізвисько, яке отримала Маргарет Тетчер — «залізна леді».

Документ 7

З дослідження професора Оксфордського університету

Теодора Зелдіна «Все про французів»

«Незадоволення суспільством споживання і традиційними формами протесту проти капіталізму почалося в період його найвищого розквіту. 1968 р., під час революції, що одержала соромливу назву «травневих подій»: тисячі молодих людей раптом кинули виклик існуючій владі. Студентські зворушення, заводи, зайняті робітниками, — усе це тимчасово паралізувало життя країни. Через декілька місяців воно налагодилося, але на якийсь момент уся країна піддала сумніву власні цінності, що, як з'ясувалося, багатьох більше не влаштовували... Молодь шукала не грошей, не матеріального добробуту чи просування по службі, а задоволення потреб іншого, більш високого рівня...

...Події 1968 р. багато хто вважає дуже серйозним протестом проти цінностей старшого покоління. Вони, безумовно, похитнули самовдоволення країни і примусили її піти на зміну своїх звичок та ідеалів. Але молодь вчинила бунт не проти старих. Молодше покоління було розколото не менше, ніж старше. Насправді їхній «злочин» полягав у тому, що вони раптом розірвали вуаль лицемірства, без якого суспільство не могло існувати. Оголилися його помилки, суперечності, безглуздя...» [36, С 114–115].

Завдання

- 1) Назвіть, які верстви населення взяли участь у травневих подіях 1968 р. у Франції.
- 2) З'ясуйте причини, які призвели до подій під назвою «червоний травень 1968 р.».

Документ 8

Думка викладача ліцею Поль-Елюар, що в передмісті Сен-Дені,

Магдалени Дюром про суспільно-політичну кризу у Франції восени 2005 р.

«Надзвичайний стан у бідних кварталах діє не один рік. Занепали не лише блочні башти із захарашеними під'їздами, де підлітки майже відкрито торгують наркотиками та куди не поспішає зазирнути поліція. Застаріла законодавча база, яка дозволяє карати по заслугах малолітніх злочинців. На рівні державної політики відсутні механізми протидії радикальним ісламістським угрупованням, які усмоктують в себе безробітну молодь. По суті справ, історія складних передмість — це історія великого колоніального егоїзму. Французи десятиліттями дозволяли собі красиво розмірковувати про права людини і не помічати своїх власних громадян, обмежених у праві на гідне існування.

...Кращі спеціалісти проблемних кварталів — це ті люди, які живуть у них та прагнуть гідно вижити. Вони не дуже сподіваються на владу. Дві

частини Франції — традиційна та нікчемна — вкотре усвідомлюють, що між ними сьогодні лежить прірва» [55, 12 листопада 2005 г., №44 (572), С. 6].

Завдання

- 1) Установіть причини, які, на думку французів, призвели до масових заворушень та запровадження надзвичайного стану в країні в листопаді 2005 р.
- 2) З'ясуйте, яку роль повинна відігравати держава у розв'язанні конфлікту між заможною й традиційною та бідною, відчайдушною й невизнаною Францією.
- 3) Під час чергових президентських виборів у Франції навесні 2007 р. перемогу здобув Ніколя Саркозі (53,06 % голосів виборців). Його суперниця, лідер Соціалістичної партії, Сеголен Руаяль отримала 46,94 % голосів виборців. Про що свідчать ці дані? Використовуючи матеріали засобів масової інформації, з'ясуйте, яким чином новообраний президент вирішував проблеми, про які йдеться в документі, перебуваючи на посаді міністра внутрішніх справ, та як планує розв'язати їх у подальшому.

Документ 9

А. *З промови першого федерального канцлера повоєнної Німеччини, лідера ХДС, Конрада Аденауера під час виборів до парламенту в серпні 1949 року*
«Ми повинні прийти до влади. І ми повинні залишитися при владі мінімум вісім років. Тоді ми виведемо Німеччину на шлях, яким вона зможе крокувати далі» [34, С. 11].

Б. *Результати опитування населення в окрузі Гейдельберг, земля Баден-Вюртемберг, під час виборів до парламенту у 1961 році*
«26 років. Католичка. Я голосувала за ХДС, оскільки була задоволена досягненнями уряду.

30 років. Протестант. Я вирішив ще раз спробувати підтримати ХДС не через переконання, а просто через те, що в мене викликає довіру її економічна концепція.

79 років. Протестант. Ця партія за час свого правління вивела Німеччину з небаченої кризи та перетворила її в економіці та політиці на сильного й шанованого у вільному світі партнера» [34, С. 37].

Завдання

- 1) З'ясуйте, що було підставою для проголошення такої заяви федеральним канцлером Конрадом Аденауером.
- 2) Використовуючи громадську думку німців, установіть, чи виконав свою обіцянку Конрад Аденауер. За які соціально-економічні заходи німці були вдячні канцлеру?

Документ 10

А. *З договору про взаємні відносини між ЧССР та ФРН від 11 грудня 1973 року*
«Стаття 1. Чехословацька Соціалістична Республіка та Федеративна Республіка Німеччини вважають Мюнхенську угоду від 29 вересня 1938 р. ...нікчемною.

Стаття 3. ...Вони будуть... вирішувати усі свої суперечки виключно мирними засобами та утримуватися від загрози... застосування сили...

Стаття 4. 2. Вони заявляють, що не мають будь-яких територіальних претензій один до одного та не будуть висувати таких претензій у майбутньому» [42, С. 384–386].

Б. *З договору між Польською Народною Республікою та Федеративною Республікою Німеччини*

про основи нормалізації їх взаємовідносин від 7 грудня 1970 року

«Польська Народна Республіка та Федеративна Республіка Німеччина, беручи до уваги, що понад 25 років минуло після закінчення Другої світової війни, першою жертвою якої стала Польща..., пам'ятаючи про те, що за цей період в обох країнах виросло нове покоління, якому необхідно забезпечити мирне співіснування..., погодилися про наступне:

Стаття 1.2. Вони підтверджують непорушність існуючих кордонів у теперішній час і в майбутньому та взаємно зобов'язуються безумовно поважати територіальну цілісність обох держав.

3. Вони заявляють, що не мають ніяких територіальних претензій щодо одне до одного та не будуть також висувати таких претензій у майбутньому» [42, С. 374–375].

В. *Зі «Спогадів» колишнього федерального канцлера Німеччини Віллі Брандта*
«Дві Німеччини та стара столиця»

«В урядовій заяві від жовтня 1969 р. я констатував, що «хоча в Німеччині існують дві держави, вони одна для одної не є за кордоном — їхні відносини одна з одною можуть мати лише особистий характер».

Визнання того, що НДР являє собою другу державу на німецькій землі, та готовність до переговорів про врегулювання практичних питань були взаємопов'язані.

...Як федеральний канцлер я запропонував переговори без дискримінації та без попередніх умов.

...22 січня 1970 р. я звернувся з листом до Віллі Штофа, голови ради міністрів НДР, в якому запропонував йому розпочати переговори про відмову від застосування сили, а також про угоду із врегулювання практичних питань.

...Я підтвердив, що для мене політика має лише один сенс: «Вона повинна служити людям та миру».

...Ми охопили принципові та практичні питання, які містили вже деякі елементи договору в добре сформованих двадцяти пунктах, та збагатили їх двома пропозиціями особливого роду: провести обмін постійними представниками та докласти взаємних зусиль, аби використати всі можливості для вступу до міжнародних організацій.

...Наприкінці року (*прим. авт.* — 1972 р.) обидві німецькі держави уклали Договір про основи взаємовідносин... В очах багатьох цим закріплювалася розрядка в Європі. Як колись блокада символізувала «холодну війну», так і тепер врегулювання питання про існування двох німецьких держав, яке повинно було перетворитися на єдине існування, сповіщало про новий етап в історії Європи, хоча не виключало можливості приморозків.

Договір про основи відносин передбачав відкриття постійних представництв і полегшувалося виконання гуманітарних задач.

...Після того, як відносини з НДР — у межах можливого — були приведені до ладу..., ми встановили дипломатичні відносини з Угорщиною та Болгарією, що практично означало перетворення торгових представництв на посольства. Особливо плідними виявилися контакти з Угорщиною.

...Я зміг ...підняти на попередній рівень відносини з неприєднаною Югославією та потурбуватися про обмін послами.

...Ар'єгардний бій, який мав особливе значення для «східної політики», закінчився встановленням офіційних відносин з Китайською Народною Республікою.

...З Монгольською Народною Республікою дипломатичні відносини були встановлені (без обміну власними послами) в 1974 році. У 1975 р. знову були відновлені відносини з В'єтнамом і Кубою» [49, 1991, № 4–5, С. 70–72, 75].

Завдання

- 1) Назвіть, на які країни Європи, Азії була спрямована нова «східна політика» ФРН.
- 2) Установіть, за які злочини минулого вибачився уряд канцлера В. Брандта.
- 3) Розкрийте суть міжнародного примирення в зовнішній політиці Німеччини в період реалізації «східної політики».
- 4) З'ясуйте, чи вдалося канцлерові Віллі Брандту втілити його принцип про політику, яку «повинна служити людям та миру». Наведіть конкретні приклади.
- 5) Охарактеризуйте позитивні риси «східної політики» для:
 - а) німецького народу;
 - б) країн Європи;
 - в) інших країн світу.

Яких висновків ви дійшли?

Документ 14

Зі статті Джефа Айзрелі в журналі «Тайме»

«Добрий чарівник для Берлусконі»

«На щорічній підсумковій прес-конференції італійський прем'єр був, як завжди, бадьорий та веселий, прогнозував, що по завершенні річного «перехідного періоду» в країні розпочнеться давно очікуваний економічний підйом. Він говорив настільки впевнено, що нікому б не спало на думку, що цьому передувала тривала політична криза. У червні минулого року (прим. авт. — 2004 р.) через економічний спад його партія зазнала поразки на виборах до Європарламенту. ...Після цього Християнсько-демократична партія погрожувала виходом з урядової коаліції. Ще більше погіршило ситуацію вимушена відставка міністра економіки...

...Сільвіо Берлусконі протримався на прем'єрській посаді довше за всіх його попередників з часів Другої світової війни...

...У чому секрет його політичного довголіття?

Частково воно зумовлене тим, що Берлусконі приборкав свої нападки на опонентів і знайшов спосіб порозуміння зі своїми союзниками.

...Берлусконі здійснив план щодо скорочення податкового тягара, який сприяв різкому злету його популярності.

...Прем'єр-міністру вдалося очистити свою репутацію від звинувачень у хабарництві двадцятирічної давнини.

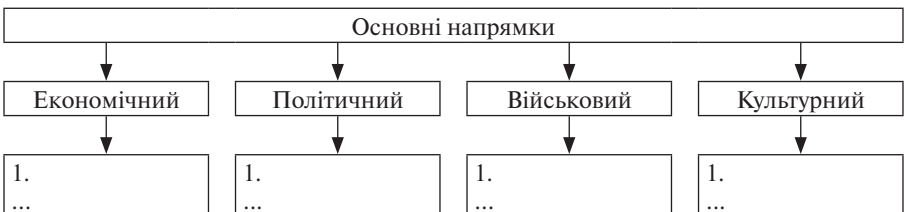
...Він виступив з пропозицією змінити виборче законодавство, що принесе користь його коаліції на виборах у травні 2006 р. Окрім того, він збирається домогтися скасування заборони на політичну рекламу на телебаченні, оскільки три найбільших приватних канали країни належать йому» [60, 25–31 янв. 2005 г., №3 (293), С. 15].

Завдання

- 1) Доберіть приклади, які свідчать про складові політичного успіху Сільвіо Берлусконі.
- 2) Дослідіть проблему «Політична поразка урядової коаліції на чолі з Сільвіо Берлусконі в 2006 р.».

Блок III. Таблиці, схеми, графічні матеріали

1. Заповніть схему «Основні напрямки європейської інтеграції».

2. Продовжте хронологічну таблицю «Етапи євроінтеграції».

Рік вступу до ЄЕС–ЄС	Країни «старої Європи»	Рік вступу до ЄС	Країни «нової Європи»
1957	Франція	2004	Польща
...

3. Порівняйте політику консервативних і лейбористських урядів Великої Британії та заповніть відповідну порівняльну текстову таблицю.

№ з/п	Питання для порівняння		Консерватори	Лейбористи
1	Роки перебування при владі			
2	Лідери			
3	Основні передвиборчі гасла та назви програм			
4	Пріоритетні напрями соціально-економічної політики			
5	Зовнішньополітичний курс			
6	Висновки	Відмінні риси		
		Спільні риси		

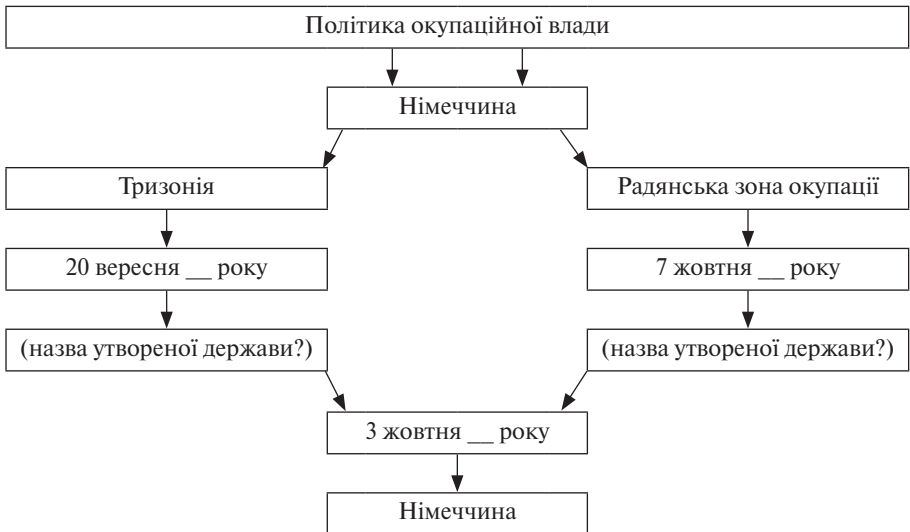
4. Використовуючи матеріали підручника та першоджерела, порівняйте Конституції IV та V Республіки Франції. Зробіть відповідні висновки.

№ з/п	Критерії для порівняння	IV Республіка	V Республіка
1	Повноваження парламенту		
2	Повноваження Президента		
3	Висновки		

5. Заповніть порівняльну текстову таблицю «Зовнішня політика Франції від Шарля де Голля до Ніколя Саркозі». За результатами проведеної роботи визначте, у чому полягає послідовність у зовнішній політиці Франції. Зробіть висновки.

№ з/п	Відносини з країнами	Зміст взаємовідносин
1	Європи	
2	СРСР — Російська Федерація	
3	США	
4	Африки	

6. Заповніть схему «Розкол та об'єднання Німеччини».

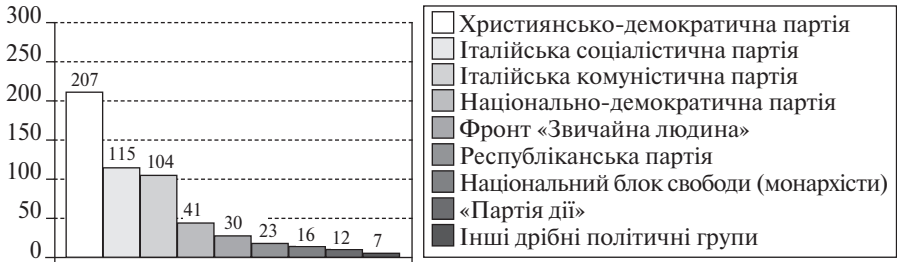

7. Заповніть текстову порівняльну таблицю «Політичний курс правлячих коаліцій ФРН».

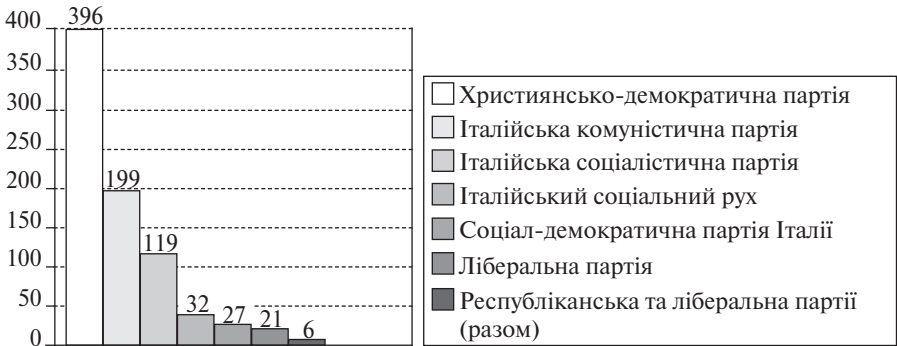
№ з/п	Роки перебування при владі Критерії для порівняння	1949–1969 рр.	1969–1982 рр.	1982–1998 рр.	1989–2005 рр.	з 2005 р. — ...
		1	Політичний склад правлячої коаліції			
2	Канцлери					
3	Суть економічної політики					
4	Заходи соціального спрямування					
5	Зовнішньополітичний курс					
6	Висновки					

8. Проаналізуйте наведені в гістограмах дані про результати парламентських виборів у Італії в 1946 та 1958 роках та кількість місць, які отримали політичні партії [43, С. 483, 493].

Число місць в Установчих зборах
в 1946 р.

Число місць у палаті депутатів та у сенаті
в 1958 р.

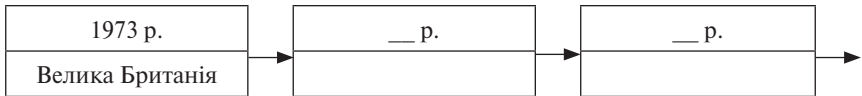
Завдання

- 1) Поясніть, які політичні партії потрапили до парламенту в 1946 та 1958 роках.
- 2) Проаналізуйте, які зміни сталися в політичному житті Італії з 1946 по 1958 рік.
- 3) З'ясуйте, з чим пов'язано зростання ролі Італійської комуністичної партії в суспільно-політичному житті країни.
- 4) Дослідіть, про яке явище в політичному житті Італії 40–50-х рр. XX ст. свідчать дані гістограм. Назвіть наслідки цього явища для економічного та суспільно-політичного життя Італії.

Блок IV. Завдання для роботи з історичним атласом

1. Назвіть, скільки зон окупації відповідно до рішень Кримської та Потсдамської конференцій було на території Німеччини.
2. Використовуючи матеріали підручника, дайте визначення:
 - а) американська та британська зони тимчасової окупації Німеччини називалися «__»;

- б) американська, британська та французька зони тимчасової окупації Німеччини називалися «__».
3. Установіть, на території яких окупаційних зон утворилася ФРН та НДР.
4. Назвіть західноєвропейські країни — засновники ЄЕС.
5. Доповніть речення.
Європейська асоціація вільної торгівлі існувала з __ р. по __ р. Її засновниками були країни Європи: Велика Британія, Данія, __, __.
6. Заповніть історичний ланцюжок «Від ЄЕС до ЄС».

Блок V. Тренувальні вправи до ЗНО

1. Оберіть період безперервного перебування при владі у Великій Британії урядів консерваторів на чолі з Маргарет Тетчер та Джоном Мейджором:
- 1964—1970 рр.;
 - 1970—1974 рр.;
 - 1979—1997 рр.;
 - 1997 р. — до сьогодні.
2. Соціально-політична криза, яка охопила П'яту Республіку у Франції в 1968 році, отримала умовну назву:
- «Червоний травень»;
 - «Іран-контрас»;
 - операція «Чисті руки»;
 - «Рух 4-го травня».
3. Про кого з політичних діячів Західної Європи йдеться?
- Жінка, яка наприкінці 2005 року стала державним і політичним лідером найбільшої країни Європи. У 2007 році держава, яку вона очолює, голувала в Європейському Союзі та змогла організувати прийняття в цілому Загальноєвропейського договору:
- Маргарет Тетчер;
 - Ангела Меркель;
 - Сеголен Руаяль;
 - Вайра Віке-Фрейберга.
4. Місто, в якому в 1992 р. підписано договір про створення Європейського Союзу:
- Париж;
 - Лондон;

- в) Хельсінкі;
 г) Маастріхт.
5. Політика правлячих партій та урядів у 80-х — на початку 90-х рр. ХХ ст., яка передбачала зменшення державного впливу на економічні процеси, скорочення витрат на соціальні програми та одночасне заохочення свободи підприємництва, індивідуальної самостійності та відповідальності громадян за власну долю, отримала назву:
- а) неоконсерватизм;
 б) радикалізм;
 в) неофашизм;
 г) єврокомунізм.
6. Оберіть риси, які були притаманні курсу, який дістав назву «тетчеризм».
- 1) Закриття нерентабельних підприємств.
 - 2) Заохочення діяльності профспілок на проведення страйків.
 - 3) Денаціоналізація державного сектора економіки.
 - 4) Зняття обмежень на розвиток дрібного та середнього бізнесу.
 - 5) Розширення низки соціальних пільг для населення.
7. Встановіть відповідність між датами та подіями. Запишіть у відповідній графі, які наслідки мали ці події.

Дата	Подія	Наслідки
1) 1946 р.	а) Зведено Берлінську стіну	
2) 1958 р.	б) Прем'єр-міністром Великої Британії став лідер Лейбористської партії Тоні Блер	
3) 1961 р.	в) Об'єднання НДР та ФРН в єдину державу	
4) 1990 р.	г) Прийняття Конституції П'ятої Республіки у Франції	
5) 1997 р.	д) В Італії проголошена республіканська форма правління, король Умберто II залишив країну	

8. Розташуйте наведені події з історії провідних країн Західної Європи у хронологічній послідовності.
- а) Президент Франції Шарль де Голль оголосив про вихід країни з НАТО (__ р.);
 б) обрання втретє і востаннє прем'єр-міністром Великої Британії Уїнстона Черчілля (__ р.);
 в) утворення на окупованих військами союзників німецьких землях Тризонії Федеративної Республіки Німеччини (ФРН) (__ р.);
 г) прем'єр-міністром Італії став Романо Проді (__ р.);
 д) початок реалізації «плану Маршалла» в країнах Західної Європи (__ р.).

9. З'ясуйте, про кого з політичних діячів Західної Європи йдеться.
- 1) Президент Франції з 2007 року, нащадок угорських емігрантів, коли він перебував на посаді міністра внутрішніх справ, ініціював законопроект про впорядкування міграційного законодавства.
- 2) Беззмінний міністр економіки ФРН у 1949–1963 роках, якого називали «батьком» німецького «економічного дива».
- 3) Мільйонер, один з провідних лідерів «нової хвилі» італійських політиків, володар імперії недержавних засобів масової інформації.
- 4) Королева, яка з 1952 року царює, але безпосередньо не править країною.
- 5) Ініціатор об'єднання вугільної та сталеливарної промисловості Франції та ФРН, на основі якого у 1951 році утворилося «Європейське об'єднання вугілля та сталі» — до його складу увійшло 6 європейських держав.

Блок VI. Теми для рефератів, доповідей, повідомлень, есе

1. Поняття євроатлантичної цивілізації та фактори її єдності.
2. Створення соціально орієнтованої ринкової економіки в країнах Західної Європи після Другої світової війни.
3. «План Маршалла» і досвід відновлення економіки Західної Європи.
4. Перспективи євроатлантичної інтеграції.
5. Генерал Шарль де Голль — «найвидатніший француз ХХ століття».
6. Людвіг Ерхард: «батько» «економічного дива» в Німеччині.
7. Маргарет Тетчер — «залізна леді» неоконсерватизму.
8. Гельмут Коль та його роль в об'єднанні Німеччини.
9. Тоні Блер: людина і політик.
10. Ангела Меркель: спроби вирішення проблем ЄС.

Блок VII. Словник

«Атлантична солідарність» — термін, який вживається щодо політики держав — членів Організації Північноатлантичного договору (НАТО) із зміцнення та збереження тісного союзу й усебічного співробітництва країн Західної Європи і США.

Глобалізація — складний, багатогранний, загальноцивілізаційний процес, який охоплює всі сторони суспільного розвитку. Глобалізація є загальним терміном, який позначає все більш складний комплекс трансграничних взаємодій між фізичними особами, підприємствами, інститутами та ринками. Глобалізація передбачає, що політична, економічна й соціальна діяльність стає всесвітньою за своїми наслідками.

Демілітаризація — роззброєння; встановлена міжнародним договором заборона якійсь державі тримати на певній території збройні сили, будувати військові укріплення, мати оборонну промисловість.

Денацифікація — система заходів, спрямованих на ліквідацію наслідків панування нацизму в політичному, економічному й громадському житті німецького народу після розгрому гітлерівської Німеччини з метою проведення демократичних перетворень у країні.

Денаціоналізація — повернення державою націоналізованих підприємств або майна колишнім власникам. Інша назва — реприватизація.

«*Економічне диво*» — процес швидкого відновлення й бурхливого зростання темпів економічного розвитку ФРН, Італії, Японії після Другої світової війни на основі цільової допомоги США з використанням новітніх технологій.

Європейський Банк Реконструкції та Розвитку (ЄБРР) — міжнародний банк, який сприяє здійсненню економічних реформ у країнах Східної Європи, створенню конкурентоспроможної промисловості у цих країнах, розвитку взаємовигідних зв'язків між західно- і східноєвропейськими партнерами, надає кредити для здійснення великих проектів розвитку транспорту, зв'язку, енергетики, охорони навколишнього середовища. Основний капітал ЄБРР — приблизно 12 млрд дол. США. Членами є 57 країн. Правління перебуває в Лондоні (Велика Британія).

Європейська інтеграція — форма інтернаціоналізації виробництва; процес зближення й поглиблення взаємодії економічної, політичної, правової, військової та інших сфер життєдіяльності низки країн Європи. Зумовлена зростанням продуктивності праці, посиленням процесів усупільнення виробництва й використанням найновітніших високих технологій.

Європейській Парламент (Європарламент) — консультативний орган ЄС, який здійснює дорадчі функції при Раді Міністрів. Формується шляхом загальних і прямих виборів у державах-членах ЄС. Центр — м. Страсбург (Франція).

Європейський Союз (ЄС) — регіональне європейське інтеграційне угруповання 27 держав. Початок утворення відноситься до 1957 р., коли в результаті злиття органів Європейського об'єднання вугілля і сталі, Європейського співтовариства з атомної енергії з органами ЄЕС утворилась триєдина інтеграційна організація — Європейське співтовариство. Мета — розвиток економічної інтеграції, створення європейської валютної системи, єдиного внутрішнього ринку, проведення єдиної політики у відносинах з іншими країнами. Центр — м. Брюссель (Бельгія).

Лейборизм — ідеологія і політика робітничих партій деяких країн (Великої Британії, Австралії, Нової Зеландії), засновані на запереченні класової боротьби, прагненні до гармонізації інтересів робітників та підприємців, встановленні класового співробітництва між ними. Усі партії виходять із можливості перетворення капіталізму на соціалізм виключно мирним шляхом за допомогою соціальних реформ та поступової демократизації існуючої влади.

Лібералізм — буржуазна ідеологія й суспільно-політична течія, яка об'єднує прихильників парламентаризму, політичних прав і свобод особи, демократизації суспільства, приватного підприємництва. Заперечує революційний шлях перетворень, домагається змін у суспільстві легальними засобами, реформами.

«*Нова східна політика*» — усталений у системі міжнародних відносин термін, який характеризує зовнішньополітичний курс ФРН (1970–1982), що проводився урядовою коаліцією Соціал-демократичної партії Німеччини і Вільної демократичної партії. «Нова східна політика» була спрямована на нормалізацію двосторонніх відносин з країнами Центрально-Східної Європи (насамперед, з колишнім СРСР, НДР та Польщею) на основі визнання територіального статус-кво в Європі та відмови від застосування сили або загрози її застосування.

Ольстерська проблема — проблема врегулювання політичної кризи в Північній Ірландії (Ольстері), виникнення якої пов'язано з порушенням громадянських прав католицької меншості її населення.

Рада Європи (РЄ) — міжнародна міжурядова організація, створена провідними країнами Європи у травні 1949 р. Головними органами є: Комітет міністрів закордонних справ та Парламентська асамблея РЄ (ПАСЕ). При РЄ функціонують: Європейська комісія з прав людини тощо. Україна вступила до РЄ в листопаді 1995 р., ставши її 37-м членом. Штаб-квартира — в м. Страсбурзі (Франція).

Соціал-демократія — ідейно-політична течія, що спирається на ідеї соціальної справедливості, свободи і рівності, демократичного перетворення суспільства наприкінці ХХ ст. Для переважної більшості соціал-демократичних партій характерними є такі ознаки: висування концепції демократичного соціалізму; встановлення міцних, стійких зв'язків з профспілковим рухом; дотримання принципу політичного консенсусу при розв'язанні різних проблем; визнання пріоритету соціальної мети над економічною.

Тетчеризм — неоконсервативна соціально-економічна програма урядів Великої Британії, основу якої становлять положення економічного лібералізму про обмеження регулюючої функції держави й посилення ролі ринкових механізмів. Назва походить від імені прем'єр-міністра М. Тетчер (1979–1990). Політика тетчеризму характеризується: створенням найсприятливіших умов для розвитку приватного бізнесу, боротьбою з інфляцією; курсом на повну ліквідацію державного сектора в економіці (денационалізацію); скороченням до мінімуму державних витрат на промисловість, комунальне і шляхове будівництво, освіту, охорону здоров'я, науку й культуру; наступом на профспілковий рух.

Тред-юніони — професійні спілки Великої Британії та деяких інших країн (США, Австралії, Нової Зеландії).

СРСР. ВІДНОВЛЕНІ ТА НОВІ НЕЗАЛЕЖНІ ДЕРЖАВИ

Блок I. Творчі та пошукові завдання та запитання

1. Відомо, що після завершення Великої Вітчизняної війни в СРСР точилися економічні дискусії щодо подальшого розвитку радянської економіки.
 - 1) Наведіть відомі вам точки зору щодо подальшого розвитку економіки СРСР.
 - 2) З'ясуйте підсумки проведення цих дискусій.
2. Проведіть соціологічне опитування за темою «Морально-психологічна атмосфера в СРСР у період повоєнної відбудови», виділивши такі пункти:
 - а) причини зростання критичних настроїв у суспільстві;
 - б) загальна психологічна ситуація в суспільстві;
 - в) носії критичних настроїв у суспільстві, їх соціальний склад;
 - г) чи виправдалися сподівання народу-переможця?
3. Проаналізуйте основні вектори зовнішньої політики СРСР після Другої світової війни. Доведіть, що в повоєнному світі посилилися позиції Радянського Союзу.
4. Реформи М. С. Хрущова деякі історики вважають «революцією згори». Чи згодні ви з такими твердженнями? З'ясуйте суть та причини половинчастості та незавершеності реформ М. С. Хрущова.
5. Розв'яжіть історичну задачу.

Перший секретар ЦК КПРС М. С. Хрущов заявив: «Якщо в окремих районах країни кукурудза запроваджується формально, колгоспи та радгоспи знімають низькі врожаї, то в цьому винний не клімат, а керівники. Там, де кукурудза не родить, є «компонент», який не сприяє її зростанню. Цей «компонент» потрібно шукати в керівництві... Потрібно замінити тих робітників, які самі всохли та висушують таку культуру, як кукурудза, не дають їй можливості розгорнутися на всю міць» [37, С. 319–320].

 - 1) З якою подією пов'язано таке висловлювання М. С. Хрущова?
 - 2) З'ясуйте, чому керівник держави так палко відстоював «кукурудзяну ідею».
 - 3) Дослідіть, до яких наслідків призвела «кукурудзяна епопея».

6. Після усунення М. С. Хрущова з посади першого секретаря ЦК КПРС його місце посів Л. І. Брежнєв (жовтень 1964 року). Було висунуто гасло «За стабільність кадрів!». Поміркуйте, у зв'язку з чим було висунуто таке гасло. Що воно означало для правлячої партійної еліти?
7. Проаналізуйте зміст «брежнєвської» Конституції СРСР 1977 року. Використовуючи матеріали підручника, додаткову літературу, доведіть декларативний характер Основного Закону СРСР. З'ясуйте позитивні надбання, які привнесла Конституція 1977 року.
8. Відомо, що у 30-х рр. ХХ ст. Й. Сталін висунув гасло, що в міру просування до соціалізму загострюватиметься «класова боротьба». У 70-х рр. ХХ ст. у СРСР партійним керівництвом було висунуто інше гасло — «на шляху будівництва комунізму буде загострюватися ідеологічна боротьба».
 - 1) Порівняйте, що було спільного у цих двох гаслах
 - 2) З'ясуйте, чому, на думку керівництва СРСР, існували постійні перепони на шляху до «кращого життя». Дослідіть, яким чином розв'язувалися такі перепони.
9. Проаналізуйте розвиток духовної сфери життя радянського суспільства у період з 1965 по 1984 рр. Виділіть провідні тенденції в розвитку та поясніть свій вибір. Назвіть зірок радянської культури.
10. Виділіть основні етапи еволюції зовнішньої політики Радянського Союзу з 1964 по 1984 рр.
11. Період перебудови з 1985 по 1991 рр. у СРСР викликає суперечливі оцінки у сучасників. Поміркуйте чому. Доберіть аргументи «за» та «проти» політики перебудови.
12. Напишіть до підручника з всесвітньої історії розділ «СРСР 1985—1991 рр.», який складається з таких пунктів:
 - а) важливі події, факти та досягнення;
 - б) політичні діячі;
 - в) історичні особи;
 - г) процеси, які відбувалися у різних сферах життя;
 - д) висновки.
13. Складіть тези до міжнародної науково-практичної конференції «Росія на сучасному етапі розвитку» (економічний стан, внутрішньополітичні проблеми, роль лідера країни, основні аспекти зовнішньої політики).
14. На початку ХХІ ст. у деяких країнах СНД відбулися суспільно-політичні перетворення, які в засобах масової інформації отримали назву «кольорові революції». Назвіть, у яких країнах вони відбулися, з'ясуйте причини та наслідки революцій. Висловіть власну точку зору щодо подій, що сталися в цих країнах.

Блок II. Документи епохи та про епоху

Документ 1

Із промови Йосифа Сталіна на передвиборчому зібранні в Сталінському виборчому окрузі м. Москви 9 лютого 1946 року

«Я вважаю, що виборча кампанія є судом виборців над комуністичною партією як над правлячою партією. Результати ж виборів будуть означати вирок виборців.

У виборчій боротьбі комуністична партія виступає не одна. Вона крокує на вибори у блоці з позапартійними.

...Тепер у нас інші часи. Позапартійних відмежовує тепер від буржуазії бар'єр, який називається радянським суспільним ладом. Цей же бар'єр об'єднує позапартійних з комуністами в один спільний колектив радянських людей... Різниця між ними лише в тому, що одні перебувають у партії, а інші — ні. Але ця різниця формальна. Важливо, що і ті, й інші роблять одну спільну справу» [52, 1946, №1–2 (январь—февраль), С. 10].

Завдання

- 1) Про які особливості виборчої кампанії в тоталітарній державі свідчить назва самого документа?
- 2) Використовуючи знання з правознавства, з'ясуйте специфіку політичного життя та особливості передвиборчої кампанії в СРСР у роки післявоєнної відбудови.
- 3) Як ви вважаєте, чи є підстави стверджувати, що в СРСР існувало справжнє народовладдя, прозорі та демократичні вибори?
- 4) Порівняйте передвиборчу ситуацію в СРСР у другій половині 40-х рр. ХХ ст. з передвиборчими кампаніями до Верховної Ради України за роки незалежності (політичні сили, які беруть участь; засади виборчого законодавства; характер виборчої кампанії).

Документ 2

Письменник-фронтовик В. Кондратьєв про роль ветеранів Великої Вітчизняної війни в історії радянської держави

«Сьогодні... можуть говорити ветеранам: «Ну і в чому сенс? Перемогли ви Німеччину, а вона живе краще за нас». Так, німці живуть краще, наша перемога звільнила їх від фашизму, і вони від тоталітаризму прийшли до демократичного суспільства, що й принесло їм достаток. Але ми ж бо, воюючи, знали, що може принести Гітлер нам; його наміри, його нелюдська расистська ідеологія почали втілюватися в реальність уже в перші дні війни; нам було відомо, що чинили гітлерівці на окупованих територіях. Ми повинні були врятувати свою країну та свій народ від того, що загрожувало.

Інші... нам докоряють: «Ви своєю перемогою врятували сталінський режим». Так, врятували. І не лише врятували, але й зміцнили його.

Що було, те було. За всю... історію радянської держави вперше та єдиний раз інтереси народу збіглися з інтересами правлячої партії» [31, С. 235].

Завдання

- 1) Проаналізуйте документ і визначте, яку точку зору ви поділяєте: письменника В. Кондратьєва чи його опонентів.
- 2) З'ясуйте актуальність точки зору автора в умовах сьогодення.

Документ 3

З закритої доповіді Першого секретаря ЦК КПРС М. С. Хрущова

XX з'їздові Комуністичної партії Радянського Союзу

«Про культ особи та його наслідки». 25 лютого 1956 року

«...Йдеться про те, як поступово складався культ особистості Сталіна, який перетворився на певному етапі у джерело цілої низки найбільших і дуже важких перекручень партійних принципів, партійної демократії, революційної законності.

...Ті негативні риси Сталіна... розвинулися в останні роки у тяжкі зловживання владою..., що завдало непоправної шкоди нашій партії.

...І саме в цей період (1935–1937–1938рр.) склалася практика масових репресій по державній лінії... проти багатьох чесних комуністів... Сталін запровадив поняття «ворог народу». ...Свавілля однієї особи заохочувало та допускало свавілля інших осіб. Масові арешти та заслання тисяч і тисяч людей, страти без суду та нормального слідства...

...Хіба можна вважати нормальним той факт, що між XVIII та XIX з'їздами партії минуло понад тринадцять років...? Навіть по закінченні війни з'їзд не скликався понад сім років. Майже не скликалися пленуми Центрального Комітету.

...Обставини, пов'язані з убивством т. Кірова, донині приховують у собі багато незрозумілого та загадкового й потребують найретельнішого розслідування.

...Сталін орієнтував партію, орієнтував органи НКВС на масовий терор.

...Масові арешти партійних, радянських, господарських, воєнних працівників завдали великої шкоди нашій країні, справі соціалістичного будівництва.

Масові репресії негативно вплинули на морально-політичний стан партії, породжували невпевненість, сприяли поширенню хворобливої підозри... Скрізь... він бачив «ворогів», «двурушників», «шпигунів».

...Єдиноладдя Сталіна призвело до дуже тяжких наслідків під час Великої Вітчизняної війни... З перших же днів війни з'ясувалося, що наша армія озброєна погано... Політика масштабних репресій проти армійських кадрів... підірвала основу військової дисципліни... Не Сталін, а партія в цілому, Радянський уряд, наша... армія, її талановиті полководці та звичайні

воїни, увесь радянський народ — ось хто забезпечив перемогу в Великій Вітчизняній війні.

...Прийнято було та реалізовано рішення про виселення із займаної території усіх карачаївців... Така ж участь спіткала усе населення Калмицької автономної республіки... Виселені були зі своїх рідних місць усі чеченці та інгуші... Виселені були у віддалені міста усі балкари... Українці уникли цієї участі тому, що їх дуже багато та нікуди вислати.

...Він повністю втратив почуття реальності, проявляв підозру, пихатість щодо не лише окремих осіб всередині країни, але й щодо цілих партій інших країн.

...Він країну та сільське господарство вивчав лише за кінофільмами. А кінофільми прикрашали, лакували стан справ у сільському господарстві.

...Сталіна надмірно звеличували. Безперечно, що в минулому Сталін мав значні заслуги перед партією, робітничим класом і перед міжнародним робітничим рухом.

...Ми повинні з усією серйозністю поставитися до питання про культ особистості. Це питання ми не можемо винести за межі партії, а тим більше до преси. Саме тому я роблю доповідь про це на закритому засіданні з'їзду. Треба знати межу, не підгодовувати ворогів, не оголяти перед ними наших виразок» [50, 1989, № 3 (290), С. 128–165].

Завдання

- 1) Визначте основні напрями критики Й. Сталіна та політики, яку він здійснював.
- 2) Чому, на ваш погляд, М. С. Хрущов звинувачував Й. Сталіна, а не існуючу систему та партійний апарат?

Документ 4

*Витяг з протоколу засідання Політбюро ЦК КПРС
від 13 листопада 1986 року*

«Г о р б а ч о в. ...В Афганістані ми воюємо вже шість років. Якщо не змінювати підходів, то будемо воювати ще 20–30 років. Це кидало б тінь на нашу спроможність впливати на розвиток подій. Необхідно сказати й нашим військовим, що вони погано вчать на цій війні... Нам потрібно завершити процес найближчим часом.

Г р о м и к о. ...Не так давно ми говорили про те, що потрібно перекрити кордон Афганістану з Пакистаном та Іраном. Досвід засвідчив, що це нам не вдалося зробити через складний рельєф місцевості, існування сотень проходів у горах. Сьогодні треба чітко сказати, що стратегічна задача полягає у тому, щоб вести справу до закінчення війни.

Ч е б р і к о в. ...Витрачено багато сил. Але, на жаль, ситуація і всередині Афганістану, і навколо нього продовжує залишатися складною... Потрібно

шукати засобів політичного вирішення проблеми. Військовий шлях за шість років, які минули, рішення не дав.

А х р о м е в. ... У цій країні немає жодного шматочка землі, який би не займав радянський солдат... Уся справа в тому, що воєнні результати не підкріплюються політичними... Ми контролюємо Кабул та провінційні центри, але на захопленій території не можемо встановити владу. Ми програли війну за афганський народ... 50 тисяч радянських солдатів стоять на перекритті кордону, але вони не в змозі перекрити усі канали, якими перекидаються вантажі через кордон.

Г о р б а ч о в. ... Мета, яку ми поставили, полягала в тому, щоб прискорити виведення наших військ з Афганістану... т. Кармаль і в подальшому збирався сидіти в Кабулі за нашою допомогою.

...Протягом двох років здійснити виведення наших військ з Афганістану» [49, 1993, № 3, С.22–26].

Завдання

- 1) З'ясуйте справжні цілі перебування радянських військ в Афганістані.
- 2) Розкрийте труднощі перебування радянських військ в Афганістані.
- 3) Як ви вважаєте, чи справедливим були звинувачення М. С. Горбачова на адресу воєнних?
- 4) Пояснить справжні причини невдалого проведення афганської кампанії.
- 5) Дослідіть, чи були виконані пропозиції членів Політбюро ЦК КПРС щодо війни в Афганістані та яким чином.

Документ 5

Уривок з виступу президента СРСР М.С. Горбачова на Центральному телебаченні від 25 грудня 1991 року

«Дорогі співвітчизники! Співгромадяни!

У зв'язку із ситуацією, яка склалася через утворення Співдружності Незалежних Держав, припиняю свою діяльність на посаді Президента СРСР. Виступаючи перед вами в останній раз як Президент СРСР, вважаю за потрібне висловити свою оцінку пройденого з 1985 року шляху...

— Ліквідована тоталітарна система, яка позбавляла країну можливості давно стати можливою та квітучою.

— Здійснено прорив на шляху демократичних перетворень. Реальними стали вільні вибори, свобода друку, релігійні свободи, представницькі органи влади, багатопартійність. Права людини визнані за вищий принцип.

— Почався рух до багатоукладної економіки, утверджується рівноправ'я усіх форм власності...

Ми живемо у новому світі:

— Покінчено з «холодною війною», зупинена гонка озброєнь та безглузда мілітаризація країни, яка понівечила нашу економіку, громадську свідомість та мораль. Знята загроза світової війни...

— Ми відкрились світові, відмовилися від втручання у чужі справи, від використання військ за межами країни...

— Ми стали одним з головних стовпів переоблаштування сучасної цивілізації на мирних, демократичних засадах.

— Народи, нації отримали реальну свободу вибору шляху свого самовизначення...

Життєво важливим мені уявляється зберегти демократичні завоювання останніх років. Вони вистраждані усією нашою історією, нашим трагічним досвідом...» [21, С. 383].

Завдання

- 1) З'ясуйте, якими були причини виступу Президента СРСР на телебаченні.
- 2) Проаналізуйте суть виступу М. С. Горбачова та висловіться, з чим ви згодні, а з чим — ні.
- 3) Проведіть соціологічне опитування серед своїх батьків, родичів і знайомих про значення перебудови. Порівняйте власну точку зору та ваших респондентів з даного питання.

Документ 6

З Алма-Атинської декларації Співдружності Незалежних держав

«Азербайджанська республіка, республіка Вірменія, республіка Білорусія, республіка Казахстан, республіка Киргизстан, республіка Молдова, Російська Федерація, республіка Таджикистан, Туркменистан, республіка Узбекистан та Україна...

Прагнучи побудувати демократичні правові держави, відносини між якими будуть розвиватися на основі взаємного визнання і поваги державного суверенітету та суверенної рівності, невід'ємного права на самовизначення, принципів рівноправності та невтручання у внутрішні справи, відмови від застосування сили і загрози силою, економічних та будь-яких інших засобів тиску, мирного врегулювання національних меншин, сумлінного виконання зобов'язань та інших узвичаєних принципів та норм міжнародного права; підтверджуючи та поважаючи територіальну цілісність одне одного та нерушимість існуючих кордонів...» [8, С. 194]

Завдання

- 1) Визначте засади, на яких повинні були базуватися взаємовідносини між країнами СНД.
- 2) Використовуючи додаткові матеріали, дослідіть, які проблеми у взаємовідносинах між країнами СНД існують на сучасному етапі їх розвитку. Яким чином вони вирішуються?

Документ 7

Із послання Президента Російської Федерації В. В. Путіна Федеральним зборам. 2000 р.

«...Основними перешкодами економічного зростання є високі податки, свавілля чиновників, розгул криміналу. Вирішення цих проблем залежить від держави. Але дорога та марнотратна держава не може знизити податки. Держава, вражена корупцією, з нечіткими кордонами компетенції, не позбавить підприємців від свавілля чиновників та впливу злочинності. Неefективна держава є головною причиною тривалої та глибокої економічної кризи...» [1, С. 291].

Завдання

- 1) Проаналізуйте, які головні проблеми стояли перед російським суспільством на початку ХХІ ст.
- 2) Дослідіть, чи вдалося Президенту Росії В. В. Путіну вирішити наведені в документі проблеми.

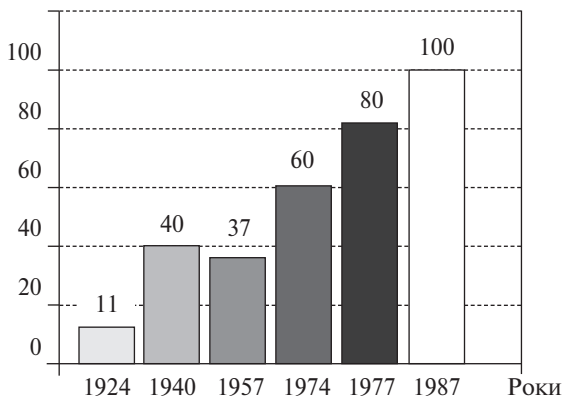
Блок III. Таблиці, схеми, графічні матеріали

1. Порівняйте особливості довоєнної та повоєнної моделі економічного розвитку СРСР та заповніть відповідну порівняльну текстову таблицю.

Моделі економічного розвитку	Відмінне	Спільне
Довоєнна		
Післявоєнна		

2. Проаналізуйте наведені у гістограмах дані про централізацію та концентрацію в управлінні виробництвом [37, С. 391]. З'ясуйте роль адміністративно-відомчих установ в економіці країни.

Кількість установ
(нарко́мів, міністерств)

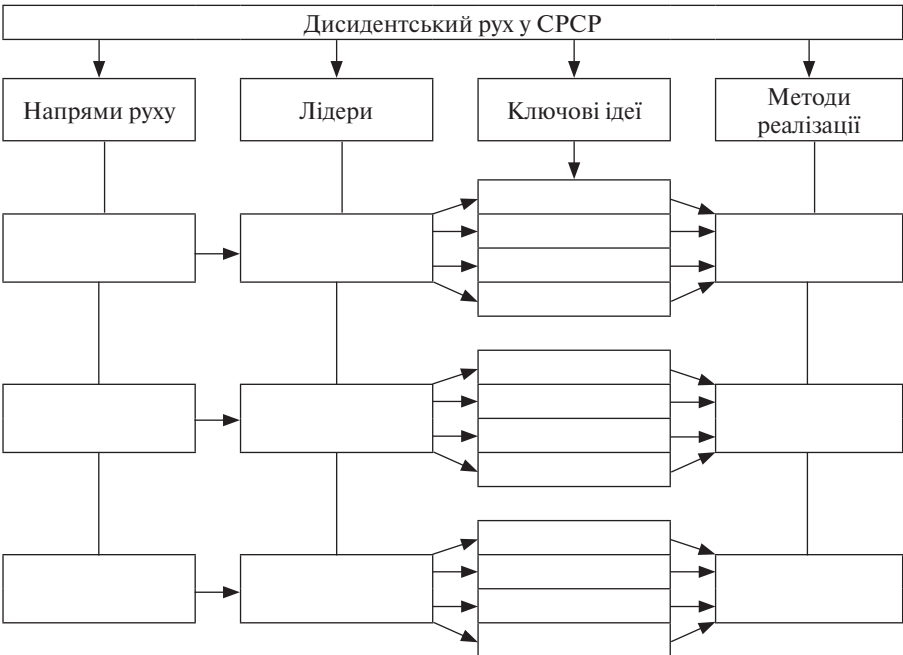
3. Розкрийте суть соціально-економічних реформ, які проведено в період правління М. С. Хрущова, та заповніть відповідну порівняльну таблицю. Дайте власну оцінку проведеним реформам.

№ з/п	Напрямок реформ	Суть	Наслідки
1	У промисловості		
2	У сільському господарстві		
3	Фінанси		
4	Соціальна сфера		
5	Освітня галузь		
6	Висновки		

4. Заповніть таблицю «Шістдесятники». За результатами проведеної роботи зробіть висновки.

Видатні діячі	Твори, вірші	Провідні ідеї
Висновок (внесок у розвиток нового напрямку в культурі)		

5. Складіть логічну схему «Дисидентський рух у СРСР» та зробіть висновки за результатами проведеної роботи.

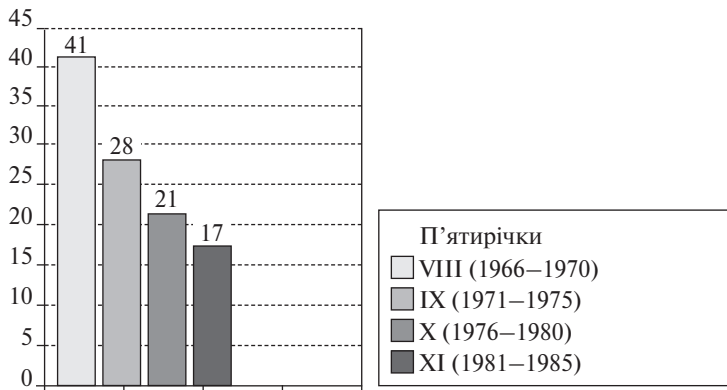

6. Проаналізуйте суть економічних реформ 1965 року та з'ясуйте причини їх згортання. Заповніть текстову історичну таблицю. Зробіть висновки.

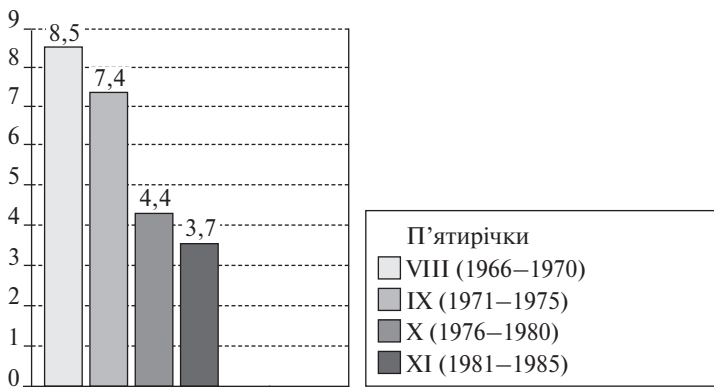
№ з/п	Напрями реформи	Суть реформ	Причини згортання	
			Об'єктивні	Суб'єктивні
1	Промисловість			
2	Сільське господарство			
3	Соціальна сфера			
4	Висновки			

7. Проаналізуйте наведені нижче показники темпів економічного росту з 1966 по 1985 рр. у СРСР. Яких висновків ви дійшли щодо темпів економічного розвитку країни?

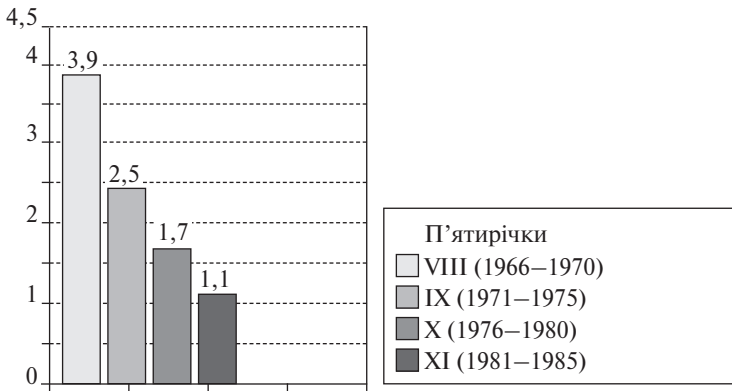
- а) Темпи росту національного доходу (%) [37, С. 340].

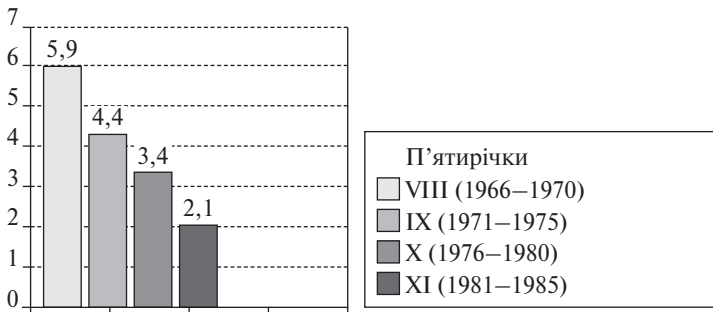
- б) Середньорічний приріст промислового виробництва (%) [21, С. 354].

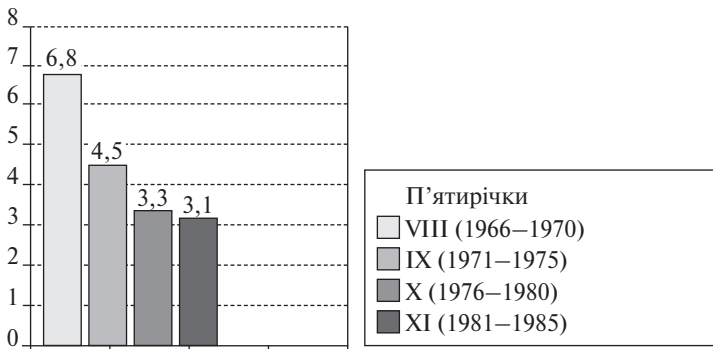
- в) Середньорічний приріст сільськогосподарського виробництва (%) [21, С. 354].

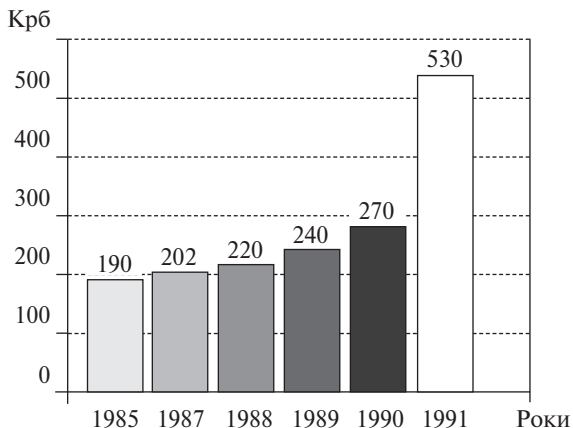
- г) Середньорічні реальні прибутки на душу населення (%) [21, С. 354].

- д) Середньорічна продуктивність праці (%) [21, С. 354].

8. Проаналізуйте наведені в гістограмі «Середньомісячна заробітна платня робітників і службовців СРСР» дані. [1, С. 154].

Одночасно на фоні щорічного зростання заробітної плати незадоволений попит населення на товари та послуги в 1990 р. становив 165 млрд крб. Про що свідчить цей факт?

9. Розкрийте суть зовнішньої політики Російської Федерації наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. За результатами виконаної роботи зробіть висновки.

№ з/п	Основні напрями Критерії для порівняння	Країни СНД	ЄС	США	Країни Азії
1	Суть взаємовідносин				
2	Основні досягнення				
3	Проблеми, які потребують вирішення				
4	Яскраві події				
5	Висновки				

10. Доберіть відповідні матеріали та розкрийте особливості суспільно-політичного, економічного та міжнародного розвитку країн Прибалтики та СНД наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. Зробіть висновки за результатами виконаної роботи.

№ з/п	Назва країни	Особливості розвитку			Лідери країни
		Суспільно-політичного	Економічного	Міжнародного	
1	Беларусь				
2	Вірменія				
...					
Висновки					

Блок IV. Завдання для роботи з історичним атласом

Карта «СРСР у 1945–1991 рр.»

1. Простежте, яким чином змінилися кордони СРСР після завершення Другої світової війни.
2. Назвіть території (історико-географічні регіони, області та їх адміністративні центри), які увійшли до складу СРСР у 1945–1947 рр.

№ з/п	Назва території		
	Історико-географічний регіон	Область, яка створена після приєднання	Адміністративний центр
1	Закарпаття	Закарпатська	м. Ужгород
2		Калінінградська	
3			м. Кизил

3. Назвіть народи СРСР, які зазнали масових депортацій в другій половині 40-х рр. ХХ ст. Дослідіть причини цього явища.
4. Які республіки СРСР найбільше постраждали від голоду 1946–1947 рр.?
5. Коли __ (дата) та де __ (місто) в СРСР побудована перша у світі АЕС?
6. Назвіть райони цілинних земель. З якого року розпочалася так звана «цілинна епопея» __ (рік)?
7. Де __ (місто) та коли __ (дата) відбувся ХХ з'їзд КПРС? У чому полягало його історичне значення?
8. Що об'єднує такі дати: 4 жовтня 1957 року та 12 квітня 1961 року?
9. Назвіть міста СРСР, у яких у 1962 році через погіршення життєвого рівня населення відбулися антиурядові виступи: м. Новочеркаськ, __, __. Про що свідчать ці факти?
10. БАМ — це __ (дайте визначення назви). Здійсніть подорож БАМом. Які б населені пункти ви змогли відвідати, які річки перетнути та що побачити з життя місцевого населення?
11. Коли __ (рік) та в яких республіках СРСР (__ , __ , __) в 1989 р. стався масовий страйковий рух шахтарів?

12. Проаналізуйте специфіку розгортання національно-визвольного руху в прибалтійських республіках СРСР наприкінці 80-х рр. XX ст.

Карта «Росія та інші держави СНД у 1991–2001 рр.»

- 19–21 серпня 1991 року в __ (назва міста) відбувся __ (назва події) на чолі з __ (назва утвореної організації), який завершився __ (закінчіть думку).
- Заповніть таблицю «Здобуття республіками СРСР державної незалежності». За результатами проведеної роботи з'ясуйте хронологічні рамки та специфіку цього процесу.

№ з/п	Дата	Назва республіки, яка стала незалежною
1	Березень 1990 р.	Литва
2	Квітень 1991 р.	
3		Латвія, Естонія, Україна, __
4	Вересень 1991 р.	
5		Туркменістан
6	Грудень 1991 р.	
7		Таджикистан

- Коли __ (дата), де __ (назва республіки) та лідерами-представниками яких колишніх союзних республік (__ , __ , __) було укладено угоду про створення Співдружності Незалежних Держав?
- Використовуючи додаткові джерела інформації, дослідіть проблему щодо етнічних конфліктів і громадських війн на території колишнього СРСР та заповніть відповідні графи таблиці. Які уроки варто зробити політикам цих країн, враховуючи ці факти?

№ з/п	Рік або період	Назва держави, регіону або міста	Суть	Результат
1	1988–1993	Нагірний Карабах Азербайджану	Вимоги вірменського населення надати їм незалежність. Криваві погроми вірменів у Сумгаїті. Масовий рух біженців вірмен з Азербайджану та азербайджанців з Вірменії. Війна між Вірменією та Азербайджаном	НКАО позбавлена автономного статусу. Втрата Азербайджаном 25 % території НКАО. Припинення бойових дій. Проблема не вирішена
2	1991–1992	Південна Осетія в Грузії		
3				
...				

Блок V. Тренувальні вправи до ЗНО

1. XX з'їзд КПРС, на якому М. С. Хрущов виступив з доповіддю «Про культ особи Сталіна», відбувся:
 - а) 1953 р.;
 - б) 1956 р.;
 - в) 1957 р.;
 - г) 1961 р.
2. Період в історії СРСР, який припадає на 1985–1991 рр., отримав назву:
 - а) «відлига»;
 - б) «застій»;
 - в) «перебудова»;
 - г) неп.
3. У 60–80 рр. XX ст. у СРСР склався «новий клас» суспільства:
 - а) буржуазія;
 - б) дисиденти;
 - в) середній клас;
 - г) партійна номенклатура.
4. У грудні 1994 року уряд Росії розпочав бойові дії проти одного з суб'єктів федерації, який нещодавно проголосив незалежність:
 - а) Чечні;
 - б) Татарстану;
 - в) Башкирії;
 - г) Калмикії.
5. Першою людиною, яка здійснила політ у космос, був:
 - а) Герман Тітов;
 - б) Юрій Гагарін;
 - в) Олексій Леонов;
 - г) Валентина Терешкова.
6. Оберіть три правильні відповіді, які характеризують процес перебудови в СРСР:
 - а) прискорення соціально-економічного розвитку країни;
 - б) перетворення землі на об'єкт купівлі-продажу;
 - в) початок антиалкогольної кампанії;
 - г) початок політичної реформи.
 - д) вступ до НАТО.
7. Поєднайте відповідні дати та події та впишіть їх наслідки.

Дата	Подія	Наслідки
1) 1953 р.	а) Укладено Біловезьку угоду	
2) 1957 р.	б) Генеральним секретарем ЦК КПРС обрано М. С. Горбачова	
3) 1977 р.	в) Створення раднаргоспів	
4) 1985 р.	г) Смерть Й. Сталіна	
5) 1991 р.	д) Прийнято останню радянську Конституцію	

8. Розташуйте події у хронологічній послідовності та впишіть поруч рік, коли вона сталася.
- У СРСР у період десталінізації розпочато широке житлове будівництво (__ р.);
 - Литва проголосила незалежність (__ р.);
 - відбувся сфабрикований процес під назвою «Справа лікарів» (__ р.);
 - відбулася ХІХ партійна конференція, яка започаткувала політичну реформу в СРСР (__ р.);
 - введення радянських військ до Афганістану (__ р.).
9. З'ясуйте, про кого йдеться.
- Відомий дипломат, який перебував на посаді міністра закордонних справ майже 30 років, один з найвпливовіших політиків брежневської епохи.
 - Син відомого радянського письменника, який певний час очолював уряд Російської Федерації, прибічник ліберального розвитку країни .
 - Про нього кінорежисер Михайло Ромм писав: «...Забудеться і Манеж, і кукурудза... А люди будуть довго жити в його будинках. Звільнені ним люди... І злості на нього ніхто не матиме...»
 - Він чудовий спортсмен, знавець декількох іноземних мов, за час його президентства в Росії розпочалася реалізація низки національних проєктів соціально-економічного розвитку й очолювана ним держава суттєво зміцнила свій міжнародний статус.
 - Його називали «флюгерним лідером». На нього влада звалилася, як подарунок долі, а він отримав її так плавно, як начебто хтось задовго до цього приміряв шапку Мономаха на різні голови і зупинився саме на цій. І пристала вона йому, ця шапка. Так, до речі, що носив він її вісімнадцять років без усіляких страхів, катаклізмів і конфліктів [21, С. 361].

Блок VI. Теми для рефератів, доповідей, повідомлень, есе

- Альтернативи розвитку СРСР у роки повоєнної відбудови.
- «План Маршалла» та позиція СРСР.

3. «Жданівщина» в дії: духовне життя радянського суспільства у лещатах комуністичної ідеології.
4. Боротьба за владу після смерті Й. Сталіна: переможці та переможені.
5. СРСР та США в боротьбі за освоєння космічного простору.
6. М. С. Хрущов: людина-легенда та політик.
7. «Їдуть новосели землею цілинною»: освоєння цілинних і залежних земель.
8. Золоті роки «застою».
9. Парад генсеків: від «застою» до «перебудови».
10. М. С. Горбачов: творець чи руйнівник?
11. Політика гласності та відкриття «білих плям» в історії.
12. Розпад СРСР: причини та наслідки.
13. Б. Єльцин та В. Путін — президенти-реформатори нової Росії.
14. Політичні лідери на пострадянському просторі.
15. Перспективи інтеграції пострадянських республік.

Блок VII. Словник

Волюнтаризм — соціально-політична діяльність, що не враховує об'єктивних законів історичного процесу, реальних умов і можливостей, а визначається суб'єктивною волею й свавіллям осіб, які здійснюють її.

Депортація — вигнання, висилання з країни; примусове переселення окремих осіб, груп, народів.

Десталінізація — політика відходу від негативних ознак сталінізму як крайньої форми більшовизму (лівототалітарного режиму). Починається після смерті Й. Сталіна; активізується після XX з'їзду КПРС (1956 р.), виявляється у розширенні демократичних прав і свобод, відмові від переслідування та фізичного знищення політичних суперників, реабілітації жертв масових репресій тощо.

Дефіцит — перевищення видатків над прибутками, пасиву балансу над його активом.

Дисиденти — особи, релігійні погляди яких розходяться з догматами пануючої церкви. В переносному значенні — інакомислячі; особи, які не згодні з існуючим політичним режимом.

Планова (командна) економіка — економіка, в якій увесь обсяг ресурсів розподіляється органами централізованого управління. Таку систему характеризує громадська власність практично на всі матеріальні ресурси, колективне прийняття економічних рішень шляхом централізованого економічного планування. Підприємства є власністю держави і здійснюють виробництво на основі державних директив.

Космополітизм — ідеологія т. зв. «світового громадянства», яка проповідує відмову від національних традицій і культур, патріотизму, заперечує державний і національний суверенітет.

Нове політичне мислення — новий курс СРСР у міжнародній політиці, який визнавав пріоритет загальнолюдських цінностей над класовими, неможливість розв'язання міжнародних проблем силовими методами, необхідність ядерного роззброєння та глобальної безпеки.

Плюралізм — 1) концепція, за якою увесь світ складається із множини самостійних, рівнозначних і незалежних сутностей, між якими немає внутрішнього зв'язку. Протилежне — монізм; 2) різноманітність, наприклад, поглядів.

Реабілітація — відновлення доброго імені, колишньої репутації.

Співдружність Незалежних Держав (СНД) — міждержавне об'єднання, утворене Білорусією, Росією й Україною 8 грудня 1991 р. у Мінську з метою забезпечення співробітництва в іноземній і торговельній політиці, а також в гуманітарних і культурних галузях. Держави Прибалтики відмовилися від вступу в СНД; 21 грудня 1991 р. до договору приєдналися Азербайджан, Казахстан, Киргизія, Молдавія, Таджикистан, Туркменія, Узбекистан, пізніше до СНД приєдналася Грузія. В 1993 р. прийнято Статут СНД; органи СНД: Рада глав держав, Рада глав урядів, Рада міністрів закордонних справ, Міждержавна економічна рада, Міжпарламентська асамблея з центром у Санкт-Петербурзі, Координаційно-консультативний комітет (постійно діючий орган).

КРАЇНИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Блок I. Творчі та пошукові завдання та запитання

1. Розв'яжіть історичну задачу.

Після завершення Другої світової війни лідер Польської партії робітничої (прим. авт. — читай компартії) Владислав Гомулка обстоював «польський шлях» до соціалізму через еволюційні зміни без запровадження диктатури пролетаріату. Лідер Болгарської робітничої партії (комуністів), голова болгарського уряду в 1946–1948 роках Георгій Дімітров проголосив, що у країні створена не «радянська», а «народна республіка» й «одного чудового дня» можна буде «перейти до соціалізму без диктатури пролетаріату». Клемент Готвальд, голова Комуністичної партії Чехословаччини та голова коаліційного уряду, також обстоював своєрідність розвитку країни, який «неможливо втиснути в будь-який шаблон і за якого ми повинні шукати наші власні шляхи, наші власні методи, нашу чеську і словацьку політику» [47, С. 259–260].

- 1) З'ясуйте правомірність та історичні підстави для таких висловлювань.
- 2) Простежте, чи вдалося лідерам Польщі, Болгарії та Чехословаччини зберегти незалежність у виборі шляху побудови соціалістичного суспільства у своїх країнах.

2. Розв'яжіть історичну задачу.

Відомий діяч польського опозиційного руху в 70-х рр. ХХ ст. Кароль Модзелевскі заявив тоді: «Я гадаю, що Герек дасть Польщі шанс на певну суспільну стабілізацію на більш-менш прийнятних умовах. Після 1968 року і подій у Чехословаччині я почав вважати на новий чинник, що впливав із сумного досвіду країн соціалістичного табору. Він полягав у тому, що всі зміни в Польщі повинні проходити в межах, аби нас не спіткало таке ж лихо, якого зазнали чехи і словаки, перед цим угорці, а ще раніше — східні німці. Наслідки березневих подій в Польщі я також оцінюю як негативні... Тому не вважаю за необхідне піддавати осуду спробу Герека витягти країну з грудневої кризи» [28, С. 4].

- 1) Встановіть, про які важливі суспільно-політичні події в історії комуністичної Польщі йдеться.
- 2) Які заходи повинен був здійснити новообраний перший секретар ЦК ПОРП, щоб нормалізувати суспільно-політичне життя в Польщі?
- 3) Що вдалося йому зробити, а що ні?
- 4) З'ясуйте, про який «сумний досвід країн соціалістичного табору» говорить К. Модзелевскі.

3. Розв'яжіть історичну задачу.

У жовтні 1956 року внаслідок широкого демократичного руху угорців, спрямованого проти крайнощів збудованої в країні моделі соціалізму, уряд на чолі з Імре Надем надіслав 24 жовтня радянському уряду телеграму «Рада Міністрів Угорської Народної Республіки прохає уряд Радянського Союзу вислати на допомогу радянські війська до Будапешту для ліквідації безладдя, яке виникло, швидкого відновлення порядку та створення умов для мирної творчої праці». Але, вже 28 жовтня 1956 року Імре Надь у своєму вечірньому виступі на радіо заявив: «Уряд засуджує погляди, відповідно до яких теперішній грандіозний народний рух розглядається як контрреволюція... Для підтримки порядку та відновлення громадської безпеки з підрозділів армії та поліції, а також із збройних загонів робітників і молоді будуть негайно створені нові органи охорони громадського порядку» [48, 1993, № 10, С. 27; № 11, С. 48].

- 1) У чому ви вбачаєте суперечність таких дій угорського уряду в ті дні?
- 2) З'ясуйте, які внутрішньополітичні чинники вплинули на зміну позиції уряду Імре Надея.
- 3) Дослідіть чи вдалося Імре Надю виконати свою другу заяву та яким чином розгорталися подальші події в 1956 р. в Угорщині.
4. У повоєнний час не всі лідери східноєвропейських країн сліпо копіювали досвід Радянського Союзу з будівництва соціалістичної моделі держави, а іноді ігнорували позицію радянського керівництва в питаннях партійного будівництва. Як правило, це призводило до конфліктів між комуністичними лідерами східноєвропейських країн з одного боку та сталінським керівництвом СРСР — з іншого.
 - 1) Пригадайте, який конфлікт, коли і чому отримав назву «конфлікт Йосифа проти Йосипа».
 - 2) Визначте суть та наслідки цього конфлікту для країн.
5. У 1968 році в Чехословаччині партійні та політичні діячі почали говорити про «третій шлях розвитку» та «побудову соціалізму з людським обличчям».
 - 1) З'ясуйте, що вкладалося в зміст таких понять та чим запропонована модель соціалістичного суспільства відрізнялася від радянської.
 - 2) Чому керівництво СРСР виступило проти дій чехословацьких комуністів?
6. В історичній науці існує такий термін «кадаризм». Визначте його складові елементи та з'ясуйте, як така політика вплинула на розвиток Угорщини в 70–80-х рр. XX ст.
7. Складіть тези на тему: «Шлях Чехословаччини від «празької весни» 1968 року до «оксамитової революції» 1989 року».

8. Розв'яжіть історичну задачу.

Колишній начальник департаменту державної безпеки Румунії — керівник сумнозвісної охорони Н. Чаушеску «Секурітате», генерал-полковник Юліан Влад, під час проведення слідства над ним у справі «співучасті в геноциді проти румунського народу» заявив: «Ми давно отримували відомості, що Чаушеску став «небажаним» низці зарубіжних країн».

У свою чергу місцеві оглядачі дотримувалися думки, що однією з причин падіння влади Н. Чаушеску стала боротьба між армійськими підрозділами та їх керівниками, з одного боку, та силами «Секурітате» — з іншого. [57, 14 августа 1991 г., № 185 (20185), С. 3].

- 1) З'ясуйте об'єктивні причини краху режиму Н. Чаушеску в Румунії.
 - 2) Як ви вважаєте, чи могла бути змова між зовнішніми та внутрішньополітичними силами щодо повалення режиму Н. Чаушеску?
 - 3) Чому колишній диктатор не зміг змінити перебіг революційних подій у країні?
9. У травневому інтерв'ю 1991 року газеті «Труд» заступник голови болгарського уряду, міністр закордонних справ Республіки Болгарія, Віктор Вілков зазначив, що, «на жаль, реформи відбуваються за складної міжнародної обстановки, обтяженої кризою у Перській затоці, розбалансованістю міжнародних фінансових ринків, а також за інших несприятливих факторів» [61, 23 мая 1991 г., № 117–118 (21350), С. 5].
- Визначте коло внутрішніх і зовнішніх проблем, які стояли перед Болгарією у 90-х рр. ХХ ст. Дослідіть, як вони були вирішені.
10. На IV Міжнародному Ялтинському форумі з енергетичної безпеки в червні 2007 року колишній президент Польщі Олександр Квасьньєвський заявив про повернення до «великої політики».
- 1) З'ясуйте причини виникнення такої заяви.
 - 2) Порівняйте розвиток Польщі в роки Олександра Квасьньєвського та чинного президента Польщі Леха Качинського.
11. Виділіть основні події в історії східноєвропейських країн в 1945–1988 роках, які свідчили про нестійкість політичних режимів, що там існували, та, врешті-решт, призвели до відновлення демократії в цих країнах.
12. Проаналізуйте основні причини загострення національних суперечностей у східноєвропейських країнах наприкінці ХХ на початку ХХІ ст. Запропонуйте власний варіант їх вирішення.

Блок II. Документи епохи та про епоху

Документ 1

З інтерв'ю засновника та лідера міжгалузевого профспілкового об'єднання Польщі «Солідарність» Леха Валенси українському щотижневику «Столичні новини» (2005 рік)

«Чверть століття тому ми боролися не лише за кращий побут та повні полиці у магазинах, але й за свободу слова та громадянське суспільство. Ми поклали край епосі примусу та прийшли до свободи вибору й добровільності об'єднань і союзів. Перед нами дорога в інший світ — світ інтелекту, інформації та глобалізації.

Мені вдалося об'єднати мільйони людей різних професій. І мова йшла не про анархістів або якихось шмаркачів, а про організовану боротьбу, керовану з єдиного центру.

...Ми «ведмедю» вибили зуби. Лише потім розвалився Берлінський мур і відбулася «оксамитова революція» в Чехословаччині. Але ще раніше поляк став Папою Римським, який приїхав на батьківщину і сказав, що не може бути справедливої Європи без незалежної Польщі. З'явився Горбачов з перебудовою та гласністю. Якщо ж говорити про руйнування системи, то в мене своя розкладка: Іоанн Павло II причетний до цього на 50 %, «Солідарність» і Лех Валенса — на 30 %. Решту можна поділити на інших, включаючи Бориса Єльцина. Якби він не придушив путч, а потім не вирвав Росію з СРСР, процес міг би затягнутися надовго» [60, 30. 08.—05.09.2005 г., № 33 (370), С. 11].

Завдання

- 1) Визначте економічні та політичні вимоги, які висувала польська «Солідарність» у 80-х рр. XX ст. Якими були результати цієї боротьби?
- 2) У чому, на ваш погляд, полягав успіх «Солідарності» та її лідера Леха Валенси в боротьбі проти існуючого комуністичного ладу в Польщі? Як Лех Валенса оцінює свої здобутки?
- 3) З'ясуйте роль «польського фактора» в руйнуванні створеної моделі східноєвропейського соціалізму.
- 4) Якими зовнішньополітичними причинами пояснює Лех Валенса розпад східноєвропейської соціалістичної системи наприкінці 80-х — на початку 90-х рр. XX ст.?

Документ 2

З інтерв'ю колишнього президента Чехії Вацлава Гавела міжнародному громадсько-політичному щотижневику «Дзеркало тижня» (жовтень 2006 року)

«...Поza моєї волі я став для світу символічною особистістю процесу самовизволення. Хоча це і важко, проте я розумію, як важливо для багатьох

народів мати позитивний приклад... Коли Чехія тільки вирішила вступити до Європейського Союзу, ніхто з нас не мав уявлення, що це за інституція... У ті часи ми зневажливо ставилися до системи правил, на яких базується ринкова економіка в розвиненому світі. А виявилось, що будь-якій країні, яка прагне вступити до Європейського Союзу, необхідно звернути увагу на ці правила, докласти зусиль, щоб зрозуміти їх та прийняти.

...Цей розподіл (*прим. авт.* — 1 січня 1993 р., припинення існування ЧСФР) вразив не лише мене, але й усіх чехів і словаків. Ми настільки зрослися з ідеєю Чехословацької держави, що історичні події стали для нас величезним потрясінням, з яким не можна було так просто змиритися. Сьогодні, коли минуло стільки років, нам вдалося з цим упоратися. Виявилось, що розмір та кордони держави — це не найголовніше. Головне — цінності, на яких ця держава заснована. Окрім того, після нещодавніх політичних змін у Словаччині відкривається простір для нового рівноправного та дружнього співіснування й партнерства двох держав. Дуже жива у ті часи проблема співіснування двох суспільств тепер вирішилася. Сьогодні йдеться вже про те, щоб ми стали частиною сім'ї європейських демократій, в якій будемо допомагати один одному.

Скасування Варшавського пакту та подальший вступ до Північноатлантичного альянсу — це принципова подія не лише в історії нашої країни, але й в історії зміцнення позицій у міжнародному контексті. До цього моменту Чехія ще ніколи не була членом сильного та безпечного союзу, водночас заснованого на демократичних принципах та ідеалах» [55, 28 октября 2006 г., № 41 (620), С. 12].

Завдання

- 1) Дослідіть, які попередні історичні події та процеси в Чехословаччині у 70–90-х рр. XX ст. дали підстави висловитися Вацлаву Гавелу, що він — «символічна особистість процесу самовизволення».
- 2) Простежте етапи, особливості та труднощі інтеграції країни в ЄС та НАТО.
- 3) З'ясуйте, які конкретні події з історії соціалістичної ЧССР дали підстави Вацлаву Гавелу сказати, що його країна «ніколи не була членом сильного та безпечного союзу».
- 4) Охарактеризуйте процес «розлучення» Чехії та Словаччини. Зробіть висновки.

Документ 4

З репортажу-замальовки кореспондентів газети «Труд»

Б. Ліонова та В. Хрустальова від 4 січня 1990 року «Болгарія: час змін»

«Про результати диктаторської діяльності Тодора Живкова та його оточення сьогодні... говорять усі, з ким доводилося зустрічатися в ці дні. Але

найбільш промовисто про його «діяльність» волають напівпусті магазини з чергами приїжджих з усієї Болгарії людей, щоб придбати банку кислого молока або кілограм бринзи, оскільки в провінції не завжди можна купити навіть це, без чого болгари не можуть жити. Такого становища, як запевняють старі люди, ніколи не було в цій аграрній країні... І це в Болгарії, яку завжди вважали «містом Європи»!

...Курс на створення матеріально- та енергомістких виробництв (трьох металургійних баз, великих заводів важкого машинобудування, хімічної промисловості) призвів до того, що економіка стала «самоїдкою»: 83,4 % основних виробничих фондів в Болгарії відносяться до групи «А»... І всього лише 16,6 % працюють на задоволення потреб людини.

...Зараз у Болгарії запроваджує суворий режим витрачання електроенергії. Її не вистачало й у попередні роки, а цієї зими із збільшенням витрат на побутові потреби та через чергову зупинку найбільшої теплової електростанції «Маріца-Схід» становище складається просто критичне. Навіть у Софії в окремі часи та дні електроенергію не отримують школи та дитячі садки, магазини...

У ці дні по усій Болгарії ходять ксерокопії листа Петра Младенова на адресу членів Політбюро, членам ЦК БКП та Центральної контрольно-ревізійної комісії. У цьому листі ...член Політбюро ЦК БКП та міністр закордонних справ Болгарії повідомляє... про грубі, безпідставні нападки на нього з боку Тодора Живкова. «Як і кожний із вас, — йшлося у листі, — я думаю, що маю реальне уявлення про моральне обличчя Тодора Живкова. Так що сьогодні ми... біля одних ночов з прогнилим диктаторським сімейним режимом Чаушеску».

...Після пленуму ЦК БКП, який обрав 10 листопада (*прим. авт.* — 1989 р.) генеральним секретарем Петра Младенова..., десятки засуджених (*прим. авт.* — за критику першого керівника країни) ...були амністовані.

...Свіже повітря відкритості... здуває шар заборон на вільний вплив думок і почуттів людей. Це бачили у засобах масової інформації, на численних мітингах і маніфестаціях, в активності багатьох неформальних об'єднань, які нещодавно об'єдналися у Союз демократичних сил Болгарії.

...У своїх керівних кріслах і кабінетах все ще залишаються деякі з тих, хто підспівував «першому керівникові», звеличував його задуми та дії...

На пленумах ЦК БКП, що відбулися в середині грудня (*прим. авт.* — 1989 р.), була виведена зі складу Політбюро та ЦК БКП частина таких керівників. Тодор Живков, його син Володимир Живков..., а також колишній секретар ЦК і член Політбюро Мілко Балев виключені з партії.

...Нещодавно спікер уряду повідомив про розміри зарплати керівників вищого ешелону. Але повідомив лише частину правди... Виникає питання,

як може людина із зарплатнею 850–1300 левів будувати три-чотириповерхові вілли...

Нічого не сказав про доплати до депутатського мандату, які оплачує народ, за те, що народні представники мовчазливо, бездумно та безучасно голосували за всі концепції «товариша Живкова».

...11 грудня (*прим. авт.* — 1989 р.) пленум ЦК БКП запропонував парламентській групі Компартії внести на обговорення сесії Народних зборів (*прим. авт.* — парламенту) законопроект про виключення з конституції положення про керівну та спрямовуючу роль партії. Сесія, яка невдовзі відбулася, ухвалила цю пропозицію...» [61, 4 января 1990 г., № 3 (20950), С. 3].

Завдання

- 1) Доведіть, що в Болгарії існував авторитарний режим.
- 2) Проаналізуйте складові процесу руйнації тоталітарного ладу в Болгарії. У чому, на вашу точку зору, були особливості та суперечності трансформації болгарського суспільства наприкінці 80-х рр. XX ст.?
- 3) З'ясуйте суть «листа Петра Младенова» та його значення для «болгарської перебудови».
- 4) Пригадайте, чи існувала практика написання таких листів з критикою існуючого режиму в СРСР, хто були їх автори, яка доля спіткала.

Документ 5

«Празька весна» 1968 року: чотири погляди на події, які відбувалися в Чехословаччині

- A. Кирило Трофимович Мазуров, член Політбюро ЦК КПРС, перший заступник голови уряду СРСР у 1968 р.

«Прагнучи розкласти соціалістичну співдружність, Захід зробив ставку на Чехословаччину... Бажаючим посилити напруженість було за що вхопитися. Зростало невдоволення населення тим, що у країні запозичували радянську модель розвитку. Механічне копіювання наших порядків посилювало розбалансованість економіки... Вороги нового ладу відносили усі деформації за рахунок співпраці з нашою країною. Опозиція відкрито висувала антирадянські та антисоціалістичні гасла.

...ЦК КПЧ випустила з рук засоби масової інформації... В умовах складної міжнародної обстановки у нас було єдине бажання — згуртуватися, не допустити війну, усім вціліти. Повною несподіванкою для нас став відвертий натяк міністра закордонних справ ЧСР про вихід з Варшавського Договору.

...Загальна позиція була єдина: потрібне втручання. Важко було уявити, що поблизу наших кордонів з'явиться буржуазна парламентська республіка, наповнена німцями ФРН, а услід за ними американцями. Це аж ніяк не відповідало інтересам Варшавського Договору.

...У конкретній ситуації у серпні 1968 року я поводився згідно з переконаннями, і, якби сьогодні повторилася ситуація, повівся би так само» [56, 20 августа 1989 г., № 232 (22770), С. 5].

Б. *Валерій Володимирович Нефьодов,*

у 1968 році ефрейтор 7-ої Гвардійської повітряно-десантної дивізії

«Мені було дев'ятнадцять років... Про події у Чехословаччині нам говорили на політичних заняттях, що екстремісти прагнуть захопити владу, відірвати республіку від соціалістичної співдружності, реставрувати капіталізм.

...На початку серпня нас терміново підняли по тривозі, відправили на аеродром. У Чехословаччині, говорили нам, праві елементи активізувалися. Ми повинні надати допомогу братському народу... Ми повинні випередити німецьке вторгнення.

...Якщо не враховувати окремих чеських хлопців, які провокували сутички, населення міста трималось спокійно та з гідністю. До нас підходили багато людей, розповідали про себе, не розуміли, навіщо ми тут, казали: «Ми самі розберемося зі своїми проблемами». Я дивився, з яким боєм та прихильністю до нас говорять люди, які годилися нам у батьки та матері, та наші чеські ровесники, думки плутались, мені було соромно. Вибач нас, Праго!...» [56, 20 августа 1989 г., № 232 (22770), С. 5].

В. *Олдржих Чернік, відомий державний та партійний діяч ЧССР,*
у 1968 році голова уряду ЧССР

«...У Чехословаччині не було контрреволюційної ситуації... Програма реформ Комуністичної партії Чехословаччини (*прим. авт.* — Програма дій КПЧ) та чехословацького народу, спрямована на відродження та оновлення соціалізму, була знищена втручанням армій Варшавського Договору; вирішення політичних проблем військовим шляхом порушило суверенітет Чехословаччини та завдало непоправної шкоди інтересам соціалізму в Європі..., міжнародному комуністичному та робочому рухові...

...Введення військ п'яти держав дозволило силоміць ліквідувати процес реформ та знову запровадити віджилі методи адміністративно-бюрократичного керівництва... це призвело до застійних тенденцій, відставання нашої країни від розвинених країн Європи, до втрати престижу КПЧ серед переважної більшості трудящих, зокрема у молоді та середнього покоління...

...Тінь 21 серпня 1968 року, яка лежить...на історії народів Чехословаччини, необхідно ліквідувати задля подальшого розвитку соціалізму» [56, 06 декабря 1989 г., № 340 (22878), С. 5].

Г. *З листів робітників Чехословаччини,*

які надійшли протягом 1968 року до радянського посольства у Празі

«Ми пам'ятаємо про великі жертви, яких зазнав Радянський Союз у боротьбі за нашу свободу та державну самостійність... Хіба можна допустити,

щоб контрреволюція вбила клин у чехословацьку-радянську дружбу та братерство наших народів?» (З листа празького робітника-машинобудівника)

«Не можна допустити, щоб контрреволюція мала свою трибуну. Не хочемо свободи слова та друку для антисоціалістичних елементів». (З листа групи шахтарів м. Гавиржова)

«Я не знаю, чи дійде до вас цей лист. Контрреволюція діє та, як можна судити, не збирається здаватися без бою. Громадян, які висловлюють... симпатії Радянському Союзу та союзницьким військам, переслідують. Їм одразу навішують ярлика «колабораціоніста». (З листа токаря празького заводу «ЧКД») [19, С. 147–148].

Завдання

- 1) Проаналізуйте наведені вище різноманітні точки зору та систематизуйте їх за політичними поглядами авторів. Чим можна пояснити ці суттєві розбіжності?
- 2) Обґрунтуйте точку зору, яка, на ваш погляд, є найбільш об'єктивною щодо подій «празької весни» 1968 р. у Чехословаччині.

Документ 6

З репортажу кореспондентів ТАРС Дмитра Дьякова та Вадима Малютіна про події грудня 1989 року в Румунії
«Бухарест. 21 грудня. Полудень.

Декілька сильних вибухів і раптово перервана пряма телевізійна передача — такими були перші сигнали про зміни перебігу масового мітингу в румунській столиці. На ньому представники робітничих колективів, інтелігенції, громадськості румунської столиці повинні були засудити учасників вже відомих усьому світу подій у місті Тімішоарі...

«Геть диктатуру!», «Свобода!», «Армія з нами!» — вигукували ті, хто зібрався на площі та центральному проспекті... До них з усіх околиць сходилися люди...

Бухарест. 21 грудня. Вечір.

Вони вишикувалися на площі обличчям до обличчя — народ і солдати. І це багатогодинне протистояння вирішилося пострілами, кров'ю. Натопів демонстрантів почали розтинати на швидкій ході бойові машини піхоти.

...А тим часом до центральної частини міста стягувалась велика кількість вантажівок з воїнами, пожежні машини та бронетранспортери...

Проходити крізь нескінченні міліцейські кордони ставало усе складніше.

...Час від часу лунали залпові попереджальні кулеметні черги.

...На одному з бульварів дороги мені заступила величезна колонна, в якій... було не менше 7–8 тисяч чоловік.

...Демонстранти розповіли, що ще удень представники студентства направили своїх делегатів на найбільші заводи та фабрики. Вони закликали

робітників вийти на вулиці та площі міста, а завтра оголосити загальний страйк.

Бухарест. 21 грудня. Опівночі.

...Через декілька хвилин над натовпом було відкрито стрілянину снарядами зі сльозогінним газом... Однак одразу після того, як газ трохи розсіявся, площа знову заповнилася людьми. У відповідь демонстранти скандували: «Не підемо!» ...На площу декілька разів виїжджали бронетранспортери та водогінні машини, постійно вівся попереджувачий автоматний вогонь трасуючими кулями.

...Бухарест. 22 грудня. Ранок.

Потужний потік демонстрантів, вигукуючи гасла «Армія з нами!», «Ми — народ», змішався з розгубленими солдатами... Сотні людей забралися на танки та бронетранспортери й розгорнули транспаранти «Ми — за свободу!», «Хочемо демократію!», «Геть диктатуру!»... Площа перед палацом... заповнена сотнями тисяч людей, що скандують: «Геть диктатуру!», «Під суд!», «Влада народу!». На тому балконі будівлі Центрального Комітету РКП, з якого напередодні виступав Н. Чаушеску, зараз змінюючи один одного, промовляють оратори з числа демонстрантів... По всій площі встановлені потужні гучномовці. Щойно оголошено, що тут відбудеться політична маніфестація.

Надходять відомості, що заворушення відбуваються також в інших румунських містах — Брашові, Яссах, Арад, Тімішоарі.

Демонстранти, які захопили студію румунського радіо та телебачення, звертаються до народу: «Брати румуни! Ми прийшли сюди, щоб повідомити вам: диктатор повалений. Країна, врешті-решт, позбавилася тих, хто її грабував протягом багатьох років. Тепер ми будемо мирно жити та працювати для добра всього нашого народу».

...13 годин місцевого часу... Місто переважно перебуває під контролем народних мас.

...У Бухаресті була утворено Національний комітет демократії Румунії, головною задачею якого є підготовка до демократичного життя. Прем'єр-міністр й увесь уряд подали у відставку» [57, 23 декабля 1989 г., № 295 (196950), С. 1].

Завдання

- 1) З'ясуйте, чому та яким чином в столиці Румунії розпочалося повстання.
- 2) Проаналізуйте, як діяли повстанці. Що вдалося їм зробити протягом двох грудневих днів? Які труднощі виникали в них?
- 3) Визначте основні дії сил, які підтримували правлячий режим. Які зміни відбувалися в їхніх лавах протягом 21–22 грудня 1989 року?

- 4) Наведіть приклади того, що виступи румунів набули загальнонаціонального характеру та були спрямовані проти існуючого політичного режиму.
- 5) Охарактеризуйте специфіку ліквідації комуністичного режиму в Румунії.

Документ 7

З інтерв'ю міністра закордонних справ Сербії, пана Вука Драшковича міжнародному громадсько-політичному щотижневикову «Дзеркало тижня» (липень 2006 року)

«Мілошевич вмер, але не вмер спосіб мислення, який він створював десятиліттями.

...Втручання (*прим. авт.* — сил НАТО) було необхідним, тільки воно надто запізнилося. Якби НАТО втрутилося ще в 1990 році, Югославія не розпалася б. І тоді не було б необхідності здійснювати це втручання ані проти сербів, ані проти хорватів, ані проти мусульман. Необхідно було б втручання двох-трьох центрів деструкції в державі.

...Югославія не розпалася — її вбили... Югославію два століття створювали найкращі серби, хорвати, словенці, а потім за десять років вбили найгірші з них. Ми були державою, в якій були перспективи стати балканською Америкою. Ми всі в Югославії належали своїм націям, і ніхто не забороняв і не заперечував приналежності до цих націй. Але на поверхні була створена югославська самосвідомість.

...Десятиліттями ми жили в одній державі. Ми зв'язані шляхами та телекомунікаціями, шлюбами... У 1991 році, коли почалось убивство Югославії, 7,5 млн. її громадян були народжені у змішаних шлюбах. Це була третина населення.

...Історичні зв'язки та найбільша спорідненість між сербами та чорногорцями залишаються. Розлучення саме на державному рівні аж ніяк не буде складним, оскільки ми фактично вже були розділені. Не забувайте, що ця держава (*прим. авт.* — «Сербія і Чорногорія») — це нова назва держави з 4 лютого 2003 року, яка утворена після припинення існування Союзної Республіки Югославії (СРЮ)) була не федерацією, а об'єднанням двох держав — Сербії та Чорногорії. Практично все вже було поділено, окрім дипломатії та армії. Ще до чорногорського референдуму була досягнута домовленість, як вирішити це питання. Військове майно на території Сербії належить Сербії, а на території Чорногорії — Чорногорії. Сербії відійдуть усі закордонні дипломатичні представництва, але пізніше шість відсотків від них отримає Чорногорія.

...Косово ніколи не було міжнародно визнаною державою. Косово завжди було складовою частиною Сербської держави, скільки вона існувала. І Косово — це те місце, на якому заснована й Сербська держава, й сербська

культура, й національний міф. У новітній історії сербська армія звільнила від турків Косово у 1912 р. І тоді Косово знову увійшло до складу Королівства Сербії... не як край, а просто як Косово або Стара Сербія... У комуністичній Югославії Косово був краєм у складі Сербії.

...Можна провести паралель між Косово та іншими сепаратистськими регіонами у світі. Усі вони зараз уважно спостерігають, як буде розв'язаний косовський вузол: за правом права чи за правом сили? Якщо за правом права, тоді Косово, безумовно, повинно залишитися в державних кордонах Сербії.

...За планами та комбінаціями, спрямованими на отримання Косово незалежності..., стоїть один талант — вирішення маленьких проблем шляхом створення великих... Після цього рішення весь регіон Балкан перетвориться на Косово.

У будь-якому випадку, якщо у Сербії відберуть Косово, вона сприйме це з болем. І з почуттям приниження... Питання Косово не лише територіальне питання, а, перш за все, дуже глибоке духовне, історичне та емоційне питання для сербської нації.

...Мілошевич програв війну, підписав капітуляцію, а НАТО віддало наказ: війська, поліція та органи державної влади Сербії повинні залишити Косово. І ми відступили, вийшли з краю.

...Косово не може бути другою албанською країною на Балканах. І ми наполягаємо на цьому...» [55, 1 июля 2006 г., № 325 (604), С. 4].

Завдання

- 1) З'ясуйте особливості політичного, національного устрою колишньої Югославії.
- 2) Проаналізуйте особливості остаточного припинення існування колишньої югославської федерації.
- 3) Доведіть або спростуйте твердження про те, що розпад Югославії був закономірним історичним процесом.
- 4) Розкрийте суть «косовської проблеми». Дослідіть, яким чином ЄС, США та Росія прагнуть розв'язати цю складну проблему. Запропонуйте власну концепцію (програму) вирішення проблеми Косово.

Документ 8

Учені про події кінця 80-х рр. ХХ ст. у східноєвропейських країнах

А. *Доктор філософських наук, професор М. Добрускін*

«...Політичні перевороти в країнах Східної Європи, ...очолювані правими силами, відбивають інтереси класів, повалених у 40-х рр. Вони відкидають соціалістичний вибір народів і відкрито проголошують повернення до капіталізму.

...Може здаватися, що перевороти у Східній Європі стали результатом дій мас, народу. Але це тільки так здається...

...Мітинги та демонстрації, попри весь їхній демократизм, не варто переоцінювати, розглядати як виявлення волі всього народу. Їх соціальний склад був в основному обмежений участю інтелігенції, службовців, студентів, але недостатньо були представлені робітники та практично не представлені селяни.

Глибоко помиляються ті товариші, які оцінюють їх і як історичну закономірність.

...Не випадково тому вся буржуазна преса зустріла згадані події з бурхливою радістю та захватом, справедливо вбачаючи у них докорінну зміну співвідношення сил капіталізму та соціалізму в Європі.

...Цілком зрозуміло, що в більшості цих країн на зміну «моделі соціалізму»... прийшло ...пряме та відкрите відновлення капіталізму, — ось що несуть державні перевороти, які відбулися» [59, 17 июля 1992 г., № 170 (26618), С. 5].

Б. Політолог М. П. Павлова-Сільванська

«...Сьогодні, коли країни Східної Європи почали рухатися, в уявленні багатьох людей ...руйнується сонячна система, змодельована... пропагандою. Але зміни визрівали вже давно... У Східній Європі «варіант Тяньаньмень» не проходить. Розгін демонстрацій у Празі та Берліні, розстріл у Тимішоарі оголив антинародність політики, та режими впали.

...Не останню роль... відіграли давні контакти між опозицією. Її діячі... зустрілися та виробили загальну тактику ненасильницького перевороту.

...Перебудова в СРСР поступово зняла страх перед радянськими танками.

...Відносини між суверенними народами повинні мати пріоритети, бути вище інтересів політичних партій» [57, 3 января 1990 г., №2 (19702), С. 2].

Завдання

- 1) З'ясуйте об'єктивні внутрішні та зовнішні причини докорінних перетворень у Східній Європі.
- 2) Проаналізуйте висловлювання науковців і встановіть суть розбіжностей у їхніх поглядах на події кінця 80-х рр. у східноєвропейських країнах. Спробуйте пояснити причини такої полярності в поглядах науковців.
- 3) Висловіть власну точку зору щодо поглядів науковців. Яку з них ви поділяєте? Поясніть чому.

Блок III. Таблиці, схеми, графічні матеріали

1. Складіть порівняльну текстову таблицю «Демократичні рухи в країнах Східної Європи». Яких висновків ви дійшли?

№ з/п	Демократичні рухи	Країна	Мета	Характер руху	Результати
1	Револуція 1956 р.	Угорщина			
2	«Працька весна»				
3	«Солідарність»				
4	Висновки				

2. Заповніть порівняльну текстову таблицю «Режими народної демократії» в країнах Східної Європи» та зробіть відповідні висновки. Виділіть спільні та відмінні риси у процесі встановлення режимів народної демократії.

№ з/п	Назва країни	Особливості суспільно-політичного життя	Економічні перетворення	Відносини з СРСР
1	Польща			
2	Чехословаччина			
3	Угорщина			
4	Югославія			
5	Румунія			
6	Болгарія			

4. Опрацюйте матеріали підручника та заповніть схему «Розпад Югославії». Зробіть висновки за результатами проведеної роботи.

5. Використовуючи додаткові матеріали, заповніть порівняльну текстову таблицю «Південнослов'янські держави на сучасному етапі розвитку». Зробіть висновки за результатами проведеної роботи, зазначивши у них шляхи розв'язання існуючих внутрішньополітичних проблем та шляхи інтеграції до світової спільноти.

№ з/п	Назва держави	Провідні політичні діячі	Політичні партії та рухи	Внутрішньополітичні проблеми	Особливості зовнішньої політики
1	Боснія і Герцеговина				
2	Македонія				
3	Сербія				
4	Словенія				
5	Хорватія				
6	Чорногорія				

6. Заповніть таблицю «Європейська інтеграція країн Східної Європи». Зробіть висновки.

№ з/п	Назва країни	Дата вступу до		Розв'язання проблем перед вступом		Здобутки та проблеми після вступу до ЄС та НАТО
		ЄС	НАТО	економічні	політичні	
1						
...						

7. Складіть порівняльну текстову таблицю «Зовнішньополітичні напрями країн Східної Європи в XXI ст.». Яких висновків ви дійшли?

№ з/п	Назва країни	Лідери	Напрями зовнішньої політики			
			Російська Федерація	США	Україна	Країни ЄС
1						
...						

8. Проаналізуйте особливості внутрішньополітичного розвитку східноєвропейських країн на сучасному етапі та заповніть відповідні графи порівняльної текстової таблиці. Виділіть спільні та відмінні риси розвитку країн. Зробіть відповідні висновки.

№ з/п	Назва країни	Особливості внутрішньополітичного розвитку	
		Відмінні риси	Спільні риси
1	Польща		1
2	Чехія		2
3	Словенія		3
4	Угорщина		4
5
...		

9. Проаналізуйте матеріали, наведені в таблиці, про основні напрями партнерства України з країнами Східної Європи [55, 2 декабля 2000 г., № 47 (320), С. 4]. Визначте проблеми, які існують та запропонуйте шляхи їх вирішення.

№ з/п	Важливість партнерства	Сфери партнерства			
		Економічна	Енергетична	Політична	Восня
1	Головні партнери України	—	—	Польща	—
2	Важливі партнери України	—	Польща, Словаччина, Угорщина	—	Болгарія, Польща, Словаччина, Угорщина

10. Використовуючи додаткові джерела інформації, доберіть матеріали про заслуги лідерів країн Центральної та Південно-Східної Європи перед своїм народом у період з 1945 року до сьогоднішнього дня. Заповніть графі таблиці «Роль лідера у розвитку країни». Чим обумовлений саме такий добір лідерів?

№ з/п	Назва країни	Лідер	Внесок у розвиток країни
1	Польща	Лех Валенса	
...			

Блок IV. Завдання для роботи з історичним атласом

Карта «Європа у другій половині XX ст.»

- Назвіть країни Європи, в яких після завершення Другої світової війни був встановлений прорадянський комуністичний режим.
- Дайте визначення.
РЕВ — це __ .
Які країни Європи входили до її складу?
- Заповніть хронологічну таблицю «Встановлення комуністичних режимів у країнах Центральної та Південно-Східної Європи».

№ з/п	Рік	Назва країни
1	1945	Болгарія, __
2	1947	
3	1948	
4	1949	

- У яких країнах Східної Європи відбувалися демократичні рухи за громадянські та політичні права 50–80-х рр. ХХ ст.?
- Що об'єднує події в Угорщині та Чехословаччини в 1956 р. та в 1968 р. відповідно?

Карта «Революції 1989–1991 рр. у країнах Центральної та Східної Європи. Повалення комуністичних режимів у країнах Центральної та Східної Європи»

- У яких східноєвропейських країнах і коли представники комуністичної влади та опозиційних сил провели «круглі столи» щодо створення демократичних урядів?
- Коли і в якій країні відбулася так звана «оксамитова революція»?
- Продовжте хронологічний ланцюжок «Трансформація Чехословаччини».

- Коли та в яких румунських містах відбулися масові демонстрації громадян з вимогами проведення докорінних змін у країні? Якою була реакція правлячого режиму Румунії на грудневі виступи громадян у 1989 р.?
- Поясніть дату з історії Румунії.
25 грудня 1989 р. — __ .
- Заповніть текстову хронологічну таблицю «Новоутворені держави Східної Європи».

№ з/п	Дата	Назва держави
1	Червень 1991 р.	Словенія, Хорватія
2	Вересень 1991 р.	
3		Боснія і Герцеговина
4	Квітень 1992 р.	
5		Словаччина, Чехія

*Карта «Революції 1989–1991 рр. у країнах
Центральної та Східної Європи. Югославська криза»*

1. Назвіть держави, які утворилися на теренах колишньої Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії.
2. З'ясуйте особливості політичного та адміністративно-територіального устрою Боснії та Герцеговини. Чим це можна пояснити?
3. У яких містах були розташовані війська ООН? Проаналізуйте їх роль, використовуючи додаткові джерела інформації.
4. Проаналізуйте рух біженців на території колишньої Югославії та заповніть порівняльну таблицю «Міжетнічна катастрофа на Балканах наприкінці ХХ ст.». За результатами проведеної роботи зробіть відповідні висновки.

Національність біженців	Країна, яку залишили	Країна, до якої переселилися	Загальна кількість біженців
Серби	Хорватія	СРЮ	274 + 206 + +20 + 6 = = 506 тис. чол.
	Мусульмано-хорватська федерація Боснії та Герцеговини	Сербська Республіка Боснії та Герцеговини	
Хорвати	Мусульмано-хорватська федерація Боснії та Герцеговини		
	Сербська Республіка Боснії та Герцеговини		
Мусульманське населення	Сербська Республіка Боснії та Герцеговини		
Етнічні албанці		Албанія	
		Македонія	
		Чорногорія	

Блок V. Тренувальні вправи до ЗНО

1. У повоєнній Болгарії зміна форми правління з монархічної на республіканську відбулася за результатами референдуму, проведеного:
 - а) 1945 р.;
 - б) 1946 р.;
 - в) 1947 р.;
 - г) 1948 р.

2. В Югославії модель соціалістичного суспільства, що існувала за часів Йосипа Броз Тіто, називалася:
 - а) казармений соціалізм;
 - б) соціалізм з людським обличчям;
 - в) самоврядний соціалізм;
 - г) ліберальний соціалізм.
3. Суспільно-політичні перетворення в Чехословаччині у 1968 році отримали назву:
 - а) «золота епоха»;
 - б) «шокова терапія»;
 - в) «кадаризм»;
 - г) «Працька весна».
4. Видатним реформатором Угорщини в 50-х рр. вважається:
 - а) Імре Надь;
 - б) Станіслав Миколайчик;
 - в) Вацлав Гавел;
 - г) Тодор Живков.
5. Події, які започаткували в грудні 1989 року початок румунської демократичної революції та призвели до падіння режиму Н. Чаушеску, розпочалися в місті:
 - а) Констанца;
 - б) Тімішоаре;
 - в) Ясси;
 - г) Бухарест.
6. Із наведеного нижче переліку ознак виберіть ті, що характеризують політичні режими, що постали в країнах Східної Європи в другій половині 40-х — на початку 50-х рр. XX ст. під назвою «народні демократії»:
 - а) активне втручання країн Західної Європи в політичне життя;
 - б) проведення низки соціально-економічних реформ;
 - в) прийняття «плану Маршалла» з метою швидкої відбудови господарства;
 - г) провідними політичними силами стали ліві партії;
 - д) переслідування опозиційних політичних діячів та формування однопартійної системи.
7. Розташуйте події з історії східноєвропейських країн в хронологічній послідовності та впишіть поруч рік, коли вони сталися.
 - а) Польща стала членом НАТО (__ р.);

- б) розпад Чехословаччини та утворення двох незалежних держав — Словаччини та Чехії (___ р.);
- в) проголошення незалежності Боснії та Герцеговини, Македонії, Словенії, Хорватії (___ р.);
- г) падіння влади Ніколає Чаушеску в Румунії;
- д) придушення радянськими військами угорської революції (___ р.).
8. Співвіднесіть дати та події. Наслідки цих подій запишіть у відповідну графу таблиці.

Дата	Подія	Наслідки
1) 2006 р.	а) Придушення радянськими військами Угорської революції	
2) 1999 р.	б) «Празька весна» в Чехословаччині	
3) 2007 р.	в) Чорногорія стала незалежною державою	
4) 1956 р.	г) Бомбардування військами НАТО Югославії	
5) 1968 р.	д) Румунія стала членом ЄС	

9. З'ясуйте, про кого з видатних діячів йдеться.
- 1) Він очолив опозиційні сили у правлячій партії, очолив у 1956 році уряд, згодом був знищений як «контрреволюціонер», але у 1989 році був реабілітований у зв'язку з падінням комуністичного режиму.
- 2) З березня 1965 року по грудень 1989 року його одноосібне правління ознаменувало становлення «золотої епохи», а сучасники назвали його «геній Карпат», «Дунай думки».
- 3) Цьому лідерові країни належать такі висловлювання: «...Усіх інших — хто допомагає гребти, я не беру до уваги. Я веду корабель... та у цьому значенні справді приписую все собі. ...Ми випроводили радянські війська, наш борг заморожений, комуністи... зробити нічого не можуть. Багато людей попрацювали над усім цим, однак вони не були капітанами» [2, С. 172–173].
- 4) Політичний діяч, який пішов на розрив зв'язків з Й. Сталінін, створив модель самоврядного соціалізму, але після його смерті у країні почалися відцентрові процеси, які призвели до розпаду держави та початку громадянської війни в колишніх республіках.
- 5) Походить з багатой родини, перебував тимчасово у в'язниці як дисидент, автор книги «Сила безсилых», внаслідок демократичної революції став президентом країни, яка незабаром припинила своє існування.

Блок VI. Теми для рефератів, доповідей, повідомлень, есе

1. Політика СРСР і країни Центральної й Східної Європи після Другої світової війни.
2. Створення та діяльність Ради Економічної Взаємодопомоги.
3. Країни — учасники Організації Варшавського договору.
4. Боротьба за демократію в країнах Центральної та Східної Європи в 1950–1980 рр. Події в Угорщині, Чехословаччині, Польщі.
5. Події 1956 року в Угорщині та 1968 року в Чехословаччині: досвід порівняння.
6. Створення та діяльність «Солідарності» у Польщі. Лех Валенса.
7. Клан Н. Чаушеску при владі в Румунії.
8. Проблеми розвитку Болгарії за часів правління Тодора Живкова.
9. Демократичні революції в країнах Центральної та Східної Європи в 80-х — на початку 90-х років ХХ ст.: порівняльний аналіз.
10. Розпад Югославії: причини й наслідки.
11. «Косовська пастка». Чи є вихід з неї?

Блок VII. Словник

«*Кадаризм*» — політика реформ, що проводилися Яношом Кадаром в Угорщині в 60–70-х рр. ХХ ст.

Народна демократія — політичний устрій, що затвердився в країнах Центральної та Східної Європи в 50-х рр. ХХ ст. Демократія мала умовний характер, народовладдя фактично підмінялася владою комуністичних партій.

«*Оксамитові революції*» — термін, що вживається для позначення анти-тоталітарних за змістом революцій 1989–1991 рр. у деяких країнах Східної та Південно-Східної Європи (Чехословаччини, Болгарії, НДР), які відбувалися мирним шляхом і призвели до ліквідації комуністичних режимів, утворення нових держав, зміни співвідношення сил на світовій арені, участі цих країн у загальноєвропейських інтеграційних процесах.

Організація Варшавського договору — була заснована у 1955 році. Штаб Організації Варшавського договору перебував у Москві. Варшавський договір передбачав створення об'єднаного командування збройними силами країн-учасниць, вони зобов'язувалися утримуватися від силових методів у розв'язанні взаємних конфліктів, у випадку збройного нападу на будь-яку країну-учасницю договору інші зобов'язувалися надати негайну допомогу державі, яка зазнала нападу. Була офіційно розпущена в 1991 р. після нападу СРСР.

«*Празька весна*» — події у Чехословаччині 1968 р., спроби проведення реформ і відновлення демократії партійним керівництвом Чехословаччини на чолі з Олександром Дубчеком.

Рада Економічної Взаємодопомоги (РЕВ) — міжнародна організація, створена в 1949 р. за ініціативи СРСР з метою зміцнення й розширення торговельних, економічних і політичних зв'язків між країнами соцтабору, що увійшли до неї, (Албанією, Болгарією, Чехословаччиною, Угорщиною, Польщею, Румунією) і СРСР. Албанія припинила участь у РЕВ в 1961 р. У 1950 р. до РЕВ увійшла НДР, в 1962 р. — Монголія, в 1972 р. — Куба, в 1978 р. — Соціалістична Республіка В'єтнам. У зв'язку з падінням комуністичних режимів у Східній Європі в 1989 р. і розпадом СРСР в 1991 р. РЕВ припинила своє існування.

«Солідарність» — незалежне польське профспілкове об'єднання в Польщі. Засноване в 1980 р. Керівником до 1990 р. був Лех Валенса. Входить до Міжнародної конфедерації вільних профспілок. Вимоги збільшення заробітної плати і політичних свобод принесли «Солідарності» широку політичну підтримку. У 1981 р. діяльність організації була заборонена, проте профспілка продовжувала функціонувати нелегально. У 1989 р. «Солідарність» відновила легальну діяльність, її представники увійшли до складу уряду.

КРАЇНИ АЗІЇ, АФРИКИ ТА ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ

Блок I. Творчі та пошукові завдання та запитання

1. Проаналізуйте причини та виділіть основні етапи процесу деколонізації в другій половині ХХ ст. Поясніть особливості вибору шляхів розвитку країн Азії, Африки та Карибського басейну після здобуття ними незалежності.
2. Японію називали «політичним карликом з великим гаманцем» та «економічною твариною».
 - 1) З'ясуйте чому.
 - 2) Назвіть внутрішні та зовнішні складові, які лежать в основі цих висловлювань.
3. Розв'яжіть історичну задачу.

Зараз Японія переживає перехідний період, коли на протигагу гаслу «Підемо з Азії, увійдемо до Європи!», висувається гасло «реанімації Японії» (тобто повернення її до лона рідної Азії за одночасного збереження та зміцнення своїх позицій на Заході). Поміркуйте, які зміни у світі, вимусили уряд країни змінити свою позицію.
4. Джавахарлал Неру писав на початковому шляху незалежності Індії: «Чи мусимо ми прямувати англійським, французьким або американським шляхами? Хіба ми маємо час у 100-150 років, щоб досягти нашої мети? Це нас абсолютно зовсім не влаштовує. У такому випадку ми просто загинемо». [2, С.181].
 - 1) Поміркуйте, як та завдяки чому уряду Індії вдалося подолати вікове відставання.
 - 2) Визначте основні підсумки «курсу Неру» (реформи Дж. Неру та його послідовників І. Ганді та її сина Р. Ганді) для становлення сучасної моделі розвитку індійської держави.
5. Відомо, що роль лідера в історії країни вкрай важлива. Розкрийте роль родини Неру-Ганді у розвитку Індії. Самостійно доберіть критерії для оцінки діяльності цих відомих політичних діячів країни.
6. Згідно з радянсько-китайським договором від 14 серпня 1945 року радянські війська залишили територію Китаю 3 травня 1946 року. У свою

чергу, американські війська залишили Китай лише восени 1949 року [35, С. 184].

- 1) З'ясуйте причини виникнення такої ситуації.
- 2) Розкажіть про суспільно-політичні події, які відбувалися в Китаї у період з 1945 по 1949 рр.
- 3) Дослідіть, якою на той час була міжнародна ситуація та яким чином вона впливала на події всередині Китаю.
7. Простежте, як у Китаї в період правління Мао Цзедуну реалізовувалися маоїстські утопії («великий стрибок» у 1957–1976 рр., «культурна революція» у 1966–1976 рр.). Визначте їх основні ідеї, гасла, перебіг та наслідки для країни.
8. У грудні 1978 року пленум ЦК КПК ухвалив рішення про початок принципово нової політики. Назвіть видатного діяча Китаю, якого називають «архітектором реформ». Проаналізуйте зміст політики реформ за такими орієнтованими критеріями:
 - а) причини переходу до нової політики;
 - б) реформи в промисловості;
 - в) реформи в сільському господарстві;
 - г) специфіка залучення іноземних інвестицій;
 - д) особливості проведення реформ;
 - є) методи здійснення реформ;
 - ж) підсумки реформ у Китаї.
9. Проаналізуйте, яким чином чергове загострення палестино-ізраїльських відносин впливає на внутрішньополітичне життя в Ізраїлі.
10. Розв'яжіть історичну задачу.

США прагнули встановити в Іраку демократичний політичний режим: здійснили вторгнення в країну, усунули диктаторський режим Саддама Хусейна, стратили його. Але натомість отримали громадянську війну, безкінечні терористичні акти, жертвами яких щоразу стають мирні громадяни.

З'ясуйте, чому відбуваються такі жахливі події та яким чином можна припинити теракти та забезпечити повоєнну відбудову країни?

11. Розв'яжіть історичну задачу.

Дослідник І. Черкасова про особливості розвитку Південної Африки відзначає: «Небезпеки чекають на Південну Африку й на міжнародній арені. Технологічно високорозвинена частина світового співтовариства, нав'язуючи монетаризм та застосовуючи заходи економічного примусу..., прагне загальмувати розвиток інших країн при переході до нових «правил гри» (адаптації до світового ринку), з тим, щоб продовжити вилучення ресурсів за зниженими цінами, використовуючи... такі інструменти, як низь-

ка заробітна плата, руйнування раніше створених імпортозамінюючих виробництв і жорстка прив'язка до міжнародної фінансової сфери». [4, С. 190].

- 1) Дайте визначення поняттю монетаризм.
 - 2) З'ясуйте, чому саме таку політику здійснюють провідні країни світу щодо країн, які розвиваються.
 - 3) Як ви вважаєте, саме така політика світового співтовариства має місце лише щодо Африки чи й для всіх країн, які розвиваються? Наведіть приклади.
12. Розв'яжіть історичну задачу.
- Директор Інституту Африки Російської Академії наук А. М. Васильєв зазначав: «В Африці ще ніде немає сучасного громадянського суспільства, але є його окремі елементи, органічні або імплантовані, або ті, що імітують чужі зразки...» [4, С. 38]
- 1) Використовуючи знання з правознавчих курсів, дайте визначення поняттю «громадянське суспільство».
 - 2) З'ясуйте, чому в Африці немає громадянського суспільства. Які б заходи ви запропонували лідерам африканських країн для побудови у них громадянського суспільства?
13. Розкрийте роль політичних лідерів країн Латинської Америки за власно обраними критеріями.
14. Проаналізуйте особливості регіональних інтеграційних процесів у латиноамериканському регіоні та Карибському басейні. З'ясуйте, яким чином вони впливають на розв'язання головних економічних проблем?
15. Розв'яжіть історичну задачу.

У другій половині ХХ ст. надання жінкам рівних з чоловіками прав у громадсько-політичній діяльності набуло конституційного оформлення у багатьох країнах світу. Становлення гендерної демократії започатковане й у країнах Азії, Африки та Латинської Америки. Знайдіть, у яких країнах названих континентів жінки посідали та посідають ключові державні посади. Підготуйте виступ про них. Вибір обгрунтуйте.

Блок II. Документи епохи та про епоху

Документ 1

- А. *З інтерв'ю прем'єр-міністра Японії, лідера правлячої Ліберально-демократичної партії Нобору Такесіта газеті «Известия» (березень 1989 року)*
- «...Це була епоха різких, докорінних змін, яка увібрала у себе відродження з післявоєнних руїн, прийняття демократичної конституції, яка надає повні гарантії основним правам людини для всього народу та містить

відмову від війни як засобу вирішення міжнародних суперечок, ...небачено швидкий в історії людства розвиток економіки... Але виклик історії та труднощі, які ставив перед нами час, ми подолали завдяки творчим ідеям, що йшли від народу, та, звичайно, напруженню сил самого японського народу... Зараз наш народ бачить свою місію в тому, щоб залишити в історичній практиці унікальний приклад — довести можливість існування великої економічної держави без перетворення її на військову державу.

...Повоєнним економічним і соціальним процвітанням наша країна зобов'язана ...відкритій міжнародній економічній системі, яка зробила можливим вільний обіг матеріалів і сировини, грошових ресурсів, кадрів, інформації.

...У повоєнні роки Японія в галузі національної оборони дотримується політики, що спирається на мирну конституцію та будується на системі японо-американських угод з безпеки, дотримуючись принципу виключно самооборони...

...Коли ми говоримо про територіальне питання, то маємо на увазі вигоди... про повернення Японії її споконвічних земель — чотирьох островів: Хабомаї, Шикотан, Кунашир та Ітуруп, — які ще за японо-російським договором 1855 року були визнані як японські території. З того часу до закінчення війни у 1945 році вони нікому іншому, окрім Японії, не належали» [56, 2 марта 1989 г., № 61 (22599), С. 5].

Б. *Нобору Макіно, президент Центру комплексних досліджень концерну «Міцубісі»*

« Сам по собі лабораторний успіх нічого не вартий — без упровадження у практику народу від нього ніякої користі. Ви не повинні обмежуватися науковими дослідженнями..., а прямувати на заводи, сприяти перетворенню розробок у товар, обминати складний шлях впровадження його у виробництво. Погляньте на японські заводи. Не кажучи вже про інженерів — нещодавніх випускників університетів, ви можете там зустріти й докторів технічних наук» [46, С. 91].

В. *Зі «Спогадів» колишнього канцлера ФРН Віллі Брандта*

«Вражаючим прикладом того, чого можна досягти, завдяки прагненню модернізації, якщо внутрішні та зовнішні рушійні сили доповнюють одна одну, є Японія... У 1949 р. можна було лише мріяти про те, що 40 років по тому весь світ буде здійснювати паломництво... до Токіо, наполегливо домагатися засобів і рекомендацій, щоб не втратити остаточно контроль над економічними проблемами.

...Дисципліна, старанність..., успадковані японцями, протягом декількох десятиліть призведуть до найвищих досягнень в галузі технології та організації праці... Величезні зміни висунули острівну імперію у лави перших торгових націй... Я побачив...: дешева робоча сила та вигідні патенти із за-

хідних країн... Вони переконливо спростували міф, що військова техніка сприяє економічному зростанню. Вони енергійно та ефективно вкладали кошти у громадянську технологію» [49, 1991, № 6, С. 65].

Завдання

- 1) Пригадайте, про яке економічне явище йдеться в інтерв'ю Н. Такесіта та спогадах В. Брандта. Визначте його хронологічні рамки.
- 2) Проаналізуйте його складові та специфіку цього економічного явища в Японії.
- 3) З'ясуйте причини та суть територіальних суперечок між СРСР, з 1991 року — Російською Федерацією, та Японією. Дослідіть цю проблему на сучасному етапі розвитку російсько-японських відносин.
- 4) Із документів А та В стає зрозумілим, що Японія має обмежені збройні сили. Проте 14 травня 2007 року японський парламент прийняв закон про проведення через три роки референдуму щодо зміни ст. 9 Конституції та збільшення кількості збройних сил. Позиція офіційного Токіо (колишній уряд Дзюнітіро Коїдзумі та теперішній — Сіндзє Абе) дещо йде урозріз з думкою японців (лише 30% висловлюється за перегляд існуючого стану справ). З'ясуйте внутрішні та зовнішні причини, які призвели до зміни військово-політичного становища Японії.

Документ 2

- А. *Зі спеціального повідомлення за результатами роботи Наради Міністрів Закордонних справ СРСР, США та Великої Британії від 28 грудня 1945 року «IV. Китай*

Три Міністри Закордонних Справ обмінялися думками з питань, які стосуються становища в Китаї. Вони домовилися про необхідність об'єднання та демократизацію Китаю під керівництвом Національного Уряду, про широке залучення демократичних елементів до всіх органів Національного Уряду та про припинення громадянської війни. Вони підтвердили свою відданість політиці невтручання у внутрішні справи Китаю...

Між двома Міністрами Закордонних Справ мають місце повна згода стосовно бажаності виведення з Китаю радянських й американських збройних сил у якнайбільш стислі строки, поєднані з виконанням ними зобов'язань та відповідальністю». [43, С. 58].

- Б. *З американської газети «Нью-Йорк Херольд Трибюн» від 30 червня 1946 року*
«Гомінданівські армії споряджені, озброєні та навчені американцями дуже добре. Комуністичні армії мають озброєння, захоплене в японців, але порівняно з гомінданівськими арміями вони озброєні слабо, вони, вірогідно, незабаром утратять усі зайняті ними міста, оскільки уникатимуть великих битв. Вони будуть проводити партизанську маневрову тактику боротьби... Вони слабкі лише у військовому значенні. Політично ж вони вельми

сильні, що вони й довели у період японської окупації... Політичні маневри їх завжди були вдалими. Дуже сумнівно, що комуністів можна розтрошити однією військовою силою». [52, 1947, № 1 (январь), С. 26].

Завдання

- 1) Назвіть, які країни та чому саме вони вирішували майбутню долю Китаю по завершенні Другої світової війни.
- 2) Визначте провідну мету рішення, ухваленого за результатами роботи Народи Міністрів Закордонних справ.
- 3) З'ясуйте, чи вдалося виконати рішення, ухвалене на Нараді Міністрів Закордонних справ щодо припинення громадянської війни в Китаї.
- 4) Які політичні сили вели збройну боротьбу за владу в повоєнному Китаї, у чому полягали переваги ворогуючих сторін та які країни надавали їм підтримку?
- 5) Дослідіть, чим та коли завершилася боротьба за владу в Китаї.

Документ 3

Зі «Спогадів» колишнього канцлера ФРН Віллі Брандта

«...В урядовій резиденції для офіційних гостей я зустрівся з Ден Сяопіном, невисокою, сповненою енергією людиною...

Він визначав основні напрями політики як офіційний голова комісії радників при ЦК і головуєчи в могутньому військовому комітеті. Я цитую з розмови, яку ми вели за столом... «Китай — ще відносно відстала країна. Наші проблеми — це технологія та кваліфіковані кадри. Власними силами ми з цим не впораємося. В ізоляції не можна розвиватися. Звідси наша політика відкритості для зовнішнього світу». «У нас багато старих членів партії. Чимало з них перебувають у ній декілька десятиліть. Як перехідну систему ми створили комісію радників. Старі функціонери поступаються місцем більш молодим. Разом з тим ми надаємо в їх розпорядження свою мудрість... Йдеться про те, щоб шляхом передачі мудрості та досвіду надати новому поколінню впевненість та стабільність».

...На початку 1988 року ... старець (*прим. авт.* — Ден Сяопін), що прибув із Китаю, був підданий дружньому допиту: «Чи можна розраховувати на те, що вже за життя наступного покоління значно підвищиться добробут?» Відповідь: «Звичайно, років через сто ми досягнемо певних успіхів».

...Поки студенти та робітники, які вимагали відставки... старця, нічого не досягли. Людина, про яку у світі створили таке романтичне уявлення, знову почала насаджувати терор і страх. Він ще раз запровадив смертну кару, яку вважав не інакше як «виховну функцію». І світ, жахаючись, відвернувся» [49, 1991, № 6, С. 69].

Завдання

- 1) Про якого видатного китайського політичного та державного діяча йдеться? Яке прізвисько та чому саме він отримав?

- 2) З'ясуйте, які зміни сталися в Китаї у 80-х рр. Поясніть чому.
- 3) Розкрийте специфіку проведення політичних та економічних реформ у Китаї у 80-х рр. ХХ ст.
- 4) Установіть, у чому полягали протиріччя між існуючим політичним режимом і розвитком економічних умов (на прикладі Ден Сяопіна).

Документ 4

- А. *З виступу на всеіндійському радіо прем'єр-міністра Індії Індіри Ганді від 26 січня 1966 року*

«...Наша продовольча проблема може бути вирішена лише шляхом збільшення виробництва. Ми маємо зараз ретельно продуманий план іригаційних робіт, виробництва хімічних добрив, отримання високоякісного насіння, а також забезпечення селян технічними консультаціями та кредитами. Ніде спираючись на власні сили не відіграє такої ролі, як у сільському господарстві; ми повинні досягти більш високого рівня виробництва не лише величезного та швидко зростаючого населення, але й експортної торгівлі.

...Видатну роль у нашій стратегії економічного прогресу відіграє державний сектор, покликаний забезпечити швидкий розвиток основних галузей промисловості, а також енергетики та транспорту... Ця стратегія покладає на нас обов'язок створювати та розширювати підприємства державного сектора, ефективно керувати ними, отримуючи досить великі прибутки для подальших капіталовкладень. У рамках нашої змішаної економіки приватні підприємства процвітають та отримують допомогу й підтримку від уряду. Ми будемо й у подальшому заохочувати приватну ініціативу та надавати їй підтримку» [5, С. 150–151].

- Б. *З відповіді прем'єр-міністра Індії Індіри Ганді під час дебатів у Народній палаті 20 лютого 1969 року*

«Головне питання... пов'язане з існуючим у країні сепаратистським рухом... Я завжди прагну виступати не лише проти комуналізму, але й проти всього того, що заохочує кастаїзм, регіоналізм або місцеву обмеженість та створює у деяких індійських громадян враження, начебто вони не користуються такими ж правами, як і решта громадян Індії.

...Але з питань про меншини партія «Джан сангх» дотримується таких поглядів, які, як на мене, не відповідають інтересам єдності нашої країни.

У країні все ще багато людей піддані настроям комуналізму, кастеїзму та регіоналізму... Але ми (*прим. авт.* — мається на увазі партія ІНК) завжди докладали зусиль для боротьби з такими роз'єднуючими тенденціями.

Що стосується уряду, то він вдається до різноманітних методів, щоб впоратися з аналогічними ситуаціями.

...Я підтримую постійний контакт з головними міністрами штатів...

...Я закликаю до співробітництва усі партії.

...Ми мусимо думати про те, як уберегти єдність країни в умовах, коли в різних штатах існують уряди, якими керують представники різних політичних партій.

...Ми повинні працювати для того, щоб створити єдину Індію, щоб вона, говорячи словами нашого великого поета Тагора, не була відокремлена тісними перегородками домівок...» [5, С. 407–410].

Завдання

- 1) Розкрийте суть заходів уряду І. Ганді для вирішення нагальних економічних проблем.
- 2) З'ясуйте специфіку економічної моделі Індії. Чи виявилася вона дієздатною, щоб модернізувати країну?
- 3) Розкрийте суть політичних, національних і релігійних проблем, які існували та існують до теперішнього часу в Індії.

Документ 5

Точка зору Надзвичайного та Повноважного посла Держави Ізраїль в Україні пані Наомі Бен-Амі щодо палестино-ізраїльського конфлікту (липень 2006 р.)

«...Ситуація дійсно надзвичайна... Ізраїль традиційно програє інформаційну війну... Багато років з Ізраїлю формували образ ворога та агресора. Велику роль тут відіграла свого часу радянська система, яка мала тісні зв'язки з країнами Близького Сходу.

...Ізраїльтяни теж плачуть над тілами своїх загиблих рідних та змивають кров з асфальту.

...Саме тому Ізраїль звернувся з проханням до міжнародних посередників дозволити завершити антитерористичну операцію на території Лівану (прим. авт. — події літа 2006 р.). Якщо не ліквідувати існуючу там інфраструктуру терору, то ситуація повториться знову й знову.

«Хезболла» перетворила південний кордон Лівану на базу для удосконалення своїх військ... Іран зробив з Лівану полігон для відпрацювання нових терористичних стратегій. За нашими даними, на боці «Хезболли» воюють декілька сотень військовослужбовців іранської армії.

До сих пір Ліван з цим мирився... »Хезболла» одночасно фінансує урядові соціальні проекти, утримує школи та як партія увійшла до коаліційного уряду Лівану.

Наш найближчий приклад — це Ліван та Палестинська автономія. У Палестинській автономії екстремістська організація ХАМАС, використовуючи демократичний виборчий процес, отримала більшість у парламенті та сформувала уряд. Ізраїль поставили перед фактом демократично обраної влади.

...ХАМАС прийшов до влади, декларуючи прихильність позиціям збройної боротьби з Ізраїлем. І перекреслив усі наші домовленості з Палестинською автономією щодо врегулювання відносин». [55, 22–28.08.2007 г., № 28 (607), С. 5].

Завдання

- 1) Чому ізраїльтяни поступаються арабам в інформаційній війні?
- 2) З'ясуйте, у чому полягають труднощі в боротьбі з угрупованням «Хезболла».
- 3) Розкрийте суть арабо-ізраїльських відносин після проведення у 2006 р. виборів у Палестинській автономії.
- 4) Чи поділяєте ви точку зору ізраїльського посла щодо ситуації на Близькому Сході?

Документ 6

А. Зі «Спогадів» колишнього канцлера ФРН Віллі Брандта

«Об'єктом загального захоплення, а також глибокого вивчення вже давно є не японці, а ті діти азійського економічного дива, яких... називають «чотири дракони»: Південна Корея та Тайвань, Гонконг і Сінгапур, за якими на відстані крокують Малайзія та Таїланд... Їхній досвід свідчить, що ніщо не може бути настільки успішним, як сам успіх, а також вчить, що прогрес та свобода не обов'язково перебувають у рівновазі. Незважаючи на всі невдачі, саме розвиток Південної Кореї надихає найбільше: динаміка ринкової економіки приводить до підйому політичної демократії...» [49, 1991, № 6, С. 65–66].

Б. З репортажу спеціального кореспондента газети «Известия»

С. Агафонова «Південна Корея: Штрихи до портрету» (квітень 1989 р.).

«...Сеул охоплений лихоманкою будівництва ...Центральним гаслом шостої республіки (так називається адміністрація президента Ро Де У) з перших днів став короткий заклик: відстояти політичну стабільність шляхом підтримки подальшого розвитку економіки.

...Темп зростання — один з найбільших у світі: за останні три роки понад 12 % щорічно (у 1980 р. — «–5,2 %»). Інфляція у період 1986–1988 рр. становила 3–5 % (у 1980 — майже 45 %). Безробіття зареєстроване на рівні 3 %, що зовсім небагато порівняно з ситуацією у світі в цілому (на початку 80-х рр. — 5 %). Зовнішній борг... зменшився з майже 47 до 31 млрд доларів... Солідне позитивне сальдо у зовнішніх операціях досягло... 14, 5 млрд доларів.

...Інститут розвитку Кореї — найбільш впливовий у країні «мозковий трест», де виробляється стратегічна політика в галузі економіки та головні орієнтири для бізнесу та уряду.

...Прийнявши за основу так звану «експортну модель», Південна Корея поспішила на світові ринки... Текстиль, одяг і взуття завдяки небагато

низькій вартості робочих рук, низькому курсу національної валюти... та недорогій сировині випускалися на зовнішній ринок за такою ціною, що пробивали будь-які конкурентні бар'єри. Слідом за «легкими галузями» настав час суднобудування, будівництва, металургії, хімії, які розвивалися за такою ж схемою...

...Нафтовий шок став... серйозним потрясінням... Акцент був зроблений на поступовий розвиток внутрішнього ринку, диверсифікацію джерел сировини, мобілізацію фінансів та освоєння високотехнологічних галузей...» [56, 14 апреля 1989 г., № 104 (22642), С. 5].

В. *Зі статті доктора історичних наук Є. Бажанова «Сінгапур: 20 років по тому» (1990 р.).*

«...Протягом останніх десятиліть... валовий національний продукт зріс у середньому на 10 % щорічно. Сінгапур — один з найбільших світових центрів у галузі фінансів, авіаційного та морського транспорту, супутникового та факсимільного зв'язку... Вивезення кольорових телевізорів, відеомагнітофонів, електронних компонентів до Японії збільшився на декілька сот відсотків. У торгівлі з США... має активне сальдо у сумі 2 млрд доларів... При цьому Сінгапур не потерпає від безробіття та інфляції.

...Ефективність стратегії, яку в 60-х роках взяв на озброєння... сінгапурський уряд на чолі зі своїм незмінним прем'єр-міністром Лі Куан Ю, ... полягає у ринковій економіці. Іншим елементом стратегії Лі Куан Ю є державне регулювання ринку за допомогою господарських і нормативно-адміністративних важелів.

...Задля досягнення політичної стабільності влада не вагається у виборі засобів. Окрім профспілок, тримає в лабетах опозиційні політичні партії, пресу, громадські організації. У країні начебто присутні усі зовнішні атрибути демократії, але кожен сінгапурець добре знає межу дозволеного... Не варто піддавати сумніву загальну стратегію розвитку, здійснювану урядом, вважається неприйнятним критикувати особисто прем'єра» [56, 6 января 1990 г., № 6 (22909), С. 5].

Завдання

- 1) Назвіть країни, які входять до «нових індустріальних країн» (НІК) світу.
- 2) Проаналізуйте складові розвитку НІК:
 - а) економічна модель;
 - б) політичний режим.
 З'ясуйте, чому ці країни отримали назву «чотири дракони».

Документ 7

А. *Із заяви президента Франції Шарля де Голля в середині 1960 р.*

«Немає нічого дивного у тому, що відчуваєш ностальгію за імперією. Так само можна сумувати про м'якість світла, яке колись випромінювали мас-

ляні лампи, про пишність вітрильного флоту в минулому, про чудову, але вже не існуючу можливість проїхатися в екіпажі. Але ж не буває політики, яка здійснюється всупереч реальності» [49, 1991, № 2–3, С. 54–55].

Б. *З листа президента Франції Шарля де Голля синові (кінець 1960 р.).*

«Я продовжую справу щодо визволення нашої країни від пут, які її все ще оплутують. Алжир одна з них. З тих пір як ми залишили позаду колоніальну епоху, а це, звичайно, так, ми прямуємо новим шляхом... Врешті-решт, усі зрозуміють, що Північна Африка нас потребує набагато більше, ніж ми її» [49, 1991, № 2–3, С. 55].

Завдання

- 1) Розкрийте суть висловлювання «звільнити країну від пут».
- 2) Як ви вважаєте, чому Ш. де Голль заявив про те, що африканські народи потребують Франції більше, ніж вона їх.
- 3) Чи сумує автор за колишньою Французькою імперією?

Документ 8

А. *Економіст Мануель Агосін про економічний розвиток латиноамериканських країн*

«З середини 70-х років можна говорити про тенденції, які визначають собою поворот на 180 градусів у стратегії розвитку та політиці, яка з неї випливала. Уже в 1983 році розпочався поступовий перехід від моделі імпортозаміни на національному та регіональному (центрально-американському) рівнях до моделі динамічної участі в міжнародній торгівлі за межами свого регіону... У 1985 році порівняно швидко лібералізацію своїх економік розпочали Болівія та Мексика. На початку поточного десятиліття (*прим. авт.* — 90 рр. ХХ ст.) до них прилучилися ще декілька країн, включаючи Венесуелу, Перу, Аргентину та Бразилію. І навіть Колумбія, яка в 1990 році ухвалила план поетапного переходу до відкритої економіки протягом 4 років, у середині 1991 року вирішила прискорити його виконання і завершити в 1992 році» [24, С. 17].

Б. *Журнал соціал-демократів «Нуева сосьєдад» про особливості політичного розвитку країн Латинської Америки в 90-х р. ХХ ст.*

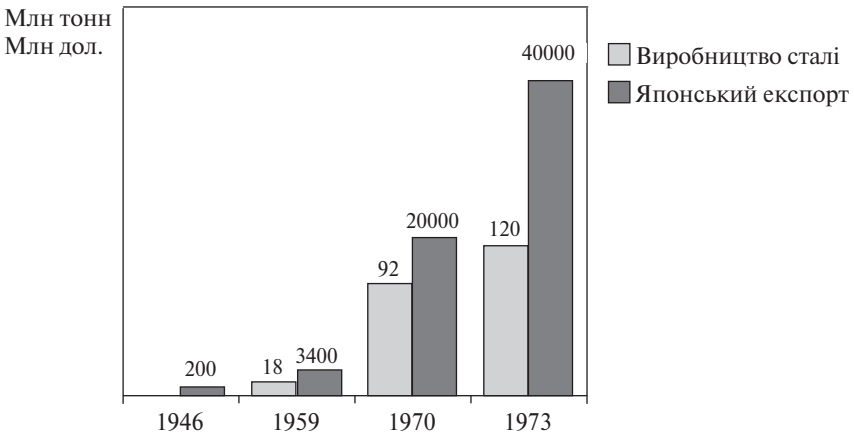
«Привід блукає Латинською Америкою, але натомість, щоб викликати страх, він має чимало прихильників... Йдеться про «нових правих», які під різними обличчям і в різних формах діють у країнах регіону, прагнучи легітимізувати свою присутність за допомогою участі у виборах, підтримки університетських центрів. У цьому полягає відмінність від нещодавнього минулого, коли праві вбачали у військових переворотах найбільш ефективний засіб для того, щоб нав'язати суспільству свої консервативні постулати» [23, С. 15].

Завдання

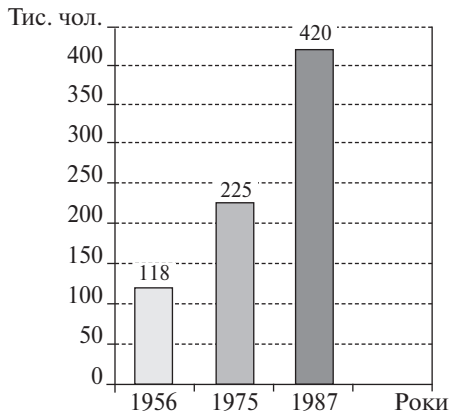
- 1) Визначте економічні тенденції, які визначилися у 80–90-х рр. XX ст. в розвитку латиноамериканських країн.
- 2) З'ясуйте, які зміни сталися в політичному житті країн Латинської Америки. Дослідіть, з чим вони були пов'язані.

Блок III. Таблиці, схеми, графічні матеріали

1. Проаналізуйте наведені у гістограмах дані про обсяги виробництва сталі та японського експорту товарів з 1946 по 1973 рр. [46, С. 21–23] З'ясуйте, завдяки чому країна, яка не має власних покладів руди, нарощує темпи виплавки сталі. Які товари складають японський експорт?

2. Поясніть специфіку розвитку японської економіки, використовуючи наведені у гістограмі дані [46, С. 54]. Зробіть висновки.

Число працівників, які спеціалізуються на дослідженнях в галузі природничих наук

3. Проаналізуйте наведені в цифровій таблиці дані «Зміни наукомісткості в галузях економіки Японії» [45, С. 230]. Доведіть, що структурні зміни в японській економіці свідчать, про перехід від інформаційного до кібернетичного суспільства.

№ з/п	Галузь	1980–1981 фінансовий рік	1993–1994 фінансовий рік
1	Обробна промисловість	1,73	3,47
2	Точне машинобудування	3,02	5,66
3	Транспортне машинобудування	2,34	3,15
4	Електротехнічна промисловість	3,71	6,04
5	Радіоелектроніка	3,94	6,16

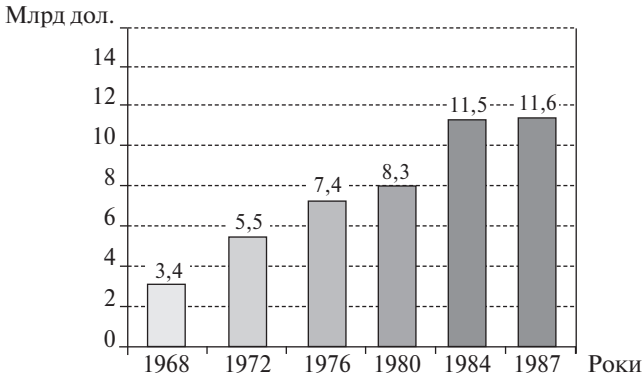
4. Проаналізуйте дані, наведені в таблиці «Культурна революція: агонія маоїстського режиму» [20, С. 159–160]. З'ясуйте наслідки цієї політики. Які особливості тоталітарної політики держави у Китаї продемонструвала «культурна революція»?

№ з/п	Категорії населення	Форми репресивних дій	Кількість чол.
1	Члени ЦК КПК VIII скликання	Оголошені «спецагентами та зрадниками»	60
2	Кандидати в члени ЦК КПК VIII скликання	Оголошені «спецагентами та зрадниками»	37
3	Члени ВРНП	Отримали ярлик «зрадники»	60
4	Секретарі міських комітетів, мери та їх заступники	Ув'язнення та страчені	30
5	Працівники літератури та мистецтва	Позбавлені посад та ув'язнені	2600
6	Кадрові працівники освіти та викладачі	Оголошено «ворогами революції»	142000
7	Кадрові працівники науково-технічної сфери	Оголошено «ворогами революції»	53000
8	Сфабрикований процес так званої «банди четвірки»	Засуджено: У тому числі страчено	727000 34000

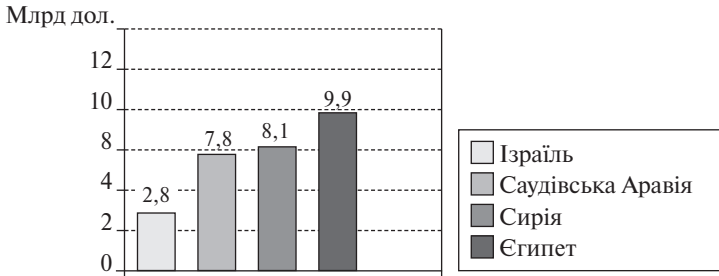
5. Складіть текстову таблицю «Реформи Ден Сяопіна у Китаї». З'ясуйте підсумки реформ. Зробіть висновки.

№ з/п	Сфери життя		Зміст реформ
1	Економічна	Промисловість	
		Сільське господарство	
		Інвестиційна політика	
2	Політична		
3	Демографічна		

6. Проаналізуйте наведені у гістограмах дані [59, 24 августа 1989 г., № 236 (25954), С. 4] та з'ясуйте причини того, чому Близький Схід перетворився на «діжку з порохом».
- а) Імпорт близькосхідними державами основних видів зброї (млрд доларів)

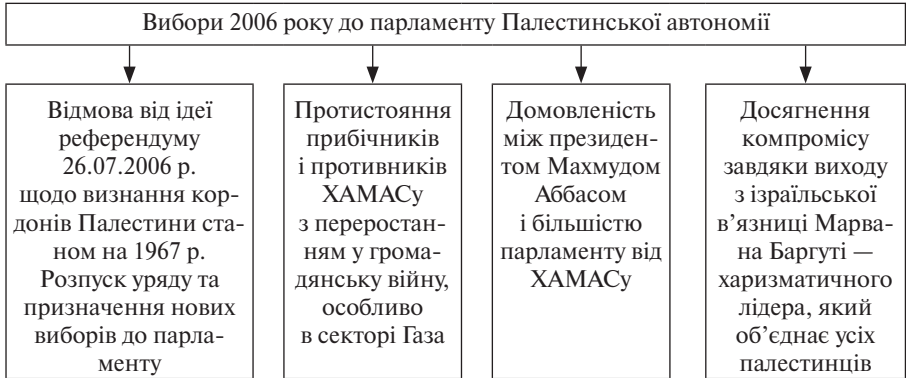

- б) Показники закупівлі окремими країнами арабського Сходу та Ізраїлем зброї в період з 1983 по 1987 рр. (в млрд доларів)

7. Проаналізуйте схему «Варіанти подальшого розвитку палестинського питання» та з'ясуйте, за яким із трьох шляхів здійснюється розвиток Палестини (див. С. 135).
8. Визначте фактори, які об'єднують та роз'єднують країни ісламського світу. Заповніть відповідну текстову таблицю. Зробіть висновки щодо можливості вирішення проблем ісламського світу.

Фактори, які об'єднують	Фактори, які роз'єднують

9. Складіть порівняльну текстову таблицю «Нові індустріальні країни Південно-Східної Азії». За результатами проведеної роботи зробіть висновки.

№ з/п	Назва країни	Економічні досягнення	Специфіка політичного життя	Підсумки розвитку
1	Південна Корея			
...				

10. Проаналізуйте статистичні дані [45, С. 127] про найбідніші версти населення в азійському регіоні (%). Поясніть на прикладі історії однієї-двох країн, які реформи призвели до зменшення бідних верст населення до 1990 р.

№ з/п	Країна	1970 р.	1990 р.
1	Індонезія	60	15
2	Філіппіни	35	21
3	Малайзія	18	2
4	Таїланд	26	16
5	Південна Корея	23	5
6	Китай	33	10

11. Порівняйте моделі соціалістичного розвитку окремих країн Південно-Східної Азії. Виділіть особливі та спільні риси їх розвитку. Заповніть порівняльну текстову таблицю. Яких висновків ви дійшли?

№ з/п	Назва країни	Лідери	Спільні риси	Відмінні риси
1	Китай	Мао Цзедун		
2	Камбоджа	Пол Пот, Ієнг Сарі		

12. Заповніть текстову історичну таблицю «Регіональна інтеграція країн Латинської Америки в другій половині ХХ — на початку ХХІ ст.». За результатами проведеної роботи зробіть відповідні висновки.

№ з/п	Назва об'єднання	Країни, які входять	Основні напрями інтеграції та досягнення
1	Латиноамериканська асоціація торгівлі, з 1980 р. Латиноамериканська асоціація інтеграції	Бразилія, Аргентина, Болівія, Чілі, —	
2	Країни Південного конусу, з 1991 р. — МЕРКОСУР	Аргентина, Бразилія, Парагвай, Уругвай	
3	Андська група	Венесуела, Мексика, Перу, Чілі	
4	Центральноамериканський спільний ринок	Гватемала, Гондурас, Коста-Ріка, Нікарагуа, Сальвадор	
5	Карибський спільний ринок (КАРІКОМ)	11 держав Карибського моря	
6	Північноамериканська зона вільної торгівлі	США, Канада, Мексика, Колумбія	

Блок IV. Завдання для роботи з історичним атласом

Карта «Розпад світової колоніальної системи»

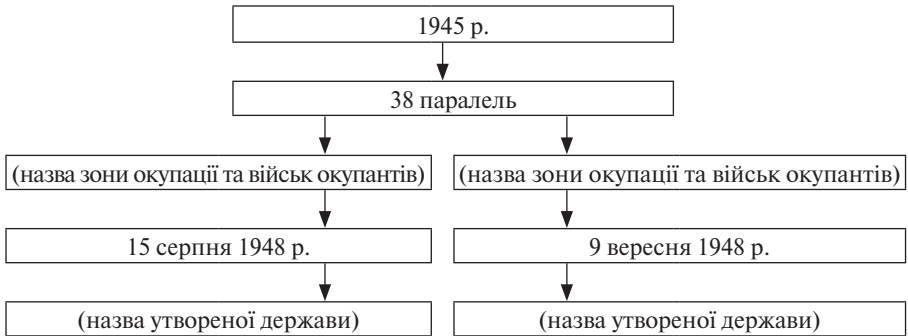
- Назвіть держави Європи, Північної Америки, Африки та Азії, які мали колоніальні володіння та залежні території.
- Заповніть порівняльну таблицю «Метрополії та їх колоніальні володіння й залежні території». За результатами проведеної роботи зробіть відповідні висновки.

№ з/п	Метрополія	Назви колоніальних володінь та залежних територій:			
		Африка	Латинська Америка	Ближній Схід	Південно-Східна Азія
1	Велика Британія	Лівія, Нігерія, Судан, Танзанія, —	Гайана, —	Ємен, Оман, Бахрейн, —	Індія, Пакистан, —
...					

- Доберіть назви країн, які здобули незалежність внаслідок деколонізації в 40-х, 50-х, 60-х, 70-х, 80-х, 90-х рр. ХХ ст. Яке десятиліття і чому можна назвати «тріумфом незалежності колоній»?

Карта «Країни Східної Азії у другій половині XX ст.»

1. Яку територію Китаю було тимчасово окуповано радянськими військами у 1945 р. З'ясуйте, використовуючи матеріали підручника, з якою метою була здійснена така окупація.
2. Визначте регіони Китаю, де точилася громадянська війна. Які політичні сили її вели і чим вона завершилася?
3. Коли і де було проголошено Китайську Народну Республіку?
4. З'ясуйте, які території Китаю тривалий час у другій половині XX ст. були володіннями окремих європейських країн. Коли вони здобули незалежність і повернулися під китайську юрисдикцію?
5. Дослідіть карту та заповніть схему «Утворення двох корейських держав».

6. Визначте хронологічні рамки корейської війни, збройні сили, які брали у ній участь, та її результати.

Карта «Країни Середнього Сходу та Південно-Східної Азії у другій половині XX ст.»

1. Перелічте, які країни Середнього Сходу, Південно-Східної Азії та коли здобули свою незалежність.
2. Коли сталися індо-пакистанські збройні конфлікти?
3. У яких країнах регіону та коли точилися громадянські війни, етнічні конфлікти?
4. На території якої держави розташовано найбільша кількість баз моджахедів? Де і коли вони діяли?
5. Поясніть дати:
1979 р. — ___;
1982–1988 рр. — ___.
6. Визначте хронологічні рамки в'єтнамської війни.
7. Які види збройних сил та якої іноземної держави брали участь у в'єтнамській війні?
8. Використовуючи матеріали карти атласа та питання для розвитку критичного мислення, дайте визначення: «операція Хо-Шимін» — це ___ .
(Назва чого? Коли? Де? Чому? Що? Хто? Яким чином?)

9. Коли та де відбулося проголошення об'єднаної держави В'єтнам?
10. Заповніть текстову таблицю «Інтеграційні процеси на Середньому Сході та в Азії».

№ з/п	Назва організації	Роки існування	Мета та характер діяльності	Держави-учасники
1		1954–1977		Пакистан, __
2	Організація Центрального договору (СЕНТО)			Іран, __

*Карти «Країни Близького Сходу у другій половині ХХ ст.»
та «Близькосхідний конфлікт. Палестинська проблема»*

- Назвіть країни Близького Сходу, які стали незалежними в другій половині 40-х рр., у 50-х рр., у 60-х рр., у 70-х рр. ХХ ст.
- Які країни Близького Сходу є найбільшими експортерами нафти?
- Назвіть країни Близького Сходу, які входять до організації держав-експортерів нафти (ОПЕК).
- Скільки країн Близького Сходу входять до Ліги арабських держав (ЛАД)? Використовуючи додаткові історичні матеріали, з'ясуйте мету діяльності ЛАД.
- З'ясуйте хронологічні рамки та причини конфлікту в Перській затоці. Яким чином завершився цей конфлікт?
- Поясніть дату: 14 травня 1948 р. — ...?
- Назвіть арабські держави, які оголосили в 1948 р. війну Ізраїлю.
- Заповніть текстову порівняльну таблицю «Арабо-ізраїльські війни в 1948–1973 рр.». За результатами проведеної роботи зробіть відповідні висновки.

Доберіть додаткові історичні матеріали про суть арабо-ізраїльського конфлікту в 1980–2007 рр. і продовжте заповнення даної таблиці.

№ з/п	Війна	Хронологічні рамки	Причини	Учасники	Театр бойових дій	Результат
1	2	3	4	5	6	7
1	Перша арабо-ізраїльська	1948 — 1949 рр.	Невизнання арабськими державами утворення Ізраїлю	Ізраїль та об'єднані сили Єгипту, Йорданії, Сирії, Іраку, Лівану, Ємену, СА	Палестинські землі	Не вдалося створити арабську державу палестинців. Захоплення Єгиптом сектору Газа, Західного берегу р. Йордан — Трансйорданію. Виникла проблема біженців

1	2	3	4	5	6	7
2	Друга арабо-ізраїльська	1956 — 1957 рр.	Націоналізація Суецького каналу, блокада Єгиптом портів Ізраїлю			
3	Третя арабо-ізраїльська	1967 р. («шестиденна війна»)	Загострення ізраїльсько-арабських відносин та втручання СРСР та США			
4	Четверта арабо-ізраїльська	1973 р.	Бажання арабських країн повернути раніше втрачені території			
5	Ізраїльсько-ливанська	1982–1985 рр.				
6	Ізраїльсько-ливанська	2006 р. (тридцятидводенна)				

Карта «Латинська Америка у другій половині ХХ ст.»

1. Охарактеризуйте процес деколонізації в Карибському басейні та в Латинській Америці в 60–80-х рр. ХХ ст.
2. Коли та в яких країнах точилися громадянські війни та збройні конфлікти? З'ясуйте за допомогою додаткової інформації, чим вони закінчилися та які наслідки мали для країн, зокрема, або регіону в цілому.
3. Заповніть таблицю «Диктаторські режими в країнах Латинської Америки». Графи таблиці «Диктатори» та «Суть диктатури» заповніть за допомогою додаткових джерел інформації. За результатами проведеної роботи зробіть відповідні висновки.

№ з/п	Назва країни	Роки диктатури	Диктатори	Суть диктатури
1	Бразилія	1930–1945	Ж. Варгас	Поєднання диктаторських методів із проведенням прогресивних соціально-економічних перетворень
2	Парагвай	1954–1989	А. Стреснер	
3	Болівія			
4	Уругвай			
5	Чилі			
6	...			

- Назвіть країни Карибського басейну, які зазнали інтервенції з боку збройних сил США. Коли відбулися ці події?
- Проаналізуйте уривок з історичного документа і знайдіть на карті атласа місце події, про яку йдеться.

З виступу першого секретаря ЦК КПРС М. С. Хрущова на нараді Ради оборони СРСР 24 травня 1962 р.

«Було б безглуздо вважати, що неминуче друге вторгнення США буде так само погано сплановано, що й перше.

...Окрім захисту Куби, наші ракети зрівняють те, що Захід любить називати «балансом сил». Американці оточили нашу країну військовими базами та загрожують нам ядерною зброєю, а тепер усвідомлюють, як воно, коли ворожі ракети націлені на тебе...» [55, 14–20 октября 2006 г., № 39 (618), С. 21].

З'ясуйте причини Карибської кризи. Які країни Карибського басейну, Північної, Центральної та Південної Америки могли потрапити під радіус дій радянських ракет у разі виникнення війни?

- Дослідіть суть інтеграційних процесів у Карибському басейні та країнах Латинської Америки. Заповніть відповідну текстову таблицю. Яких висновків ви дійшли?

№ з/п	Назва організації	Країни-учасники
1		
...		

Карта «Африка у другій половині ХХ ст.»

- Назвіть держави африканського континенту, які були незалежними на момент завершення Другої світової війни.

2. Проаналізуйте специфіку процесу деколонізації в Африці та заповніть текстову таблицю «Розпад колоніальної системи в Африці». За результатами проведеної роботи зробіть відповідні висновки.

№ з/п	Період	Назви країн, які здобули незалежність
1	1945–1959 рр.	Лівія, Судан, Марокко, Гана, Гвінея, Туніс
2	1960 р.	
3	1961–1969 рр.	
4	1970–1993 рр.	

3. Доведіть, що 1960 р. справді можна назвати «роком Африки».
4. У яких африканських країнах в другій половині ХХ ст. точилися громадянські війни та етнічні конфлікти? Підготуйте на вибір повідомлення про одну з таких воєн або конфлікт.
5. Назвіть країни Африки, в яких сталися міжнародні конфлікти. Пригадайте з вивченого раніше матеріалу, які країни брали в них участь та чим вони завершилися.
6. Які африканські країни входять до складу Ліги арабських держав? Поясніть чому. Підрахуйте, скільки всього держав Африки та Близького Сходу є членами цього інтеграційного об'єднання.
7. Як називається інтеграційне об'єднання країн африканського континенту, яке виникло в 1963 р.? Що воно собою являє? Чому не всі країни Африки входять до його складу?

Блок V. Тренувальні вправи до ЗНО

1. Із наведених нижче історичних дат оберіть ту, яка пов'язана з історією проголошення незалежності Індії:
- 1945 р.;
 - 1946 р.;
 - 1947 р.;
 - 1948 р.
2. У квітні 1989 р. у Китаї відбулася:
- ісламська революція;
 - демонстрація студентів і молоді на площі Тяньаньмень;
 - «культурна революція»;
 - заява про повернення о-ва Тайвань Китаю.
3. Країни якого регіону світу отримали назву «чотири дракони»?
- Близького Сходу;
 - Тропічної Африки;
 - Карибського басейну;
 - Південно-Східної Азії.

4. Офіційна доктрина расового розмежування білого населення від корінного чорношкірого у Південно-Африканській республіці отримала назву:
- апартеїд;
 - панафриканізм;
 - трайбалізм;
 - геноцид.
5. Колишній латиноамериканський диктатор однієї з «найбільш європейської» країни, який у своїй внутрішній політиці керувався «ідеологією справедливості»:
- Муамар Каддафі;
 - Хуан Перон;
 - Аугусто Піночет;
 - Пол Пот.
6. Із наведених нижче ознак японського «економічного дива» оберіть правильні (три) відповіді:
- низькі витрати на військові потреби;
 - атомне бомбардування Хіросіми та Нагасакі;
 - широке застосування праці іноземців;
 - використання у виробництві кваліфікованої, дисциплінованої, дешевої робочої сили;
 - активне впровадження у виробництво наукових досягнень та розробок.
7. Розташуйте події в хронологічній послідовності та впишіть поруч рік події:
- захоплення влади генералом Аугусто Піночетом у Чілі (___ р.);
 - убивство прем'єр-міністра Індії Індіри Ганді сікхськими сепаратистами (___ р.);
 - початок прагматичних реформ у Китаї (___ р.);
 - відставка президента Ізраїлю Моше Кацава та обрання нового президента Шимона Переса (___ р.);
 - утворення Пакистану (___ р.).
8. Співвіднесіть дати та події. Наслідки подій запишіть у відповідну графу таблиці.

Дата	Події	Наслідки
1) 1979 р.	а) Диктатура «червоних кхмерів»	
2) 1966 — 1976 рр.	б) Створення держави Ізраїль	
3) 1951 р.	в) «Культурна революція» в Китаї	
4) 1948 р.	г) Введення радянських військ до Афганістану	
5) 1975 — 1978 рр.	д) Укладено Сан-Франциській мирний договір Японією	

9. З'ясуйте, про кого з видатних політичних діячів йдеться.
- 1) Йому належить такий вислів про реформи, що відбувалися в країні, «архітектором» яким він був: «Не має значення, якого кольору кішка, аби вона справно ловила мишей».
 - 2) Він зрозумів, що кастовість суспільства була серйозним випробуванням для становлення демократії у новонародженій країні. І хоча він сам був з касти брахманів, але з гіркою констатував: «...факт залишається фактом, що півдужини або, може, з десятків так званих вищих каст панують на... сцені».
 - 3) Більшість життя він провів у тюрмі за свої політичні переконання, але це не завадило йому згодом стати першим небілим президентом своєї країни.
 - 4) У СРСР його вважали ліпшим другом та «полум'яним борцем за незалежність свого народу», у США його вважали «поплічником арабських терористів», але саме за нього була проголошена автономія багатостраждальної країни, а він став символом близькосхідного врегулювання.
 - 5) У 1988 р. вона стала першою жінкою прем'єр-міністром в ісламській країні. Їй належать слова: «Люди думають, що я слабка тому, що я жінка. Хіба не знають вони, що я мусульманка, а в мусульманських жінок таке минуле, що їм є чим пишатися? Я донька мученика..., сестра мученика... і ваша сестра» [26, С. 407].

Блок VI. Теми для рефератів, доповідей, повідомлень, есе

1. Проблеми модернізації та шляхи розвитку країн, що звільнилися.
2. Японське «економічне диво».
3. Китай: від будівництва соціалізму до курсу прагматичних реформ.
4. Особливості політики модернізації в Індії.
5. Індо-пакистанські відносини.
6. Основні тенденції розвитку країн ісламського світу.
7. Близькосхідні конфлікти та їх значення.
8. Борьба проти режимів расизму та апартеїду на Півдні Африки.
9. Проблеми розвитку країн Екваторіальної та Тропічної Африки.
10. Особливості модернізаційних процесів в Латинській Америці.
11. Демократизація в Латинській Америці: проблеми й перспективи.
12. Хуан Перрон та ідеологія перонізму в Аргентині.
13. Л. Сенгор і концепція «негритюду».
14. Н. Мандела — перший небілий президент ПАР.
15. Ден Сяопін — «архітектор прагматичних реформ» у Китаї.

Блок VII. Словник

Апартеїд — первісно офіційна доктрина расового розмежування в Південно-Африканській Республіці (білого населення від корінного населення і переселенців з Індії).

Асоціація Держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) — політико-економічне об'єднання шести держав Південно-Східної Азії, створене в 1967 р. Мета — сприяння економічному, соціальному й культурному розвитку країн-членів, взаємодопомозі у проведенні науково-дослідницьких робіт, співробітництву в промисловості й сільському господарстві, спільній зовнішньоекономічній діяльності, забезпеченню миру і стабільності в регіоні. Керівний орган — щорічні конференції міністрів закордонних справ, між ними — Постійний комітет під головуванням міністра закордонних справ країни, де проводиться чергова конференція. Центр — м. Джакарта (Індонезія).

Асоціація Регіонального Співробітництва Країн Південної Азії (СААРК) — міжнародна організація держав-сусідів. Створена в 1985 р. Мета — сприяння економічному й культурному розвитку, соціальному прогресу народів Південної Азії шляхом багатостороннього співробітництва й кооперації її членів на основі рівноправності й невтручання у внутрішні справи один одного. Центр — м. Катманду (Непал).

Афро-Азійська Організація Економічного Співробітництва (АФРАСЕК) — міжнародна організація, яка об'єднує торгові палати 45 країн Азії та Африки. Мета — прискорення процесу індустріалізації в країнах Азії та Африки і здійснення обміну в комерційній, фінансовій і технічній галузях. Створена в 1958 р. Штаб-квартира — в м. Каїрі (Єгипет).

Декolonізація — процес ліквідації колоніалізму.

Латиноамериканська Асоціація Інтеграції (ЛАІ) — територіально-економічна група 11 латиноамериканських країн. Створена в 1983 р. Мета — створення спільного латиноамериканського ринку. У рамках ЛАІ діють три об'єднання: Ла-Платська й Андська групи, Амазонський пакт.

Ліга Арабських Держав (ЛАД) — добровільна організація 21 суверенної арабської держави, створена в 1945 р. на Конференції представників арабських країн у Каїрі. Мета — координація політичної діяльності, досягнення прогресу між країнами Арабського Сходу, зміцнення тісних зв'язків між ними (перш за все, в галузях економіки, фінансів, транспорту, культури). Координує і здійснює економічне співробітництво Рада Арабської економічної єдності (РАЕЄ) у складі 13 держав.

Маоїзм — політична та ідеологічна доктрина, названа на честь лідера КПК й Китаю Мао Цзедун (1893–1976); є конгломератом дрібнобуржуазних суб'єктивістсько-волюнтаристських, вульгарно-матеріалістичних ідей.

У галузі внутрішньої політики Мао був зорієнтований на швидкий стрибкоподібний економічний розвиток; в галузі зовнішньої — виходив із

можливості й неминучості світової війни. Мав послідовників у багатьох азійських, а також латиноамериканських країнах.

«Нові індустріальні країни» — загальна назва країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону, що розвиваються, з високим прибутком. Виділяють країни «першої хвилі» (Республіка Корея, Сінгапур, Гонконг, Тайвань) і «другої хвилі» (Малайзія, Таїланд, Філіппіни, Індонезія). Перші не мають значних природних ресурсів, спираються на великі трудові ресурси, дешеvu й водночас досить кваліфіковану робочу силу, а також вигідне економічно-географічне положення. Ці країни називають ще четвіркою «азійських тигрів». У країни «другої хвилі» переміщуються трудові місткі галузі, орієнтовані на експорт.

Організація Африканської Єдності (ОАЄ) — міжнародна організація 50 африканських країн. Створена в 1963 р. на Конференції керівників держав і урядів африканських країн в Аддіс-Абебі. Мета — зміцнення єдності між африканськими країнами, поліпшення життєвого рівня, захист суверенітету, територіальної цілісності, співробітництво. Центр — м. Аддіс-Абеба (Ефіопія).

Палестинська проблема — ключова проблема близькосхідного врегулювання, пов'язана із забезпеченням права арабського народу Палестини на самовизначення власної незалежної держави.

Панісламізм — націоналістична релігійно-політична доктрина, що проголошує своєю метою політичне об'єднання народів, які сповідують іслам; виник у другій половині XIX ст.

Расизм — сукупність концепцій, що ґрунтуються на положенні про фізичну і психічну нерівноцінність людських рас, які розподіляються на «вищі» (повноцінні) та «нижчі» (неповноцінні).

Хунта — 1) назва громадсько-політичних об'єднань в іспаномовних країнах (Іспанія та більшість країн Латинської Америки); 2) хунта військова — військові союзи й організації, які приходять до влади шляхом військових переворотів (путчів) і встановлюють, як правило, режим військової диктатури (наприклад у Чілі, 1973).

Тема 7

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Блок I. Творчі та пошукові завдання та запитання

1. Складіть власну періодизацію міжнародних відносин у другій половині ХХ — на початку ХХІ ст. Дайте характеристику періодів, які ви виділили. Які події та явища у міжнародному житті покладено вами в основу періодизації?
2. У радянській історичній науці основними винуватцями «холодної війни» вважали США. Розпад СРСР суттєво змінив таку точку зору — винуватцями почали називати СРСР та США. Зараз з'явилися статті, автори яких усю провину покладають лише на СРСР. Доберіть аргументи на користь та проти «винуватців» у розв'язуванні «холодної війни» та з'ясуйте їх роль у цьому явищі.
3. У колі своїх колег М. С. Хрущов казав: «Підпустимо їжачка у штани дядькові Сему». Поясніть суть цього висловлення.
4. Визначте, які явища у системі міжнародних відносин пов'язують між собою Корейську війну, Карибську кризу, війну у В'єтнамі, «нікарагуанську справу». Установіть, які політичні сили, держави були їх учасниками. Назвіть інші «гарячі точки» у біполярній системі міжнародних відносин, які існували у 50–80-х рр. ХХ ст.
5. Розв'яжіть історичну задачу.

У другій половині ХХ ст. — на початку ХХІ ст. регіональні кризи, які перетворювалися на «гарячі точки» та «гарячі регіони», стали нормою у міжнародних відносинах. Загальна кількість загиблих у цих «регіональних війнах» на початок 1990 р. складала 17 млн. чол. [53, 1992, № 4 (июль—август), С. 28] Число таких війн то зростає, то зменшується, але кількість загиблих і постраждалих у них продовжує збільшуватися.

 - 1) Назвіть зони «гарячих точок і регіонів», які існували у другій половині ХХ ст. та все ще мають місце у ХХІ ст.
 - 2) З'ясуйте час, причини, учасників (країни, політичні сили), перебіг і наслідки цих збройних протистоянь. За результатами проведеної роботи зробіть висновки.
6. Дайте оцінку внеску країн Руху Неприєднання у справу зміцнення миру. Визначте роль цих країн у системі міжнародних відносин за часів «холодної війни».

7. Розв'яжіть історичну задачу.

Професор, завідувач кафедрою східнослов'янської історії Вільного університету Берліна Клаус Цернак висловив думку про те, що «...1989 р. поклав початок змінам. І в цьому його епохальний характер... Тепер подолано... розподіл Європи на Захід, що прямує до емансипації, і Схід, що перебуває під гегемоністським гнітом... Уявлення Вільсона 1918 р. та Черчілля 1946 р., що свобода народів не може залежати від розмірів і могутності їх національних держав, здається, врешті-решт, здійснилася... Категорії міжнародної політики стали іншими» [49, 1993, № 5, С. 48–49].

- 1) Які підстави дають право стверджувати про епохальність 1989 р.? Пригадайте попередні матеріали зі всесвітньої історії щодо повоєнного облаштування світу за програмою американського президента В. Вільсона та англійського прем'єр-міністра У. Черчілля. Порівняйте їх. У чому ви вбачаєте спільне та відмінне у цих програмах?
- 2) Назвіть категорії міжнародної політики часів «холодної війни» та доберіть за допомогою додаткової літератури категорії міжнародної політики після її завершення. Яких висновків ви дійшли?

8. Розв'яжіть історичну задачу.

Надзвичайний та Повноважний Посол Держави Ізраїль в Україні пані Наомі Бен-Амі у 2006 р. заявила: «...Сьогоднішні терористи — це мережа інформаційна, комунікативно та координаційно пов'язаних між собою організацій, які мають мобільне сучасне озброєння, мобільну армію бойовиків, доступ до ЗМІ та ...мережі Інтернет... Терористичні організації реагують на консолідацію країн світу в боротьбі країн світу з терором, встали на шлях легітимізації своїх структур» [55, 22–28 августа 2007 г., № 28 (607), С. 5].

Назвіть чинники, які сприяють поширенню тероризму у світі. Запропонуйте власні шляхи у боротьбі з міжнародним тероризмом.

9. Поясніть, яку роль у сучасних міжнародних відносинах відіграють політичні лідери. Використовуючи матеріали про діяльність конкретних політичних лідерів, продемонструйте їх вплив на історичні події.

10. Розв'яжіть історичну задачу.

Збігнев Бжезинський у книзі «Велика шахова дошка» (1997) писав: «...Америка посідає домінуючі позиції у чотирьох галузях, які відіграють вирішальне значення в галузях світової влади: у військовій..., економіці..., у технологічному відношенні..., в галузі культури, незважаючи на її певний примітивізм... Саме поєднання усіх цих чотирьох факторів робить Америку єдиною світовою наддержавою» [1, С. 286].

З'ясуйте складові світового лідерства США. Висловіть власну точку зору щодо проблеми: «Чи міг би саме так висловитися автор після 11 вересня 2001 р.?»

11. 14 липня 2007 року президентом Російської Федерації було підписано закон щодо призупинення виконання умов Договору про звичайні збройні сили в Європі (1990 р.).

З'ясуйте причини ухвалення такого рішення російським керівництвом та реакцію на нього країн Європи, США, України.

12. Розв'яжіть історичну задачу.

Надання гуманітарної допомоги Всесвітнім банком, Азіатським банком, Європейським банком реконструкції та розвитку нужденним країнам є одним із заходів у рамках реалізації Програми з розвитку ООН та методом розв'язування сучасних глобальних проблем. За даними корпорації RAND, розмір допомоги Афганістану в 2006 р. становив 57 американських дол. на душу населення, в Косово — 526 американських дол., у Боснії — 679 американських дол. [55, 27 мая 2006 г., № 20 (599), С. 5].

З'ясуйте, чому саме цим країнам і регіонам окремих країн надається гуманітарна допомога. Чи можна пояснити такі розбіжності у виділених сумах гуманітарної допомоги?

Блок II. Документи епохи та про епоху

Документ 1

А. *З виступу Президента США Франкліна Делано Рузвельта на об'єднаній сесії Конгресу 1 березня 1945 р.*

«Світ, який ми будемо, не може бути американським, російським, французьким або китайським. Він не може бути світом великих або малих країн. Він повинен бути світом, що ґрунтується на спільних зусиллях усіх країн... Настав кінець системи односторонніх дій, замкнених блоків, сфер впливу, балансу сил і всіх цих і подібних методів, які використовувалися століттями і завжди без успіху» [33, С. 19].

Б. *Із заяви Державного Секретаря США Джеймса Бірса*

«Сполученні Штати ніколи не приєднаються до блоку будь-якої групи європейських держав, ворожих Росії (*прим. авт.* — читай СРСР) ...Ми з симпатією спостерігаємо за зусиллями, яких докладає Радянський Союз для встановлення більш близьких і дружніх відносин зі своїми сусідами в Центральній і Східній Європі. Ми повністю визнаємо його особливі інтереси в цих країнах з точки зору безпеки... Ми цінуємо рішучість російського (*прим. авт.* — читай радянського) народу ніколи не допустити в цих країнах політики, спрямованої проти безпеки Радянського Союзу» [33, С. 31].

В. *З послання Президента США Гаррі Трумена Конгресові від 19 грудня 1945 р.*

«Ми всі повинні визнати, що перемога, яку здобули, поставила американський народ віч-на-віч з постійною та наполегливою необхідністю ке-

рувати світом. Майбутній міжнародний світ буде значною мірою залежати від того, чи продемонструє США, що вони насправді мають намір продовжити виконувати свою провідну роль серед націй. Ми повинні виходити з того, що нова війна буде спрямована безпосередньо проти США» [52, 1946, № 1—2 (январь—февраль), С. 28].

Г. *З листа Президента США Гаррі Трумена*

Державному Секретареві Джеймсу Бірнсу від 05 січня 1946 р.

«Росіянам (прим. авт. — читай СРСР) треба показати залізний кулак та розмовляти сильним язиком. Я думаю, ми не повинні тепер йти з ними ні на які компроміси» [6, С. 55].

Д. *Таємна телеграма америкаського посла у Радянському Союзі У. Сміта*

Державному Секретареві США Д. Бірнсу від 21 червня 1946 року

про підсумки інтерв'ю заступника наркома закордонних справ СРСР

Максима Літвінова кореспондентові компанії

«Каламбія Бродкастинг Систем» Р. Хотелетту

«Обговорюючи міжнародне становище, Літвінов сказав, що у перспективі не має нічого гарного... Розбіжності між Сходом і Заходом зайшли дуже далеко, тож їх не можна буде примирити... В основу покладена ідеологічна концепція..., згідно з якою війна між комуністичним і капіталістичним світами неминуха... У СРСР відбулося повернення до застарілої концепції географічної безпеки.

...Хотелетт поцікавився, чи існують можливості відтягнути конфлікт між Сходом і Заходом настільки, щоб дозволити вирости та прийти до влади новим і молодим керівникам. У своїй відповіді він обмежився тим, що це не має значення, оскільки молоді люди інтенсивно виховуються в дусі точної відповідності старому мисленню» [51, 1992, № 1 (январь—февраль), С. 162].

Завдання

- 1) Визначте принципи, на яких будувалася зовнішня політика президентської адміністрації Ф. Рузвельта та Г. Трумена. У чому полягали їх принципіві відмінності?
- 2) Проаналізуйте засади зовнішньої політики СРСР по закінченні Другої світової війни.
- 3) Розкрийте об'єктивні та суб'єктивні причини «холодної війни».

Документ 2

Із секретного звіту про переговори в Нью-Йорку

та зустрічі у Вашингтоні та Гавані з питань,

пов'язаних із врегулюванням кризи у районі Карибського моря

«Переговори тривали з 29 жовтня 1962 по 27 січня 1963 р... Вести переговори на тристоронній основі (СРСР, США та Куба) американська сторона відмовилася.

...Домовленість передбачала, що США скасують військову блокаду Куби (так званій «карантин»), підтвердять... в ООН своє зобов'язання не вторгтися на Кубу та не допускати вторгнення на Кубу інших держав Західної півкулі; у свою чергу, Радянський Союз вивезе з Куби зброю... та візьме на себе зобов'язання не ввозити таку зброю на Кубу в подальшому.

...Певні ускладнення під час переговорів створив кубинський уряд..., відмовившись... навіть від такої форми перевірки, як відвідування Генеральним секретарем ООН У Таном деяких районів, де здійснювався тоді демонтаж цієї зброї.

...Генеральний секретар ООН У Тан, який зробив корисний внесок у досягнення домовленості між СРСР та США у найбільш гострий момент кризи, і в подальшому виявляв певний інтерес до ходу переговорів... Позитивну роль відіграв його візит на Кубу 30 жовтня — 1 листопада 1962 р.

...Досягнута домовленість про врегулювання кризи у Карибському морі має важливе значення для малих країн, які нещодавно звільнилися від колоніального гніту, що стане стимулом для боротьби за зміцнення незалежності афро-азіатських держав.

...Керівні кола США не мають наміру миритися із встановленням соціалістичного ладу на Кубі, тож що вони будуть продовжувати політику економічного, політичного та всілякого іншого тиску на Кубу... Цього не приховували, зокрема, президент Кеннеді та Державний Секретар Ракс у бесіді з нами.

...Фактично Фідель Кастро, а також президент Дортікос дали зрозуміти, що кубинське керівництво не задоволено вивезенням з Куби радянських ракет і літаків ІЛ-28...

...Ні Фідель Кастро, ні інші кубинські керівні товариші останнім часом у своїх виступах не згадують про допомогу Кубі з боку Радянського Союзу, а... наголошують, що вона надавалася соціалістичним табором, або говорять, що вона надається Радянським Союзом, Китаєм та іншими соціалістичними державами» [48, 1993, № 1, С. 11–16].

Завдання

- 1) З'ясуйте суть радянсько-американських переговорів із врегулювання Карибської кризи.
- 2) У чому полягало значення підсумків переговорів для системи міжнародних відносин та країн світу?
- 3) Розкрийте роль ООН у вирішенні Карибської кризи.
- 4) Проаналізуйте специфіку дій кубинського керівництва під час переговорів та по завершенні їх. Спробуйте пояснити, чому саме таку позицію посідали кубинські керівники.
- 5) Охарактеризуйте американо-кубинські відносини після завершення переговорів.
- 6) Визначте причини занепокоєння радянських представників на Кубі політикою Ф. Кастро.

Документ 3

Сучасний російський історик А. С. Маникін

про особливості міжнародних відносин у другій половині ХХ ст.

«Внаслідок війни виникла незвичайна... модель системи міжнародних відносин — біполярна, яка складалася з двох досить статичних блоків, що перебували один з одним в жорстко-конфронтаційних стосунках... У її функціонуванні особливу, виняткову роль відігравали дві наддержави — СРСР та США. Термін «наддержави» рішуче витіснив з лексики політиків і вчених традиційне поняття «великі держави».

...Дві держави за всіма параметрами значно переважали... своїх партнерів... і суперників. Їхня поведінка на міжнародній арені й визначила динаміку розвитку біполярного світу. Попри свою аномальність, система виявилася досить стійкою. У наше вкрай бурхливе століття вона з деякими модифікаціями проіснувала аж до кінця 80-х років, й одночасно це була вкрай суперечлива система. Розвиток науки та техніки, удосконалення засобів інформації та зв'язку робили світ більш єдиним та взаємозалежним. Не випадково інтеграційні процеси дедалі набирали силу.

...У реальній повоєнній дійсності світ опинився розколотим на два табори, які сповідували взаємовиключні цінності й жорстко виступали один проти одного.

...У співвідношенні сил між ними установилося своєрідна «рівновага страху». ...Вона досягалася та підтримувалася за рахунок відволікання усе більших людських, матеріальних та інтелектуальних ресурсів від справді творчої діяльності, спрямованої на підвищення якості життя, удосконалення соціальної інфраструктури... Шалена гонка озброєнь... дестабілізувала валютно-фінансовий механізм найбільш розвинених країн...

...Регіональні кризи стали нормою функціонування біполярної моделі... Географія «гарячих точок»... охопила практично всі континенти (окрім Австралії). Корея, Китай, Тайвань, Французький Індокитай, Іран, Близький Схід, Кенія, Алжир, Греція, Чехословаччина, Польща, Берлін, Гватемала — ось далеко не повний перелік тих районів..., де виникли воєнні та дипломатичні конфлікти. Стабільність була лише в одному — в регулярності зіткнення інтересів двох наддержав... Звідси загострення міжнародної напруги... Замість «гарячих точок» виникли «гарячі регіони» — Перська затока, Центральна Америка, Південно-Східна Азія, Близький Схід, Південно-Західна Африка... Численні регіональні кризи нашаровувалися одна на одну, заводячи дедалі інтегруючий світ у безвихідь» [25, С. 8–14].

Завдання

- 1) Поясніть поняття «біполярна система світу».
- 2) Чому СРСР та США можна вважати наддержавами?

- 3) З'ясуйте причини стійкості біполярної системи.
- 4) Виявіть негативні ознаки існування біполярної системи.
- 5) Дослідіть, яким чином зіткнення інтересів двох наддержав впливало на загострення міжнародних відносин.

Документ 4

Зі «Спогадів» колишнього канцлера ФРН Віллі Брандта про зовнішню політику США у період «холодної війни»

«Заснований на початку президентства Кеннеді «Корпус миру» та численні недержавні організації проголосили не лише символічне єднання з бідними та знедоленими. У фінансовому плані допомога країнам, які розвиваються, з боку найбагатшої держави світу також мала велике значення...

...Схильність американців нехтувати Організацією Об'єднаних Націй, виходити з комісій «багатосторонньої співпраці» та концентруватися на задачах, які вони могли самі ставити перед собою, зробила свою справу... У галузі контролю над озброєнням та роззброєнням тривалий час панувала непевність, що йшло аж ніяк не на користь миру. Зміни розпочалися відтоді, як Рональд Рейган знайшов в особі Михайла Горбачова партнера, який примусив його змінити свої погляди. Джордж Буш (*прим. авт.* — старший), ставши президентом, зробив важливі проміжні висновки щодо обмеження гонки озброєнь. З того часу відносини з іншою світовою ядерною державою визначалися обопільною доброю волею, а деякі регіональні конфлікти досягли стадії врегулювання. Той факт, що саме консервативний популіст з Каліфорнії під час другого терміну своїх повноважень в інтересах справи досить впевнено прийняв «пас» від не ортодоксального партійного секретаря, належить до найприємніших несподіванок кінця 80-х рр. [49, 1991, № 4–5, С. 95].

Завдання

- 1) З'ясуйте головні напрями зовнішньої політики США у 60 — на початку 80-х рр. XX ст.
- 2) Доберіть факти, які свідчать про порушення адміністраціями президентів США норм міжнародного права.
- 3) Розкрийте суть змін у міжнародних відносинах у 80-х рр. XX ст. та роль особистості в цих процесах. Дайте оцінку їх діяльності.

Документ 5

Зі статті доктора філософських наук, заступника директора Інституту соціології Національної Академії наук України Євгена Головахи «Вирок війнам ще не винесено»

«...Статус ООН..., безумовно, було порушено. Так само, як він був порушений й у випадку з Сербією. Так само, як його тисячу разів порушували,

використовуючи право вето, усі країни, які є членами ООН. Це стосується й США, й Англії, й Франції, й Радянського Союзу, й Росію, й Китаю. Напевно Рада Безпеки ООН засудила б те, що відбувалося у Тибеті, на площі Тяньаньмень, якби Китай не мав право вето. Так само багато разів Рада Безпеки готова була ухвалити резолюцію проти СРСР, коли той окупував Чехословаччину або Афганістан, і проти США, коли вони вели війну у В'єтнамі. Увесь світ засуджував ці операції, але ООН була безсила.

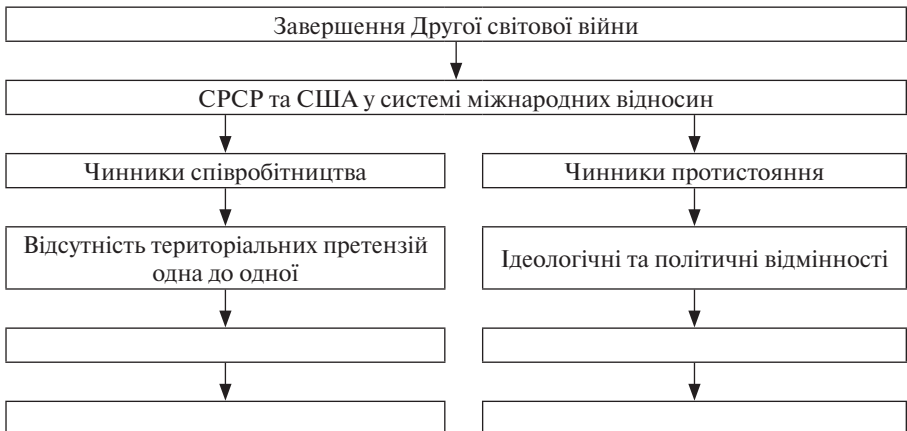
...Тому ООН залишиться у попередньому статусі, у ній усі зацікавлені, включаючи ту ж Америку. Просто вона буде ефективною у тих виняткових випадках, коли є консенсус між п'ятьма державами, які мають право вето, і більшістю держав, які такого права не мають. Але теж вважають, що когось треба зупинити» [54, 4 апреля 2003 г., № 61 (1562), С. 5].

Завдання

- 1) З'ясуйте, у чому полягає «безсильність сильної ООН».
- 2) За яких умов ООН може бути дієвою міжнародною організацією, як це передбачалося під час її створення.
- 3) Проведіть аналогії між діяльністю Ліги Націй та ООН. Що ви бачите спільного?

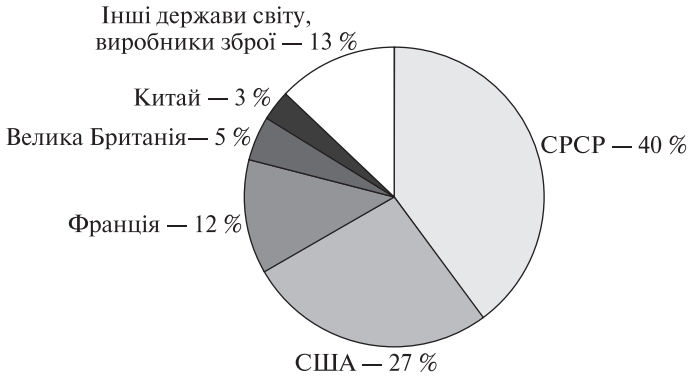
Блок III. Таблиці, схеми, графічні матеріали

1. Використовуючи матеріали підручника, складіть схему «Передумови «холодної війни»: чинники співробітництва та протистояння СРСР і США». Зробіть висновки за результатами проведеної роботи [33, С. 30].

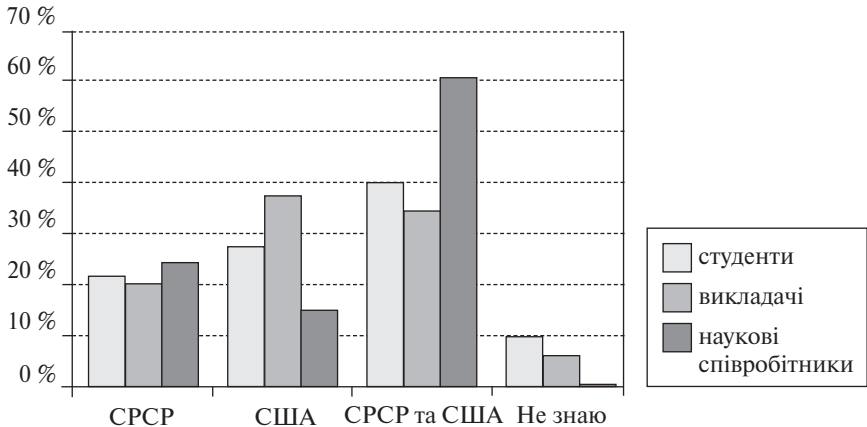
2. Проаналізуйте дані діаграми «Поставка виробниками усіх видів зброї та бойової техніки до всіх країн світу (середина 80-х рр. XX ст.)» [53, 1992,

№ 4 (июль—август), С. 31] та зробіть висновки щодо наслідків гонки озброєнь в роки «холодної війни».

3. У наведеній нижче гістограмі «Хто є винуватцем розв'язання «холодної війни?», складеній в 1992 р. за результатами опитування великої групи студентів, викладачів і наукових співробітників трьох найбільших вищих навчальних закладів Російської Федерації [53, 1993, № 6 (ноябрь—декабрь), С. 74], можна з'ясувати громадську думку з цього питання.

Країни-винуватці розв'язання «холодної війни»

- 1) Чиї погляди поділяєте ви? Поясніть чому.
- 2) Проведіть власне соціологічне опитування ваших батьків, родичів, знайомих і порівняйте його з даними гістограми. Зробіть відповідні висновки.

4. Доберіть відповідні матеріали та складіть текстову таблицю «Глобальні проблеми сучасності та можливі шляхи їх розв'язування». За результатами проведеної роботи зробіть висновки.

№ з/п	Проблеми	Шляхи їх розв'язання
1	Екологічні	
...		

Блок IV. Завдання для роботи з історичним атласом

Карта «Міжнародні відносини після закінчення Другої світової війни»

- Організація Об'єднаних Націй була заснована __ р. у місті __.
- Назвіть місто, яке є штаб-квартирою ООН __. Воно розташоване у __ (назва країни).
- У 1949–1991 рр. найбільшими військово-політичними союзами світу були: __ (назва), який засновано __ р., та __ (назва), який засновано __ р.
- Який військово-політичний союз світу проіснував до липня 1991 р. та припинив своє існування __?
- Назвіть держави Руху Неприєднання в Європі, Азії, Африці, Латинської Америці (окремо на кожному континенті).
- У період з 1947 по 1991 рр. у світі сталося багато міжнародних конфліктів, у тому числі за участі наддержав СРСР та США. Класифікуйте їх відповідно до континенту (регіону) та участі в них тієї чи іншої наддержави. Заповніть таблицю та зробіть висновки.

Назва континенту (регіону) \ Назва країни	СРСР	США
Європа		Греція (1947 р.), __
Азія	Афганістан (1979–1989); __	
Африка		Ангола (1974–1990 рр.)
Латинська Америка	Нікарагуа (1979 р.); __	

- Проаналізуйте карту-врізку «Райони збройних конфліктів» та назвіть, де вони відбувалися наприкінці ХХ — початку ХХІ ст. і де все ще тривають.

Блок V. Тренувальні вправи до ЗНО

- Із наведених нижче історичних дат оберіть лише одну правильну. Доктрина Трумена була прийнята в:
 - 1945 р.;
 - 1946 р.;

- в) 1947 р.;
- г) 1948 р.
2. Виберіть лише одну правильну відповідь.
У 1962 р. відбулася:
- а) «Фултонська промова» Уїнстона Черчілля;
- б) Карибська криза;
- в) В'єтнамська війна;
- г) введення радянських військ до Афганістану.
3. Із наведених нижче понять і термінів оберіть одну правильну відповідь.
У міжнародних відносинах процес, який характеризувався переходом від гострих суперечностей до співробітництва держав з різним суспільно-політичним ладом і спрямований на встановлення мирного співіснування, дістав назву:
- а) розрядка;
- б) конфронтація;
- в) інтеграція;
- г) глобалізація.
4. Штаб-квартира НАТО розташована у місті:
- а) Хельсінкі;
- б) Париж;
- в) Мадрид;
- г) Брюссель.
5. Ініціатором нового політичного мислення у системі міжнародних відносин був:
- а) Михайло Горбачов;
- б) Франсуа Міттеран;
- в) Маргарет Тетчер;
- г) Рональд Рейган.
6. Із наведених нижче ознак виберіть три правильні, які притаманні періоду «холодної війни»:
- а) шалена гонка озброєнь;
- б) ідеологічне протистояння;
- в) інтенсивне співробітництво країн з різними політичними режимами, які входили до двох протилежних військово-політичних блоків;
- г) відсутність регіональних конфліктів;
- д) існування протилежних військово-політичних блоків.

7. Співвіднесіть дати та події, і заповніть її наслідки у відповідну графу.

Дата	Подія	Наслідки
1) 1955 р.	а) У Хельсінкі укладено Заключний Акт з безпеки та співробітництва у Європа	
2) 1949 р.	б) Початок Корейської війни	
3) 1975 р.	в) Початок Руху Неприєднання	
4) 1950 р.	г) Утворення НАТО	
5) 1961 р.	д) Утворення ОВД	

8. Розташуйте події в хронологічній послідовності та впишіть поруч відповідний рік:
- зведення «Берлінського муру» (__ р.);
 - прийняття програми НАТО «Партнерство заради миру» (__ р.);
 - промова Уїнстона Черчілля у м. Фултоні про «залізну завісу» над Європою (__ р.);
 - закінчення війни США у В'єтнамі (__ р.);
 - у Женеві відбулася чергова радянсько-американська зустріч на найвищому рівні з питань ядерного роззброєння (__ р.).
9. Про кого з історичних діячів йдеться нижче?
- З його ім'ям пов'язані докорінні зміни в системі міжнародних відносин. Він був одним з ініціаторів закінчення «холодної війни», лауреат Нобелівської премії миру.
 - Він оголосив «хрестовий похід» проти комунізму, а СРСР оголосив «імперією зла».
 - Прем'єр-міністр Великої Британії, затятий прибічник політики США на міжнародній арені, один з перших, хто підтримав війну проти режиму Саддама Хусейна в Іраку.
 - Президент однієї з ядерних держав світу, який у відповідь на американську програму розміщення елементів ПРО у Східній Європі висунув альтернативну програму.
 - Прем'єр-міністр однієї з азіатських країн, яка у 1983 р. стала головою Руху Неприєднання.

Блок VI. Теми для рефератів, доповідей, повідомлень, есе

- «План Маршалла» і формування двох військово-блокових систем.
- Гаррі Трумен та «холодна війна».
- Створення та розвиток НАТО.
- Берлінська стіна: історія створення й руйнування.
- Гонка ядерних озброєнь: основні етапи.
- Війна в Кореї 1950–1953 рр.: підсумки та уроки.
- Поразка США у В'єтнамі та її наслідки.

8. Розрядка 1970-х рр. в Європі: основні підсумки.
9. Війна в Афганістані та її вплив на радянсько-американські відносини.
10. Роль політики М. Горбачова у припиненні «холодної війни».
11. Близькосхідний конфлікт: спроби розв'язанні.
12. Міжнародний тероризм на сучасному етапі.
13. Проблема біженців у сучасному світі.
14. Роль ООН у сучасному світі.
15. Стійкий та безпечний розвиток цивілізації та шляхи його забезпечення.

Блок VII. Словник

Біполярний світ — стан протистояння і протиборства двох протилежних світових суспільно-політичних систем — капіталістичної й соціалістичної. Склався після Другої світової війни.

Військово-політичний союз — об'єднання двох або кількох держав для здійснення спільної зовнішньополітичної воєнної діяльності на основі укладеної угоди (наприклад, Антанта, Троїстий союз, НАТО, ОВД та ін.).

Геополітика — наука, яка вивчає й аналізує в єдності географічні, політичні та інші взаємопов'язані фактори, що впливають на стратегічний потенціал держави.

Глобалізація — складний, багатогранний, загальноцивілізаційний процес, який охоплює всі сторони суспільного розвитку. Глобалізація є загальним терміном, який позначає все більш складний комплекс трансграничних взаємодій між фізичними особами, підприємствами, інститутами та ринками. Глобалізація передбачає, що політична, економічна та соціальна діяльність стає всесвітньою за своїми наслідками.

Глобальні проблеми сучасності — сукупність проблем, які постали перед людством у взаємопов'язаних системах «людина—суспільство—природа» у другій половині ХХ ст. і вимагають негайного вирішення. До них відносять: відвернення ядерної війни і збереження миру, енергетичну та екологічну кризи, продовольчу й ресурсну проблеми, використання простору Світового океану, проблему народонаселення, подолання відсталості країн, що розвиваються, ліквідацію небезпечних хвороб, глобальну злочинність, освоєння космічного простору.

Доктрина Трумена — «доктрина стримування», зовнішньополітична програма уряду США, викладена у посланні президента Гаррі Трумена Конгресу в березні 1947 р. Суть її полягала у тому, щоо США варто підтримувати ті держави та народи, які чинять опір спробам агресивної меншості чи агресивної наддержави їх підкорити. В основі цієї доктрини лежав намір захистити світ від радянської загрози; першими претендентами на допомогу стали Греція та Туреччина. Доповідь Трумена демонструвала зміну зовнішньополітичного курсу США, який полягав відтепер у проведенні послі-

довної антикомуністичної політики, й знаменувала початок «холодної війни». Положення доктрини Трумена були розвинені й доповнені в плані Маршалла.

«Залізна завіса» — назва зовнішньоплітвичного курсу, спрямованого на взаємну ізоляцію двох блоків під час «холодної війни» — країн західної демократії та США з одного боку, а також країн соцтабору та СРСР — з іншого. «Залізна завіса» ставила на меті припинити рух людських та інформаційних потоків між капіталістичними та соціалістичними країнами. Термін вперше використав у своїй промові британський прем'єр-міністр Уїнстон Черчілль 1946 р., у Фултоні.

Конфронтація — протиставлення, зіткнення.

Мораторій — у сучасному політичному й дипломатичному лексиконі — відстрочка, відкладення певних дій (наприклад, мораторій на ядерні вибухи).

НАТО — військово-політичний союз, створений на основі договору, підписаного у Вашингтоні 4 квітня 1949 р. США, Великою Британією, Францією, Бельгією, Нідерландами, Люксембургом, Канадою, Італією, Норвегією, Португалією, Данією, Ісландією. У 1952 р. приєдналася Греція і Туреччина, в 1955 р. — ФРН, в 1981 р. — Іспанія, в 1999 р. — Польща, Угорщина і Словаччина. Головну роль у НАТО відіграють США. Вищі керівні органи: сесія ради НАТО, Комітет військового планування, Військовий комітет. Розширюється співробітництво НАТО з країнами Східної Європи. У липні 1997 р. була підписана Хартія про особливе партнерство між Україною та НАТО. Штаб-квартира — в м. Брюссель (Бельгія).

Нове політичне мислення — новий курс СРСР у міжнародній політиці, який визначав пріоритет загальнолюдських цінностей над класовими, неможливість розв'язання міжнародних проблем силовими методами, необхідність ядерного роззброєння та глобальної безпеки.

Організація Варшавського договору — була заснована у 1955 р. соціалістичними країнами на чолі з СРСР. Штаб Організації Варшавського договору перебував у Москві. Варшавський договір передбачав створення об'єднаного командування збройними силами країн-учасниць. Одні зобов'язувалися утримуватися від силових методів у рішенні взаємних конфліктів у випадку збройного нападу на будь-яку країну — учасницю договору, інші зобов'язувалися надати негайну допомогу державі, яка зазнала нападу. Була офіційно розпущена в 1991 р. після розпаду СРСР.

Паритет — 1) рівність сторін у їхніх взаємовідносинах; 2) співвідношення валют різних країн, вимірюване їх золотим вмістом.

План Маршалла — програма відновлення Європи (1947р.), низка пропозицій для економічної відбудови та розвитку європейських країн після Другої світової війни, висунута Державним Секретарем США Джорджем Маршаллом. Програма вступила в дію у квітні 1948 р. «План Маршалла» був тісно пов'язаний з «доктриною Трумена» і ставив на меті посилити

становище США в Західній Європі. План передбачав надання допомоги 17 європейським країнам, у тому числі й ФРН. СРСР та країни соцтабору демонстративно відмовилися від участі у цій програмі.

Розрядка — якісно новий етап розвитку міжнародних відносин, який сформувався на межі 70-х рр. і характеризувався переходом від конфронтації до співробітництва держав з різними суспільно-політичними системами на засадах мирного співіснування.

Тероризм — 1) здійснення політичної боротьби засобами залякування, насильства, навіть удаючись до фізичної розправи з політичними противниками; 2) дестабілізація суспільства, державно-політичного ладу шляхом систематичного насильства і залякування, політичних убивств, провокацій.

Фултонська промова — 5 березня 1946 р. У. Черчілль в присутності президента США Г. Трумена виступив у Фултоні (штат Міссурі, США) з промовою, в якій містився заклик до створення військово-політичного союзу Великої Британії та США, спрямованого проти радянської гегемонії та встановлення комуністичної системи в країнах Східної Європи.

«Холодна війна» — термін, що означає політичне, ідеологічне й воєнне протистояння і протиборство двох світових систем на міжнародній арені після Другої світової війни (1946 — поч. 90-х рр.). Відкритим проголошенням «холодної війни» тривалий час історики вважали промову колишнього прем'єр-міністра Великої Британії У. Черчілля у Фултоні (США), у якій він закликав створити новий англо-американський союз для боротьби з «міжнародним комунізмом».

«Ядерний клуб» — термін, прийнятий для позначення групи великих держав, які володіють ядерною зброєю (США, Росія, Велика Британія, Франція, Китай).

КУЛЬТУРА КРАЇН ЗАРУБІЖНОГО СВІТУ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.

Блок I. Творчі та пошукові завдання та запитання

1. З'ясуйте, яким чином події Другої світової війни вплинули на розвиток культури в другій половині ХХ ст.
2. У післявоєнний період, отямившись від війни, американське, західноєвропейське та японське суспільство перетворилися на «суспільства споживання», де усе купувалося та все споживалося. Модель такого суспільства стала родючим ґрунтом для художніх досягнень. Як називався такий вид мистецтва та у чому полягали його художні особливості?
3. Назвіть основні науково-технічні досягнення другої половини ХХ — початку ХХІ ст., які суттєво змінили уявлення людей про навколишній світ.
4. Обґрунтуйте своє ставлення до масової культури, доберіть приклади щодо її недоліків і позитивних надбань. Як ви вважаєте, чи потрібна масова культура?
5. Визначте причини, особливості та досягнення «архітектурної революції», назвіть видатних архітекторів.
6. Розв'яжіть історичну задачу.

Відомий вчений, філолог і культуролог Кіра Шахова так висловилася про розвиток культури другої половини ХХ ст: «Аксьонов був відомий у Радянському Союзі завдяки «Зірковому балету». Емігрант Набоков став всесвітньо відомим письменником... Російський, або український, або будь-який інший письменник цікавий лише тоді, коли він пише про свою батьківщину, яку він не лише знає, але й відчуває своїм еством.

...Є декілька російських майстрів, які досягли великого успіху: Вишневська, Ростропович, Нурієв, Баришніков... Матеріал їхньої творчості інтернаціональний.

...Стосовно успіху наших фільмів, таких, як, скажімо, параджанівські «Тіні забутих предків», то це дивовижний фільм, як і усі видовищні фільми Параджанова. Він був художником, архітектором, та його фільми вражають багатством фантазії, явної краси — це картини, що ожили. Він сам був твором мистецтва, яке ожило... Його сприйняли як якусь екзотичну орхідею на дереві кіно» [54, 12 апреля 2002 г., № 68 (1329), С. 18].

З'ясуйте внесок російських та українських митців радянських часів, про яких йдеться, у розвиток світової культури. Яким повинен бути справжній мистець культури?

7. Наприкінці ХХ ст. спостерігається черговий вибух інтересу до «рокабілі» — музики, яка поєднала у собі кантрі та блюз. Водночас аудиторія відзначає, що яскравих виконавців ще немає, а тому вона використовує багату спадщину минулого. З'ясуйте імена видатних виконавців класичного рокабілі та їх внесок у розвиток рок-н-ролу.
8. Схарактеризуйте вплив сучасного телебачення на світогляд людини. У чому полягає сила впливу телебачення на світогляд людини, громадську думку суспільства? Доберіть приклади.
9. Назвіть найбільш відомих письменників другої половини ХХ — початку ХХІ ст. Чи змінилася проблематика, яку розглядали письменники у другій половині ХХ ст. порівняно з початком ХХІ ст.?
10. Складіть за власними критеріями характеристику однієї з музичних груп другої половини ХХ — початку ХХІ ст.

Блок II. Документи епохи та про епоху

Документ 1

Уривок з книги Д. Несбітта та П. Ебурдіна

«Що на нас чекає у 90-і рр.? Мегатенденції. Рік 2000».

«Чим більше людство бачить себе, як воно живе на єдиній планеті, тим більша необхідність для кожної культури земної кулі мати свою спадщину. Є бажання куштувати кухню один одного, приємно вдягатися у джинси, насолоджуватися іноді однаковими уявленнями. Але якщо інший процес починає руйнувати сферу більш глибоких культурних цінностей, то люди повернуться до демонстрації своїх відмінностей, і це буде чимось на разок культурного протесту. Історія кожної нації, її мова й традиції унікальні. Тому парадоксально те, що, чим більш схожими ми стаємо, тим більше будемо наголошувати на своїй унікальності» [9, С. 357].

Завдання

- 1) Визначте, у чому полягає різноманітність культурної спадщини народів земної кулі.
- 2) Проаналізуйте суть взаємозв'язку культур різних народів. Як ви вважаєте, у чому полягає прогресивність «діалогу культур»?

Документ 2

Із інтерв'ю газеті «День» Президента Бразилії Фернандо Енріке Кардозу під час офіційного візиту до України в січні 2002 року

«Глобалізація — це економічний процес, процес виробництва, це наслідок технологічних трансформацій у всьому світі. Це стало можливим внаслідок комп'ютеризації, революції засобів комунікації, революції транспортних засобів.

...Інший аспект — це гомогенізація (*прим. авт.* — неперервна зміна) культури і контроль над світом з боку декількох. Це надзвичайно суперечливо.

...Я переконаний у тому, що ми повинні побудувати глобалізацію з солідарністю. Ми не можемо прийняти той факт, що концентрація цінностей та можливостей, які йдуть усе далі, будуть співіснувати зі стражданнями та бідністю як в Африці, так і на інших континентах... Ми повинні прагнути реорганізувати міжнародний порядок, виходячи з цінностей солідарності.

...Я не думаю, що культура може сприйматися так само просто, як економічний бум. Культура означає почуття, життєвий досвід, означає різні аспекти, які не можуть бути трансформовані у настільки звичайну річ, комерціалізовані для використання в єдиній уніфікований спосіб.

...Зараз сама ідея людства стає можливою... Вже можна думати про якийсь вид планетарного громадянства, це той тип конкретного Всесвіту, який розробив Гегель, але з точки зору реалій, а не ідеології» [54, 18 января 2002 г., № 10 (1271), С. 3].

Завдання

- 1) Чи погоджується ви з точкою зору автору щодо гомогенізації культур?
- 2) Які аспекти цього інтерв'ю є спірними та викликають у вас сумніви?

Документ 3

Ознайомтеся з таблицею «Науково-технічні досягнення та інновації другої половини 40-х рр. ХХ ст.» і виконайте завдання [55, 25 октября 2003 г., № 41 (466), С. 15].

Рік	Науково-технічні досягнення та інновації	Їх суть
1	2	3
1946 р.	Електронний комп'ютер ЕНІА (електронний цифровий інтегрально-обчислювальний пристрій)	Збереження в пам'яті 20 чисел. Початок зберігання та обробки інформації електронними засобами
1947 р.	Сотовий телефон	Створення системи мобільного зв'язку, яка використовує малопотужні передавачі, розташовані у передбачених зонах обслуговування
	Мікрохвильова піч	З'явилась перша мікрохвильова піч «Radarange»
	Моментальний фотознімок	Створена фотокамера, яка проявляла знімки за секунду
	Транзистор	Під час подачі електричних сигналів на контакти кристалу германію потужність вихідного сигналу вища за вхідний

1	2	3
1948 р.	Довгограюча платівка (LP)	Збільшено кількість спіральних жолобків та подвоєно час відтворення. Класичні музичні твори можна було записувати в повному обсязі
1949	Запам'ятовувальний пристрій на магнітних сердечках	Розроблено пристрій для керування і передачі імпульсів і перший спосіб збереження інформації на комп'ютері без великих магнітних барабанів. Початок створення калькуляторів і міні-комп'ютерів
	Перші реактивні пасажирські авіалайнери	Покращення пасажирських перевезень та здійснення зв'язку між людьми

Завдання

- Проаналізуйте наведені науково-технічні досягнення та інновації другої половини 40-х рр. ХХ ст. Висловіть власну точку зору щодо того, чому в СРСР деякі з цих досягнень не знайшли масового застосування у повсякденному житті в той час.
- Продовжте дослідження про подальші науково-технічні досягнення в різних галузях протягом другої половини ХХ — на початку ХХІ ст.

Документ 4

З інтерв'ю щотижневика «Дзеркало тижня» ректора Національного технічного університету «Київський політехнічний інститут», академіка Національної Академії наук України Михайла Згуровського

«...Інтеграційний процес у науці та освіті містить дві складові: формування співдружності провідних європейських університетів під егідою документа, що отримав назву Великої хартії університетів, та об'єднання національних систем освіти і науки в європейський простір з єдиними вимогами, критеріями та стандартами. Головна мета цього процесу — консолідація зусиль наукової та освітянської громадськості та урядів європейських країн для суттєвого підвищення конкурентоспроможності європейської системи науки та вищої освіти у світовому вимірі (наприклад, протягом останніх 15–20 років вона значно почала поступатися американській системі), а також для підвищення ролі цієї системи у громадських перетвореннях.

...Болонський процес на рівні держав був заснований 19 червня 1999 р. в м. Болонья (Італія)... Цим актом країни-учасниці узгодили загальні вимоги, критерії та стандарти національних систем вищої освіти та домовилися про створення єдиного європейського освітнього та наукового простору до 2010 р. У межах цього — визнання дипломів про освіту, працевлаштування

та мобільності громадян, що повинно значно підвищити конкурентоспроможність європейського ринку праці та освітніх послуг» [55, 18–24 октября 2003 г., № 40 (465), С. 17].

Завдання

- 1) З'ясуйте мету інтеграції наукового та освітнього середовища різних країн Європи.
- 2) Назвіть складові інтеграційного процесу в сфері науки та освіти в Європі.
- 3) Проаналізуйте позитивні ознаки Болонського процесу в системі вищої освіти європейських країн.
- 4) Висловіть власну точку зору щодо необхідності упровадження у системі загальної середньої освіти процесу, аналогічного до Болонського.

Документ 5

*З виступу директора інституту соціології
Угорської Академії наук, професора Пала Томаша
на семінарі в Національній Академії наук України в 2004 р.*

«...Директиви ЄС наполегливо рекомендують державній владі вкладати більше коштів у науку... Багаті індустріальні країни давно вже приділяють серйозну увагу дослідженню та розробці наукової політики. ...Участь у загальноєвропейських програмах у галузі наукової політики розпочалася раніше... Розвинені країни ЄС зацікавлені у тому, щоб економіка усіх країн спільноти якомога швидше досягла високого рівня. Для цього вони створили спеціальні фонди, які дозволяють підтягнути до європейських стандартів у першу чергу науку у нових членів.

...Наявність єврогранту відкриває можливості отримати додатково національний грант... У науці, в технології відбувається концентрація ресурсів — у проекти європейського рівня вкладається 30 відсотків коштів Євросоюзу. У багатьох галузях він стає значним замовником... Безумовно, тут виникають проблеми всередині національної науки. Є багато національних лабораторій, літніх вчених, провінційних вузів, які не можуть грати у таку значну гру» [55, 24–30 январа 2004 г., №3 (478), С. 13].

Завдання

- 1) Визначте суть пріоритетів країн ЄС.
- 2) З'ясуйте мету інвестицій у розвиток європейської науки.
- 3) Назвіть, якими засобами заохочується розвиток науки у країнах Європи.
- 4) Проаналізуйте суть проблем, які виникають у процесі інтеграції науки країн Європи до ЄС.

Документ 6

З коментарю газети «День» заступника директора Інституту космічних досліджень Національної Академії наук України та Національного Космічного Агентства України В'ячеслава Губарєва від 23 березня 2001 р.

«Станція «Мир» — дуже важливий етап космічних досліджень... За час експлуатації станції було проведено дуже багато технологічних, медико-біологічних експериментів... Станція навіть перевершила ті сподівання, які покладалися на неї під час виведення на орбіту в 1986 р. Саме «Мир» дозволив вченим колишнього СРСР, а згодом Росії здобути величезний досвід про перебування людини у космосі протягом тривалого часу. Такий досвід необхідний для майбутніх польотів на інші планети. Аналогів «Миру», окрім теперішньої Міжнародної космічної станції (МКС), не існує.

...Остання все ж таки технологічно більш досконала. У низці експериментів на МКС... запланована й участь України. Ми розробили у деталях дуже важливий пакет проєктів (медико-біологічні, технічні, вплив мікрогравітації на організм), які можна реалізувати на борту МКС» [54, 23 марта 2001 г., № 53 (1074), С. 3].

Завдання

- 1) Розкрийте роль станції «Мир» в освоєнні космічного простору.
- 2) Відомо, що 23 березня 2001 р. станцію «Мир» було виведено з експлуатації. З'ясуйте, яким чином продовжуються космічні дослідження.
- 3) Висловіть власну точку зору про місце України у проведенні космічних досліджень. Доберіть додаткові матеріали за темою «Становлення України як космічної держави».

Блок III. Таблиці, схеми, графічні матеріали

1. Заповніть таблицю «Розвиток літератури в другій половині ХХ — на початку ХХІ ст.».

Країна	Стиль у літературі	Характерні ознаки стилю	Представники, назва твору

2. Заповніть таблицю «Лауреати Нобелівської премії в другій половині ХХ — на початку ХХІ ст.».

Рік	Країна	Ім'я лауреата	Сфера діяльності	Назва роботи

3. Заповніть схему.

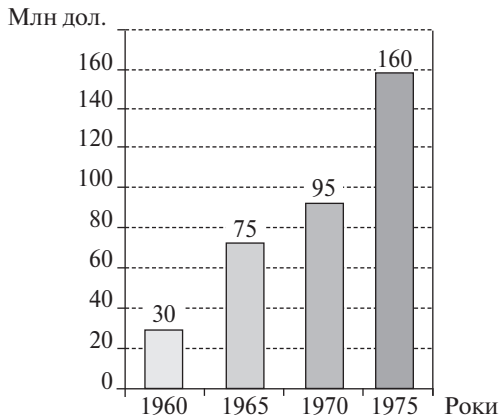
4. Заповніть таблицю «Напрямки та стилі в мистецтві в другій половині ХХ — на початку ХХІ ст.».

Назва стилю	Представники, твір	Основні ідеї

5. Заповніть таблицю «Винаходи та відкриття другої половини ХХ ст. — на початку ХХІ ст.».

Рік	Винаходи, відкриття	Значення

6. Проаналізуйте наведені у гістограмі «Прибутки США від продажу телевізійних програм» [1, С. 297] та з’ясуйте вплив американських масвідео на культуру інших країн світу.

Блок IV. Тренувальні вправи до ЗНО

1. Перший штучний супутник Землі запущено:
 - а) 1956 р.;
 - б) 1957 р.;
 - в) 1958 р.;
 - г) 1959 р.

2. Знаменита четвірка музикантів, яка з'явилася у 60-х рр. ХХ ст., називалася:
 - а) «Квін»;
 - б) «Мотлі Крю»;
 - в) «АББА»;
 - г) «Бітлз».

3. Архітектурний напрям, що виник у 70-х рр. ХХ ст., та в якому застосовуються технічні конструкції та форми (труби, каркаси, металеві та скляні галереї та інше), отримав назву:
 - а) хайтек;
 - б) кубізм;
 - в) постмодернізм;
 - г) конструктивізм.

4. У 1957 р. відомий архітектор О. Німейєр спроектував забудову однієї з сучасних столиць Латинської Америки:
 - а) Сантьяго;
 - б) Каракас;
 - в) Бразілія;
 - г) Буенос-Айрес.

5. Відомий режисер, який розкрив трагізм війни у В'єтнамі у фільмі «Апокаліпсис сьогодні»:
 - а) Ф. Ф. Коппола;
 - б) С. Спілберг;
 - в) О. Стоун;
 - г) М. Міхалков.

6. Із наведених нижче міст оберіть три, у яких відбуваються щорічні міжнародні кінофестивали:
 - а) Брюссель;
 - б) Венеція;
 - в) Москва;
 - г) Рейк'явік;
 - д) Канни.

7. Поєднайте прізвища відомих письменників з творами, авторами яких вони є.

Письменник	Твір
1) Жан-Поль Сартр	а) «Прокляті та вбиті»
2) Габріель Гарсія Маркес	б) «Злочин почуттів»
3) Олександр Солженіцин	в) «Чапаєв і пустота»
4) Віктор Пелевін	г) «Сто років самотності»
5) Віктор Астаф'єв	д) «Архіпелаг ГУЛАГ»

8. Розташуйте події в хронологічній послідовності та впишіть поруч рік:
- розпочато створення на навколоземній орбіті міжнародної космічної станції «Альфа» (__ р.);
 - уперше в історії космонавтики радянський астронавт Олексій Леонов здійснив вихід у відкритий космос (__ р.);
 - створення технології виробництва поліетилену та відкриття структури ДНК (__ р.);
 - у СРСР введено в дію першу атомну електростанцію в м. Обнінську (__ р.);
 - відкриття Євротунелю під Ла-Маншем (__ р.).
9. Про які історичні постаті йдеться?
- Відомий французький комедійний актор, який надає перевагу «жовтим черевикам» та опиняється у ролі «іграшки» для багатіїв.
 - Відомий драматург «театру абсурду», румун за походженням.
 - Відомий російський фізик, лауреат Нобелівської премії початку ХХІ ст.
 - Відомий філософ, автор злободенного твору про сенс людського життя «Чому я не громадянин».
 - Японські майстри комплексу панно та ширм, присвячених трагедії ядерного бомбардування Японії «Жахи Хіросіми». Ця композиція здобула такий же відгук у світі, як й «Герніка» Пабло Пікассо.

Блок V. Темі для рефератів, доповідей, повідомлень, есе

- Поп-арт і сучасне мистецтво.
- Утопія й антиутопія в художній творчості ХХ ст.
- Екзистенціалізм та ідеологія молодіжного бунту 1960-1970 рр.
- Хепенінг й інвайронмент 1980-1990 рр.
- Масова культура та її протиріччя.
- Культура і субкультура.
- Тенденції розвитку гуманітарного наукового знання на початку ХХІ ст.
- Шляхи розвитку образотворчого мистецтва й роль художника у перетворенні миру й людини.

9. Досягнення сучасної архітектури.
10. Загальні тенденції розвитку культури в ХХІ в.

Блок VI. Словник

Діалог культур — співіснування і розвиток типів культур у сучасному суспільстві, що взаємодіють і вступають у діалог у свідомості людини. У діалозі культур можна виділити діахромний (культури різних епох) та синхронний (культури Заходу і Сходу, Півночі й Півдня тощо) аспекти. Концепція діалогу культур розроблена в роботах відомого філософа й педагога В. С. Біблера.

Екзистенціалізм — один із напрямів у сучасній філософії та літературі, який виник (на початку ХХ ст. в Росії, після Першої світової війни — в Німеччині, у період Другої світової війни — у Франції, після її завершення — в інших країнах) як антипод раціоналістичної філософської традиції. Існує релігійний та атеїстичний екзистенціалізм. Основна категорія — існування, яке розглядається як потік переживань, пов'язаних з існуванням у світі.

Елітарна культура — культура обраних, невеликої групи людей, об'єднаних за соціальною, майновою, професійною ознакою. Елітарна культура орієнтується на смаки обраної публіки, відрізняється складністю форм самовираження митця, протистоїть загальнодоступній «масовій культурі».

Інформаційне суспільство — сучасна форма розвитку людського соціуму, основою якої є інформаційне виробництво як домінуюча сфера життєдіяльності. Причинам, джерелам його виникнення, механізму формування й розвитку присвячено декілька оригінальних концепцій, зокрема Д. Белла, Й. Масуді, Дж. Несбіта, Е. Тофлера.

«*Масова культура*» — поширений у сучасному суспільстві тип культури, перетворений на індустріально-комерційну форму виробництва й розповсюдження стандартизованих духовних благ за допомогою засобів масової інформації. Основні ознаки — спрощене зображення людських стосунків, розважальність, сентиментальність, культ успіху, споживання, конформізму.

Науково-технічна революція — докорінний переворот у продуктивних силах суспільства, коли наука перетворюється в безпосередню виробничу силу. Характерні ознаки НТР: універсальність (перетворює всі галузі) і прискорення науково-технічних перетворень (скорочує час між відкриттям і впровадженням). Основні напрями НТР: електронізація, комплексна автоматизація, перебудова енергетичного комплексу, виробництво нових матеріалів, прискорений розвиток біотехнології, освоєння космосу.

Субкультура — це модель поведінки, спосіб життя й мислення певної групи людей, що відрізняється від загальноприйнятих норм у даному суспільстві. Бувають молодіжні, релігійні, етнічні й інші субкультури.

Бібліографія

1. Алексашкина Л. Н., Данилов А. А., Косулина Л. Г. Россия и мир в XX веке: Учеб. для 11 кл. общеобразоват. учреждений. — М.: Просвещение, 2003. — 319 с.: ил., карты.
2. Алексашкина Л. Н. Мир в XX веке: Доп. материалы и практикум к учебникам по новейшей истории. Пособие для учащихся общеобразоват. учеб. заведений. 9–11 кл. — М.: Дрофа, 1997. — 224 с.
3. Атлас. Новітня історія (1939–2001 рр.). 11 клас / Упоряд. С. О. Осмоловський. — К.: ДНВГ «Картографія», 2001. — 16 с.
4. Африка: новые тенденции в экономической политике. Сборник статей. — М.: Изд. фирма «Восточная литература»: РАН, 2000. — 224 с.
5. Ганди Индира Статьи, речи, интервью: Пер. с англ. — М.: Наука, 1975. — 432 с.: 5 л. ил.
6. Гевуркова Е. А., Колосков А. Г. Задания для самостоятельных работ по истории СССР. 11 кл.: Кн. для учителя. — М.: Просвещение, 1991. — 112 с.
7. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 року № 24 // Освіта України.— 2004.— № 5 (500), 20 січня. — С. 1–13.
8. Давлетов О. Р., Космина В. Г., Мороко В. М. Всесвітня історія. 1945–1947 рр.: Підручн. для 11 кл. — Запоріжжя: Просвіта, 1997. — 536 с.
9. Загладин Н. В. Всемирная история: XX век: Учеб. для 11 кл. общеобразоват. учебных заведений. — 5-е изд. — М.: «ТИД «Русское слово-РС», 2003. — 400 с.: ил.
10. Загладин Н. В. Новейшая история зарубежных стран. XX век: Учеб. для 9 класса основной школы. — 6-е изд. — М.: ООО «Торгово-издательский дом “Русское слово-РС”», 2005. — 288 с.: ил.
11. Загладин Н. В., Загладина Х. Т., Ермакова И. А. Новейшая история зарубежных стран. XX век: 9 класс: Пособие для учителя. — М.: ООО «Торгово-издательский дом “Русское слово-РС”», 2001. — 318 с.
12. Загребельний П. А. Європа 45: Роман. — Харків: Фоліо, 2003. — 605 с. — (Література).
13. Історія епохи очима людини. Україна та Європа у 1900–1939 роках: Навч. посіб. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Ю. Комаров, В. Мисан, А. Осмоловський та ін. — К.: Генеза, 2004. — 256 с.: іл., карти.
14. Історія України. Всесвітня історія. Людина і суспільство. Основи філософії: Програми для профільних класів загальноосвітніх навчальних закладів. — К.: Пед. преса, 2005.— 128 с.
15. История Отечества: люди, идеи, решения. Очерки истории Советского государства / Сост. В. А. Козлов. — М.: Политиздат, 1991. — 366 с.
16. История Отечества. Учебн. для 11 кл. сред. шк. / В. П. Островский, В. И. Старцев, Б. А. Старков, Г. М. Смирнов. — М.: Просвещение, 1992. — 287 с.

17. История XX века: Основные понятия / Пер. с англ. Е. И. Ильиной. — М.: ООО «Издательство Астрель»; ООО «Издательство АСТ», 2004. — 496 с.: ил.
18. Итоги Второй мировой войны. Выводы побежденных (К. Типпельскирх, А. Кессельринг, Г. Гудериан и др.): Пер. с нем. Л. К. Камоловой / Предисл. канд. ист. наук Н. Волковского. — М.: СПб.: Полигон АСТ, 1999. — 64 с.
19. К событиям в Чехословакии. Факты, документы, свидетельства прессы и очевидцев. — Вып. I. — М.: Пресс-группа сов. журнал., 1968. — 192 с., фото.
20. Китай: история в лицах и событиях / Под общ. ред. Л. Тихвинского. — М.: Политиздат, 1991. — 254 с.
21. Коваль Т. В. Конспекты уроков по истории России XX в. (9 кл.): Метод. пособие. — М.: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2000. — 400 с.
22. Концепція профільного навчання в старшій школі, затверджена рішенням колегії Міністерства освіти і науки України від 25.09.2003 року № 10 /12–2 // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. — 2003. — № 24 (грудень). — С. 3–15.
23. Латинская Америка: политические партии и социальные движения. Т. 1 /Авт. кол. Э. С. Дабаган, Е. Г. Лапшев, А. К. Стеценко и др. — М.: РАН, Ин-т Латинской Америки, 1993. — 180 с.
24. Латинская Америка. Структурная перестройка хозяйства / Отв. ред. доктор экон. наук, проф. И. К. Шереметьев / Авт. кол.: И. К. Шереметьев, Ю. М. Григорян, Ю. Г. Онуфриев и др. — М.: РАН, Ин-т Латинской Америки, 1994. — 240 с.
25. Маныкин А. С. Системность в международных отношениях: причины формирования и этапы развития // Вестник Московского университета. Серия 8. История. — 1992. — № 6 (ноябрь–декабрь). — С. 3–16.
26. Мирошникова В. В. Мирошникова Д. С. 100 знаменитых политиков. — Харьков: Фолио, 2002. — 511 с. — (100 знаменитых).
27. Митрофанов К. Г., Шаповал В. В. Как правильно написать реферат и эссе по истории. Пособие для старшеклассников и студентов. — М.: Изд. дом «Новый учебник», 2003. — 64 с.
28. Нападій Ярослав. Дисидентський католицький рух у Польщі в першій половині 70-х рр. // Історія в школі.— 2000.— № 8 (серпень). — С. 2–10.
29. Осмысление истории / О. А. Вестад, О. В. Вишлев, И. В. Гайдук и др. / Под общ. ред. Г. Н. Севостьянова. — М.: Просвещение: АО «Учеб. лит.», 1996. — 225 с.
30. От «Барбароссы» до «Терминала»: Взгляд с Запада / Сост. Ю. И. Логинов. — М.: Политиздат, 1988. — 463 с.
31. Плоткин Г. М. Материалы и познавательные задания по отечественной истории: Для учащихся 11 кл. общеобразоват. учреждений. — М.: Просвещение: Учебн. лит., 1996. — 255 с.
32. Самсонов А. М. Москва, 1941 год: от трагедии поражений — к великой победе. — М.: Моск. рабочий, 1991. — 288 с., 2 ил., фото.

33. Сич О. І. Походження «холодної війни» // Історія в школах України. — 2000. — № 3 (17), липень-серпень-вересень. — С. 29–32; 2000. — № 4 (18), жовтень—листопад—грудень. — С. 18–22.
34. Сокольский С. Л. Христианско-демократический союз ФРГ: социальная политика. — М.: Наука, 1983. — 264 с.
35. Сороко-Цюпа О. С., Сороко-Цюпа О. О. Новейшая история, 1918–1999: Учеб. для 9 кл. общеобразоват. учрежд. — М.: Просвещение, 2000. — 208 с.
36. Страшнюк С. Ю., Грінченко Г. Г. Матеріали до теми: «Західна Європа. 1945–2003 рр.» — Харків: Вид. група «Основа», 2004. — 128 с.
37. Страницы истории советского общества: Факты, проблемы, люди / Под общ. ред. А. Т. Кинкулькина; Сост.: Г. В. Клокова и др. — М.: Политиздат, 1989. — 447 с.
38. Стура М. Г. Америка восьмидесятых: пять лет и пять минут. — М.: Известия, 1986. — 240 с.
39. Темиров Ю. Т., Тодоров И. Я. Всемирная история XX века (1945–1997 гг.) 11-й класс. Учебное пособие для учащихся, учителей, абитуриентов. — Донецк: Центр подготовки абитуриентов, 1997. — 352 с.
40. Троицкий Ю. Л., Умбрашко К. Б. Советский Союз: годы испытаний. Великая Отечественная война: Учеб. пособие / Худ. Е. В. Молодин. — М.: Изд-во гимназии «Открытый мир», 1995. — 128 с., 6 ил.
41. Українсько-російський словник історичних термінів і понять / Уклад. А. О. Данильєв та ін. — К.: Видавництво А.С.К., 2004. — 168 с. (укр.-рос.).
42. Хрестоматия по истории южных и западных славян: Учеб. пособие для вузов: В 3-х т.— Т. 3. Новейшая история / Отв. ред. Д. Б. Мельцер, Г. И. Чернявский. — Минск: Университетское, 1991. — 413 с.: ил.
43. Хрестоматия по новейшей истории: В 3-х т. [для ист. фак. ун-тов и пед. ин-тов] / Под ред. Б. Г. Гафурова и др.— Том 3. 1945–1961 гг. Документы и материалы. Ч. 1. — М.: Соцэргиз, 1961. — 799 с.
44. Черчилль Уинстон Вторая мировая война: В 3-х книгах. — Кн. 3. — Т. 5–6: Сокр. пер. с англ. — М.: Воениздат, 1991. — 702 с.
45. Япония: конец XX века. Последние тенденции трансформации / Ю. Д. Денисов, В. Н. Еремин, В. Кистанов и др. / Ин-т востоковедения РАН, Центр по изучению Японии, Японский фонд. — М.: Ин-т востоковедения РАН: Япон. фонд, 1996. — 265 с.
46. «Японское чудо» и советская экономическая реформа. Японские предложения по реформе экономики в Советском Союзе / Под ред. Хидэдзо Инаба, Сэйдзи Цуцуми. — М.: Научно-исследовательский центр «Шелковый путь», 1991. — 186 с.
47. Яровий В. І. Історія західних і південних слов'ян у XX ст. Курс лекцій: Навч. посібник. — К.: Либідь, 1996. — 416 с.

Журнали

48. Военно-исторический журнал, ежемесячное издание Генерального штаба ВС России.

49. Вопросы истории.
50. Известия ЦК КПСС.
51. История СССР.
52. Мировое хозяйство и мировая политика.
53. Отечественная история.

Газети

54. День. Ежедневная Всеукраинская газета.
55. Зеркало недели, международный общественно-политический еженедельник.
56. Известия.
57. Комсомольская правда.
58. Моя семья, общероссийская газета.
59. Правда.
60. Столичные новости, еженедельник.
61. Труд.

